

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

με τίτλο:

«Ο Κοινωνικός Ρόλος του Μουσείου και Προτάσεις
Απεξάρτησης: Ο Εθισμός στα Τυχερά Παιχνίδια»

ΤΣΑΜΠΡΑΣ ΜΙΧΑΗΛ

B2018029

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κοντοπανάγου Αικατερίνη-Κωνσταντίνα

Κέρκυρα, 2023

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά τον τρόπο που το μουσείο αξιοποιεί τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα, βοηθώντας τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα να ενταχθούν ξανά στη κοινωνία. Μέσα από την ιστορική αναδρομή του θεσμού και την εμφάνιση της «νέας μουσειολογίας» διασαφηνίζεται ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου, το οποίο καλείται να πάρει θέση στη πορεία απεξάρτησης των ατόμων με προβλήματα εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, βοηθώντας παράλληλα στην κοινωνική τους ενσωμάτωση. Τέλος, προτείνεται μία περιοδική έκθεση, αφιερωμένη στους κοινωνικά αποκλεισμένους παίκτες, υπό την εποπτεία της πολιτιστικής εταιρίας ΚΥΚΛΩΨ στη Δράμα, προτρέποντας για συμμετοχή όλους τους ενεργούς ή μη παίκτες της πόλης.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικός ρόλος του μουσείου, κοινωνικός αποκλεισμός, εθισμός στα τυχερά παιχνίδια, απεξάρτηση από τα τυχερά παιχνίδια.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	2
Περιεχόμενα	3
Εισαγωγή:.....	4
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	6
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.	6
Κεφάλαιο 1.1: Ιστορική Προσέγγιση του Μουσείου.	6
1.2: Η Πορεία των Μουσείων στην Ελλάδα	12
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ..	15
Κεφάλαιο 2: Από την Μουσειολογία στη «Νέα» Ανθρωποκεντρική Μουσειολογία και ο Κοινωνικός Ρόλος των Μουσείων.....	15
ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΘΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΤΖΟΓΟ.....	21
3.1: Ο Εθισμός στα Τυχερά Παιχνίδια ως Κοινωνικό Πρόβλημα.....	21
3.2. Ο Εθισμός στο Τζόγο στην Ελλάδα	29
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ	31
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Ο ρόλος του Μουσείου στον Κοινωνικό Αποκλεισμό.	31
Κεφάλαιο 1.1: Η Έννοια του Κοινωνικού Αποκλεισμού, η Απεξάρτηση από τα Τυχερά παιχνίδια και ο Ρόλος του Μουσείου σε Αυτό.	31
1.2: Το Μουσείο στη Κοινωνική Ένταξη του Απεξαρτημένου από τον Τζόγο	39
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Χαρακτηριστικά της Επίσκεψης σε Μουσείο.	47
Κεφάλαιο 2: Η Εμπειρία Μουσειακής Επίσκεψης για τους Ανθρώπους με Προβλήματα Εθισμού στο Τζόγο.	47
ΕΝΟΤΗΤΑ 3: Πρόταση Δράσεων με Σκοπό την Επανένταξη των Κοινωνικά Αποκλεισμένων Ατόμων με Προβλήματα Εθισμού στο Τζόγο: Περιοδική Έκθεση στο Πολιτιστικό Κέντρο «ΚΥΚΛΩΨ» στη Πόλη της Δράμας.	51
Κεφάλαιο 3.1: Η Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρία «ΚΥΚΛΩΨ».....	51
3.2. Πρόταση Περιοδικής Έκθεσης στο Πολιτιστικό Κέντρο «ΚΥΚΛΩΨ» στη Πόλη της Δράμας.....	53
Επίλογος	61
Βιβλιογραφία.....	62

Εισαγωγή:

Τι ορίζει τη ταυτότητα ενός μουσείου; Ποιες είναι οι συντεταγμένες που περικλείουν τους στόχους και τα καθήκοντά του; Στις 24 Αυγούστου του 2022, η Έκτακτη Γενική Συνέλευση του ICOM στη Πράγα, ψήφισε έναν νέο ορισμό για το μουσείο. Σύμφωνα με αυτόν «το Μουσείο είναι ένας μόνιμος, μη κερδοσκοπικός οργανισμός, στην υπηρεσία της κοινωνίας, ο οποίος ερευνά, συλλέγει, συντηρεί, ερμηνεύει και εκθέτει τεκμήρια υλικής και άυλης κληρονομιάς. Ανοιχτά και προσβάσιμα στο κοινό, χωρίς αποκλεισμούς, τα μουσεία προάγουν την ποικιλομορφία και την αειφορία. Λειτουργούν και επικοινωνούν με επαγγελματική δεοντολογία και με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, προσφέροντας ποικίλες εμπειρίες με σκοπό την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, τον αναστοχασμό και τη διάδοση της γνώσης».

Ο David Vuillaume έχει υποστηρίξει πως τα μουσεία μπορούν να εκμεταλλευτούν καλύτερα τις κοινωνικές τους δυνατότητες όταν συμμετέχουν, είναι ανοιχτόμυαλα και πρόθυμα να μάθουν και να εξελιχθούν. Στον όρο «συμμετοχή» εννοείται η διατήρηση επαφής με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, είτε πρόκειται για πολιτική πόλωση, μεταναστευτικά ζητήματα, δικαιώματα για τις μειονότητες, κ.ά. Ωστόσο, παρόλο που τα μουσεία δεν μπορούν να λύσουν μόνα τους τα παραπάνω προβλήματα, μπορούν να συμβάλουν στην λύση ή στην αντιμετώπιση αυτών.

Ο ρόλος του μουσείου του 21^{ου} αιώνα θυμίζει εκείνου του θεματοφύλακα της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο οποίος συνδέεται με την ισότιμη πρόσβαση για όλους¹. Αρχές του είναι η προώθηση της συμμετοχής και η διαφάνεια, ενώ σκοπός του είναι να συμβάλλει στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την κοινωνική δικαιοσύνη, την παγκόσμια ισότητα και την ευημερία όλου του πλανήτη. Έτσι λοιπόν, τα μουσεία της σύγχρονης εποχής, οφείλουν να προσφέρουν μία σειρά από εμπειρίες και να επιτελούν πολλούς ρόλους. Ακόμα και τον ρόλο του μεσολαβητή για την ενσωμάτωση των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων. Όπως και τον ρόλο εκείνου που εστιάζει στον άνθρωπο, βοηθώντας τον να αντιμετωπίσει εθισμούς, όπως ο τζόγος.

Το θεωρητικό υπόβαθρο αποτελεί τη «βάση» της εργασίας, διαρθρωμένη σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά το μουσείο με την ευρύτερη έννοια. Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μία ιστορική αναδρομή των μουσείων της Ευρώπης, επισημαίνοντας τη μετάβαση από το εγκυκλοπαιδικού τύπου μουσείο σε ένα νέο, με ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Στο επόμενο κεφάλαιο προσεγγίζεται το μουσείο στην Ελλάδα, κάνοντας αναφορά στη πορεία του θεσμού στη χώρα. Σημαντικές πηγές πληροφοριών για αυτό το κεφάλαιο αποτέλεσαν τα άρθρα της μουσειολόγου και αρχαιολόγου Ανδρομάχης Γκαζή, *Μουσεία για τον 21^ο αιώνα* και *Από τις Μούσες στο Μουσείο. Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσων των αιώνων*.

Η επόμενη ενότητα αφορά τον «ρόλο της μουσειολογίας στην ανθρώπινη κοινωνία» και αποτελείται από μία ενότητα. Στην ενότητα αυτή αναφέρονται οι όροι «μουσειολογία» και «μουσειογραφία», παραθέτοντας τους ορισμούς και τα χαρακτηριστικά τους. Παρόλα αυτά, το κεφάλαιο εστιάζει στον ρόλο της «νέας

¹ Η «ισότητα για όλους» προτάθηκε στο πρόσφατο συνέδριο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων στο Κιότο, ως νέος ορισμός για τα μουσεία, χωρίς ωστόσο να ψηφιστεί.

μουσειολογίας», η οποία εστιάζει στον άνθρωπο και προωθεί τον κοινωνικό ρόλο που οφείλει να έχει το μουσείο. Στην ενότητα αυτή το εγχειρίδιο της Μαρίας Οικονόμου, *Μουσείο: αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός* χρησιμοποιήθηκε σημαντικά.

Η τρίτη και τελευταία ενότητα του θεωρητικού υποβάθρου έχει ως τίτλο «κοινωνικά προβλήματα και εθισμός στον τζόγο» και αποτελείται από δύο κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο «ενημερώνει» τον αναγνώστη για το τί είναι και τί δεν είναι τα κοινωνικά προβλήματα που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό. Έπειτα αναφέρεται τεκμηριωμένα το συμπέρασμα πως ο εθισμός στα τυχερά παιχνίδια αποτελεί από μόνος του ένα κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο έχει τις ρίζες του από την αρχαιότητα. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στον εθισμό των Ελλήνων για τα τυχερά παιχνίδια, ο οποίος παρουσιάζει ιδιαίτερη άνοδο τα τελευταία έτη. Οι πληροφορίες της ενότητας αυτής, και συγκεκριμένα του πρώτου κεφαλαίου για τα κοινωνικά προβλήματα και τον κοινωνικό αποκλεισμό, πάρθηκαν κυρίως από το βιβλίο του κοινωνιολόγου Γιώργου Πιπερόπουλου *Εξαρτήσεις και αποκλίσεις*.

Πλησιάζοντας στο θέμα της παρούσας εργασίας, το κυρίως μέρος διαρθρώνεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη αφορά τον ρόλο του μουσείου στον κοινωνικό αποκλεισμό και χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Στο πρώτο γίνεται μία εκτενή αναφορά στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού γενικά, ως αποτέλεσμα των κοινωνικών προβλημάτων που αναφέρθηκε στη προηγούμενη ενότητα, και στον κοινωνικό αποκλεισμό που δέχονται οι εθισμένοι παίκτες τυχερών παιχνιδιών ειδικότερα. Αναφέρονται επίσης και τα χαρακτηριστικά των παθολογικών παικτών, οι επιπτώσεις σε διάφορους τομείς της ζωής τους και παρατίθενται ενδεικτικά δύο σημαντικά κέντρα απεξάρτησης. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται ο τρόπος με τον οποίο βοηθά το μουσείο στην κοινωνική απανένταξη των ανθρώπων αυτών, μιλώντας για τη συμπερίληψη, τα προγράμματα προσέγγισης και τη μουσειοπαιδαγωγική.

Η δεύτερη ενότητα αφιερώνεται στα χαρακτηριστικά της μουσειακής επίσκεψης τόσο για τους απεξαρτημένους όσο και για τους εθισμένους παίκτες τυχερών παιχνιδιών. Η ενότητα αυτή αναπτύσσεται σε ένα κεφάλαιο, στο οποίο αναφέρεται εκτενώς η εμπειρία της επίσκεψης για αυτούς τους ανθρώπους.

Στην τρίτη και τελευταία ενότητα της εργασίας, παρουσιάζεται μία πρόταση δράσεων με σκοπό την επανένταξη των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων με προβλήματα εθισμού στον τζόγο. Το πρώτο κεφάλαιο αφιερώνεται στο πολιτιστικό κέντρο «ΚΥΚΛΩΨ» με έδρα την πόλη της Δράμας, κάνοντας αναφορά σε βασικές πληροφορίες της εταιρίας, όπως τους σκοπούς της, το όραμά της, τι πρεσβεύει, τι έχει καταφέρει και ποιο είναι το σχέδιο δράσης της. Στο επόμενο κεφάλαιο προτείνεται η δημιουργία μίας περιοδικής έκθεσης στον πολυχώρο του πολιτιστικού κέντρου, με σκοπό την κοινωνική ένταξη των εξαρτημένων από τον τζόγο πολιτών, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο για μία συνεργασία ανάμεσα στο ΚΕΘΕΑ και στη ΚΥΚΛΩΨ. Σημαντικός βοηθός για την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας αποτέλεσε το βιβλίο του Graham Black, *Μουσείο: αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*, στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρθηκε εκτενώς για το στήσιμο μιας έκθεσης.

Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι δυσκολίες εκπόνησης της εργασίας, καθώς αναφέρονται και οι προσδοκίες για το ενδεχόμενο πραγματοποίησης μίας τέτοιας εκδήλωσης στη πόλη της Δράμας.

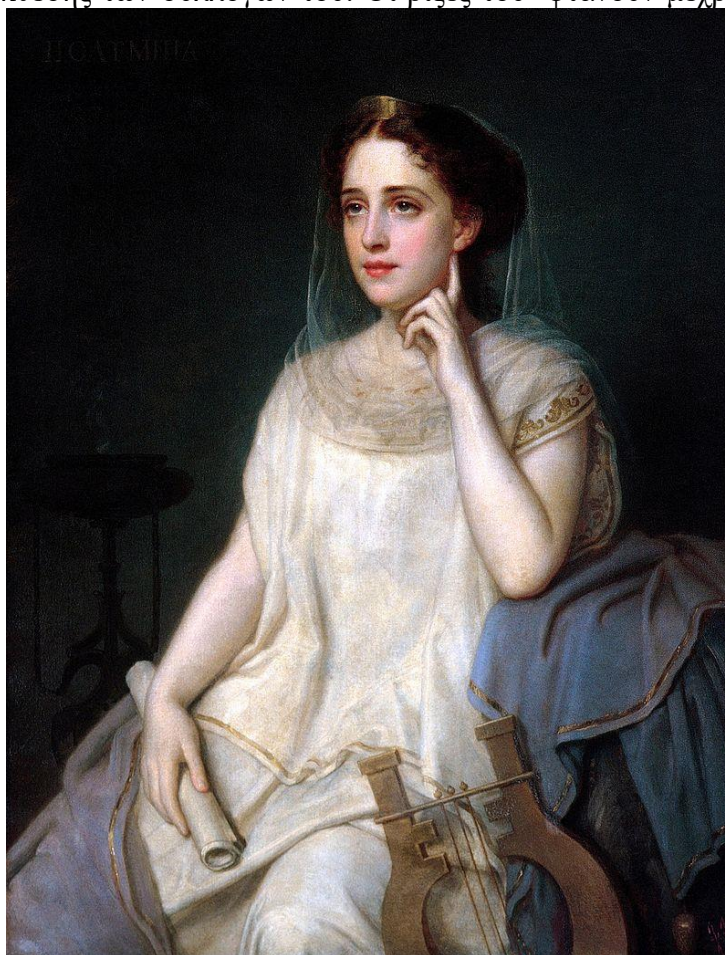
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.

Κεφάλαιο 1.1: Ιστορική Προσέγγιση του Μουσείου.

Ο θεσμός του μουσείου αποτελεί ένα πολιτισμικό φαινόμενο, διατηρώντας μία μακρόχρονη και διαρκώς εξελισσόμενη ιστορική πορεία μέσα στους αιώνες. Με τα χρόνια έχει υποστεί μετατροπές ως προς την ρόλο, τη μορφή και τη λειτουργία του, είτε λόγω του σκοπού που θέλει να εξυπηρετήσει το εκάστοτε μουσείο, είτε λόγω των πρακτικών διαχείρισης και έκθεσης των συλλογών του. Οι ρίζες του φτάνουν μέχρι την αρχαιότητα, από όπου και γεννιέται η ανάγκη για συλλογή και διαφύλαξη πολιτισμικών αγαθών.

Μία πρώτη προσέγγιση αυτού του φαινομένου θα μπορούσε να είναι η ετυμολογική ανάλυση της νεοελληνικής λέξης *μουσείο*. Μία λέξη-δάνειο από τη λατινική *museum*, της οποίας οι ρίζες εντοπίζονται στο αρχαιοελληνικό *μουσεῖον*. Η αρχαιοελληνική αυτή ονομασία προήλθε από τις Μούσες της ελληνικής μυθολογίας², οι οποίες ήταν οι προστάτιδες της λογοτεχνίας, της επιστήμης και των τεχνών και θεές που πρόσφεραν στους ανθρώπους τη τέρψη της ψυχής μέσω της τέχνης. Στην αρχαία Ελλάδα, το *μουσεῖον* αποτελούσε τον

Εικόνα 1 Η Μούσα των ιερών ύμνων, Πολύμνια. Πίνακας του ζωγράφου Τζόζεφ Φανιάνι, 17ος αιώνας.

² Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, οι Μούσες ήταν εννέα: η Κλειώ, η Ευτέρπη, η Θάλεια, η Μελπομένη, η Τερψιχόρη, η Ερατώ, η Πολύμνια, η Ουρανία και η Καλλιόπη. Ήταν προστάτιδες της ιστορίας, της μουσικής, της κωμωδίας, της τραγωδίας, του χορού, της λυρικής ποίησης, της ιερής ποίησης, της αστρονομίας και της επικής ποίησης αντιστοίχως. Κατοικούσαν στον Όλυμπο, με γονείς τον θεό Δία και τη Μνημοσύνη, ενώ ο θεός Απόλλωνας ήταν ο ηγέτης τους.

ιερό χώρο στον οποίο πραγματοποιούνταν τελετές προς τιμήν τους.

Ο Πausanίας ο Περιηγητής (2^{ος} αιώνας, μ. Χ.) υποστηρίζει στα κείμενά του μία πρόωγη μορφή ενός μουσείου εντός της Ακρόπολης στην αρχαία Αθήνα. Επρόκειτο για μία αίθουσα με τίτλο *Πινακοθήκη*, η οποία φιλοξενούσε σπουδαία έργα ζωγραφικής κατά τη περίοδο των κλασικών χρόνων. Η Κορνηλία Χατζηασλάνη σε κείμενό της με τίτλο *Μία μέρα στην Ακρόπολη, με τα κείμενα του Πλούταρχου και του Πausanία* αναφέρει χαρακτηριστικά πως «από τα Προπύλαια σώζεται καλύτερα το Βόρειο τμήμα· η Βόρεια πτέρυγα είναι γνωστή ως Πινακοθήκη επειδή στα χρόνια του Πausanία στέγαζε σπουδαίους ζωγραφικούς πίνακες»³.

Ο αρχαίος Έλληνας ιστορικός και γεωγράφος Στράβων χρησιμοποίησε κι εκείνος με τη σειρά του τον όρο «πινακοθήκη» για να προσδιορίσει τον μεγάλο ναό του Ηραίου της Σάμου, όπου είχαν τοποθετηθεί πλήθος πινάκων, προσθέτοντας στις αναφορές του πως ο ναός διέθετε κι άλλες «πινακοθήκες» και «ναΐσκους» γεμάτους με έργα τέχνης.

Εικόνα 2 Η αρχαία Ακρόπολη των Αθηνών. Πηγή: http://repository.acropolis-education.gr/acr_edu/handle/11174/21

Λαμβάνοντας υπόψιν τον ρόλο του μουσείου ως ιερού στην αρχαία Ελλάδα γίνεται αντιληπτή η πολύπλευρη πνευματική καλλιέργεια που προσδίδει, δεδομένης της ένωσης των τεχνών, των γραμμάτων και των επιστημών σε αυτόν τον πολυδιάστατο πνευματικό χώρο.

Παράλληλα, τα ιερά χρησιμοποιούνταν και ως χώροι ερευνητικών μελετών και φιλοσοφικών συζητήσεων, λειτουργώντας ως επιστημονικά και διδακτικά κέντρα. Ένα γνωστό παράδειγμα αυτών αποτελεί και το Λύκειο του Αριστοτέλη τον 4^ο αιώνα, έχοντας την ιδιότητα μίας σχολής-μουσείου, στα πλαίσια της οποίας διεξάγονταν συστηματικές μελέτες. Το Λύκειο αποτέλεσε βάση των φιλοσοφικών και ρητορικών αναζητήσεων τόσο από τον Αριστοτέλη, όσο και από τον Πλάτωνα.

Ο χαρακτηρισμός ως «πρώτου μουσείου» που υποστήριζαν και πολλοί ερευνητές ανήκει στο Μουσείο της Αλεξάνδρειας ή αλλιώς μουσείο των Πτολεμαίων, αποτελώντας τον πρώτο σταθμό στην εξελικτική ιστορική πορεία που ακολούθησε αργότερα η έννοια του μουσείου. Ιδρύθηκε κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, γύρω στο 290 π.Χ., από τον Πτολεμαίο Α' (367-283 π.Χ.), επονομαζόμενο και ως *Σωτήρα*, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, εντός των βασιλικών ανακτόρων, με σκοπό να αποτελέσει μία παραπλήσια εκδοχή του Λυκείου του Αριστοτέλη. Θεωρείται το πρώτο πρότυπο μουσείο, έχοντας χώρους αφιερωμένους στην επιστήμη της ανατομίας, της

³ Χατζηασλάνη Κ., (2012). *Μία μέρα στην Ακρόπολη με τα κείμενα του Πλούταρχου και του Πausanία*, Αθήνα: Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης.

Εικόνα 3 Ο φαραώ Πτολεμαίος Α΄ «Σωτήρ». Πηγή:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%A0%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BD

Ρωμαίων στην Ελλάδα. Οι Ρωμαίοι συνήθιζαν να εκθέτουν τα λάφυρα από τις κατακτήσεις τους σε «forum»⁴, δημόσιους κήπους, λουτρά και ναούς. Τα περισσότερα λάφυρα ωστόσο κοσμούσαν ιδιωτικές συλλογές».⁵

Κατά την μεσαιωνική περίοδο παρατηρείται ένας διαφορετικός ρόλος του μουσείου· εκείνου που τα μοναστήρια και οι ναοί της εποχής μετατρέπονταν σε θησαυροφύλακες συλλογών. Αυτή την εποχή παρατηρείται μία καμπή στην ιστορία των ευρωπαϊκών μουσείων, η οποία θα μπορούσε να συνδυαστεί με τους συνεχείς πολέμους και τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης. Από τον 4^ο μέχρι και τον 14^ο αιώνα, συλλογές έργων τέχνης και πολύτιμα αντικείμενα που ανήκαν σε ιδιώτες της ρωμαϊκής περιόδου φυλάσσονταν σε ναούς. Αργότερα οι συλλογές αυτές εμπλουτίστηκαν με εκκλησιαστικά χειρόγραφα και προστατεύονταν σε μοναστήρια. Η έκθεση και η συλλογή έργων αφορούσε κατά κύριο λόγο εκκλησιαστικές εικόνες και λατρευτικά αντικείμενα.

Εύλογα συμπεραίνουμε πως κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους οι θρησκευτικοί χώροι λατρείας μεταμορφώθηκαν σε μουσειακά ιδρύματα με πλήθος εκθεμάτων. Την ίδια εποχή παρατηρήθηκε μία προτροπή ως προς τη συγκέντρωση και τη μελέτη πολύτιμων θρησκευτικών και εκκλησιαστικών αντικειμένων, με σκοπό να εκτεθούν

φυσικής ιστορίας, της βοτανολογίας αλλά και της αστρονομίας. Αποτελούσε έναν χώρο μελέτης και έρευνας, ενώ περιείχε συλλογές με αγάλματα, όπως επίσης και ιατρικά και αστρονομικά εργαλεία. Επιπλέον, είναι σημαντικό να τονιστεί πως, μαζί με τη περίφημη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, αποτελούσε το μεγαλύτερο πολιτιστικό κέντρο του ελληνιστικού κόσμου.

Σύμφωνα με την αρχαιολόγο και μουσειολόγο Ανδρομάχη Γκαζή «Ο επόμενος σημαντικός σταθμός είναι η Ρώμη της ελληνιστικής εποχής. Η Ρώμη κατακλύστηκε από έργα τέχνης που είχαν φτάσει εκεί ως πολεμική λεία, κυρίως έπειτα από την κατάκτηση της Σικελίας και την εγκατάσταση των

⁴ Forum: αγορά.

⁵ Γκαζή Α., (1999). *Από τις μούσες στο μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 70, σελ. 40.

στο κοινό εντός των ιερών χώρων. Ωστόσο οι πρόδρομοι των σημερινών μουσείων εμφανίζονται κατά την Αναγέννηση, τον 15^ο αιώνα.

Το μουσείο ως έννοια είναι μοντέρνος θεσμός που γεννήθηκε γύρω στα μέσα του 15^{ου} αιώνα στις πόλεις και τις βασιλικές αυλές της αναγεννησιακής Ιταλίας (Γκαζή, Α. 1999), ενώ όλο και συχνότερα εκείνη την εποχή παρατηρείται έντονη συγκέντρωση αντικειμένων ενδιαφέροντος σε κλειστές ιδιωτικές συλλογές και εκθέσεις.

Παράλληλα δημιουργούνται δύο νέες λέξεις για να εκφράσουν την έννοια του μουσείου. Η πρώτη είναι η ιταλική «galleria» και επρόκειτο για μία μεγάλη μακρόστενη αίθουσα, φωτισμένη από το πλάι. Η galleria κατέληξε να προσδιορίζει τον χώρο έκθεσης πινάκων ζωγραφικής και γλυπτών. Η δεύτερη ιταλική λέξη είναι το «gabinetto», λέξη η οποία ταυτιζόταν με ένα τετράγωνο, συνήθως, δωμάτιο, γεμάτο με ταριχευμένα ζώα, βοτανικά δείγματα, έργα μικροτεχνίας και άλλα αξιοπερίεργα αντικείμενα. Οι δύο αυτές λέξεις αφορούν τους δύο τύπους συλλογών που αποτελούσαν αποκλειστική ενασχόληση για τους βασιλείς, τους πρίγκιπες και τους πλούσιους της εποχής. Αυτή η μορφή «μουσείου» δεν ήταν προσιτή στο κοινό, καθώς το πλεονέκτημα πρόσβασης στις συλλογές ήταν μόνο προνόμιο των αριστοκρατών.

Μία από τις σημαντικότερες συλλογές των Αναγεννησιακών χρόνων, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «μουσείο», με τον όρο να λαμβάνει ένα νέο περιεχόμενο, ήταν η ιδιωτική συλλογή στο παλάτι των Μεδίκων στη Φλωρεντία, η οποία ανήκε στον ηγέτη της, Λαυρέντιο τον Μεγαλοπρεπή. Το παλάτι των Μεδίκων θεωρείται το πρώτο μουσείο της

Ευρώπης, με ειδικά διαμορφωμένους χώρους για τη φιλοξενία συλλογών και πολύτιμων αντικειμένων· οι οποίες εμπλουτίζονταν από ειδήμονες της τέχνης⁶. Έτσι, η ιδέα του μουσείου αρχίζει να παίρνει για πρώτη φορά υπόσταση στις αριστοκρατικές συλλογές του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα

Εικόνα 4 Τοπικό *Gabinet des Curiosities* του 17^{ου} αιώνα, στη Δανία. (Από Hudson, 1981).

(Οικονόμου, Μ. 2003).

Το επόμενο διάστημα στην Ευρώπη αρχίζουν να εμφανίζονται ιδιωτικές εκθέσεις, με θαυμαστά και αξιοπερίεργα εκθέματα, εμπνευσμένα από τη τέχνη, τη φύση και τις

⁶ Οι ειδήμονες της τέχνης ήταν άνθρωποι του πνεύματος οι οποίοι διέμεναν στο παλάτι.

επιστήμες. Οι εκθέσεις αυτές έμειναν γνωστές ως *Cabinets of Curiosities* (ντουλάπια της περιέργειας). Την πορεία των Ευρωπαϊκών μουσείων συνεχίζει το πρώτο πανεπιστημιακό μουσείο, που ιδρύθηκε στη Βασιλεία το 1671, ενώ ακολουθεί το Ashmolean Museum στην Οξφόρδη το 1683. Κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα ο θεσμός του μουσείου υποδέχεται σιγά σιγά και το ευρύ κοινό.

Ο 17^{ος} αιώνας αποτελεί τον αιώνα των αποκαλύψεων, της διεύρυνσης των πληροφοριών για τον κόσμο και της ανάπτυξης των επιστημών. Ξεκινούν να επικρατούν διαφορετικοί κοινωνικοί σχηματισμοί και επιστημονικές παραδοχές, ενώ εξελίσσεται και ο θεσμός του μουσείου. Ο αναγεννησιακός τύπος μουσείου υποχωρεί και εμφανίζονται οι πρώτες τάσεις μετατροπής των ιδιωτικών συλλογών σε δημόσιες.

Οι αρχές του Διαφωτισμού για την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων στη μελέτη των φυσικών φαινομένων βρίσκουν αντίκτυπο και στην οργάνωση των συλλογών, οι οποίες παύουν να είναι σύνολο «αξιοπεριέργων αντικειμένων» και αρκετές από αυτές αρχίζουν να ταξινομούνται. Το νέο περιεχόμενο που αποκτούν σταδιακά τα μουσεία κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα αποδεικνύει το γεγονός πως κερδίζουν το ενδιαφέρον και τη περιέργεια του κοινού για την ανακάλυψη, τη γνώση και την εξέλιξη.

Ο 18^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας των δημόσιων μουσείων· αιώνας όπου η λέξη *μουσείο* ταυτίζεται με τις εγκαταστάσεις του κτιρίου που στεγάζουν συλλογές έργων. Οι ιδιωτικές συλλογές και ο περιορισμός πρόσβασης στα μουσεία αλλάζει τοπίο, καθιερώνοντας ένα δημόσιο, πλέον, μουσείο που παύει να είναι υπόθεση μιας ολιγομελούς κοινωνικής τάξης, ξεκινώντας να απευθύνεται στο ευρύτερο κοινό. Ταυτόχρονα παρατηρείται μετασχηματισμός από ιδιωτικά ιδρύματα σε εθνικά, με τη σημαντικότερη εξέλιξη που γνωρίζει ο θεσμός να είναι ο εκδημοκρατισμός των μουσείων. Από τα πρώτα μεγάλα μουσεία που ιδρύθηκαν με αυτή τη φιλοσοφία ήταν το Βρετανικό Μουσείο και το Λούβρο.

Το Βρετανικό Μουσείο ιδρύθηκε με ειδική νομοθετική πράξη της Βουλής των Κοινοτήτων, το 1753. Βάση για την ίδρυσή του αποτέλεσαν οι εκτεταμένες συλλογές φυσικής ιστορίας, εθνογραφίας και αρχαιοτήτων του sir Hans Sloane, ενός διαπρεπούς φυσικού της τότε εποχής. Στη πορεία εμπλουτίστηκε σημαντικά με ιδιωτικές συλλογές, ενώ στα μέσα του 19^{ου} αιώνα χτίστηκε σε σχέδια του sir Robert Smirke το νέο κτίριο που στεγάζει το μουσείο ως και σήμερα.

Το Λούβρο ιδρύθηκε ως «Musée Central des Arts» με σκοπό να στεγάσει τις εθνικοποιημένες, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, συλλογές της βασιλικής οικογένειας των αριστοκρατών. Παρόλο που οι πρώτοι επισκέπτες έγιναν δεκτοί το 1793, οι πόρτες του μουσείου άνοιξαν ουσιαστικά το 1801, με γενική ελεύθερη είσοδο για όλους. Έκτοτε άρχισε να δέχεται σωρεία έργων τέχνης από όλη την Ευρώπη.⁷ Επιπλέον, το μουσείο του Λούβρου ήταν το πρώτο μουσείο που εφάρμοσε σημαντικές για εκείνη την εποχή καινοτομίες, όπως η οργάνωση και η έκθεση συλλογών ζωγραφικής κατά σχολές με σύντομο επεξηγηματικό κείμενο του ίδιου του έργου, καθώς και η εκτύπωση ενός επίσης σύντομου και ανέξοδου καταλόγου, ο οποίος λειτουργούσε ως οδηγός χρήσης για τους επισκέπτες του μουσείου.

⁷ Τα έργα τέχνης της τότε εποχής επρόκειτο κυρίως για πολεμικά λάφυρα του Ναπολέοντα, προερχόμενα από τις εκστρατείες του.

Το παράδειγμα των μουσείων της Βρετανίας και του Λούβρου ακολούθησαν και κάποιες βασιλικές οικογένειες στην Ευρώπη, κατά τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ανοίγοντας τις συλλογές τους στο κοινό. Η κίνησή τους αυτή έφερε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία γνωστών ευρωπαϊκών μουσείων που γνωρίζουμε και σήμερα, όπως του Schloss Belvedere στη Βιέννη το 1784, το Πράντο στη Μαδρίτη το 1819, το νέο Ερμιτάζ στη Ρωσία υπό τον τσάρο Νικόλαο Α΄ το 1852⁸, ενώ η Γερμανία ανέπτυξε μουσεία που βασίστηκαν σε συγκεκριμένα σχέδια μουσειακής πολιτικής, άμεσα συνδεδεμένης με τις προσωπικές φιλοδοξίες κάποιων ηγεμόνων της εποχής.

Εικόνα 5 Ο Τσάρος Νικόλαος Α΄. Έργο του Franz Krüger, 1852. Hermitage Museum, Πετρούπολη, Ρωσία. Πηγή: <https://argolikivivliothiki.gr/>

«Χαρακτηριστικό των αρχών του 19^{ου} αιώνα ήταν η συνειδητοποίηση του ρόλου του μουσείου ως θεματοφύλακα των εθνικών παραδόσεων και της εθνικής ταυτότητας» (Γκαζή, Α. 1999). Κατά τη διάρκεια του αιώνα, ο θεσμός του μουσείου καθιερώνεται και προβάλλεται ως χώρος διαμόρφωσης της εθνικής συνείδησης των πολιτών και ως χώρος διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε χώρας, καταρρίπτοντας τη ταύτιση του μουσείου ως απλού χώρου-αίθουσας.

Ο 20^{ος} αιώνας έφερε νέες προκλήσεις και ανατροπές στη κοινωνία. Εξαιτίας του κινήματος της αστικοποίησης ο άνθρωπος άρχισε να αποξενώνεται από το φυσικό περιβάλλον, με επιπτώσεις στο χώρο του μουσείου. Τα μουσεία του 20^{ου} αιώνα αφήνουν πίσω τον ρόλο του συλλέκτη, συντηρητή, μελετητή και εκθέτη των υλικών μαρτυριών της ανθρωπότητας, ενώ διευρύνουν τη δράση τους και στρέφονται σε επιστημονικούς, κοινωνικούς, εκπαιδευτικούς και ψυχαγωγικούς σκοπούς.

⁸ Το νέο μουσείο Ερμιτάζ στη Ρωσία ιδρύθηκε από τον τσάρο Νικόλαο Α΄ το 1852, διαθέτοντας συλλογές έργων τέχνης από τους Τσάρους της Ρωσίας.

Την ίδια εποχή αναπτύσσονται νέοι τύποι μουσείων, οι οποίοι αποκτούν άλλη φιλοσοφία. Ως τότε το μουσείο είχε χαρακτήρα εγκυκλοπαιδικό, δίνοντας έμφαση στα φυσικά αξιοπερίεργα και τις αρχαιότητες, πλέον όμως παρατηρείται μεταστροφή του ενδιαφέροντος στη διατήρηση και προβολή των καταλοίπων του πιο πρόσφατου παρελθόντος. Αποτέλεσμα αυτών είναι η γέννηση λαογραφικών μουσείων. Παράλληλα εμφανίζονται τα μουσεία επιστημών και τεχνολογίας, τα μουσεία σύγχρονης τέχνης, ενώ πολλαπλασιάζονται και τα μουσεία φυσικής ιστορίας, τα οποία είχαν εμφανιστεί τον 19^ο αιώνα.

Η μουσειολόγος Ανδρομάχη Γκαζή υποστηρίζει πως «σημαντικός σταθμός στην εξέλιξη του θεσμού ήταν η προσπάθεια οργανικής σύνδεσης του μουσείου με τη κοινωνία την οποία υπηρετεί. Με τα χρόνια έγινε πλέον συνείδηση ότι το μουσείο αποτελεί έναν από τους κατεξοχήν χώρους της διά βίου εκπαίδευσης, ένα πολιτιστικό κέντρο με την ευρεία έννοια, που προσφέρει στο κοινό πλήθος εκδηλώσεων».⁹

Στον 21^ο αιώνα τα μουσεία έχουν μεταμορφωθεί σε ιδρύματα με διαφορετική αισθητική σε σύγκριση με το παρελθόν. Μέσα στον αιώνα της εξέλιξης των επιστημών και της τεχνολογίας έχουν καταφέρει να χρησιμοποιούν καινοτόμες προσεγγίσεις και προβάλλουν ένα εντονότερο δημοκρατικό προφίλ στο κοινό. Το μουσείο παρέχει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να ζήσει μοναδικές εμπειρίες, να γνωρίσει ένα διαφορετικό κόσμο, να ταξιδέψει πίσω στην ιστορία, να συλλογιστεί και να ηρεμήσει, να συμμετέχει σε διαδραστικά προγράμματα, να δημιουργήσει, ακόμα και να βρει, τη λύτρωσή του.

1.2: Η Πορεία των Μουσείων στην Ελλάδα

Τα μουσεία, έχοντας τη σημερινή έννοια του όρου, ξεκίνησαν να χαράζουν τη πορεία τους στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα, τη περίοδο ίδρυσης του ελληνικού κράτους, όντας άρρηκτα συνδεδεμένα με τη προστασία των αρχαιοτήτων. Για το νέο ελληνικό κράτος οι αρχαιότητες ήταν τα κυριότερα σύμβολα εθνικής ταυτότητας και υπερηφάνειας, ορίζοντας τη διαφύλαξή τους ως μέγιστη ηθική υποχρέωση και προτεραιότητα. Αυτό φαίνεται και στο γεγονός πως σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα τα μουσεία θεωρούνταν χώροι που απευθύνονταν σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, ανεξαιρέτως. Προωθούνταν έτσι η ιδέα ότι τα μουσεία συντελούν στη διάδοση των αρχαιολογικών γνώσεων και συμβάλλουν στην καλλιέργεια του αισθητηρίου για τη τέχνη.

Τα ελληνικά μουσεία ιδρύθηκαν εξ αρχής ως δημόσια ιδρύματα και το πρώτο από αυτά είναι το Εθνικό Μουσείο Αίγινας.¹⁰ Είναι σημαντικό να τονιστεί η ιδιαίτερη

⁹Γκαζή Α., (1999). *Από τις μούσες στο μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 70, σελ. 43.

¹⁰ Σύμφωνα με τη μουσειολόγο Ανδρομάχη Γκαζή το Εθνικό Μουσείο Αίγινας, συγκριτικά με τα σημερινά δεδομένα, δεν ήταν παρά μία αποθήκη.

σημασία που του δίνεται, καθώς η ύπαρξή του φανερώνει τον αγώνα μιας ολόκληρης εποχής για τη διάσωση των αρχαιοτήτων.

Το 1834 ψηφίστηκε ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος που προέβλεπε τη δημιουργία μουσείων και στις επαρχιακές πόλεις. Ωστόσο οι συνθήκες εκείνης της εποχής δεν άφηναν το περιθώριο για τέτοιου είδους δραστηριότητες. Η ανέγερση μουσείων εκτός Αθηνών ήταν αδύνατη. Έτσι τα ευρήματα των ανασκαφών μαζί με πολλά άλλα τυχαία ευρήματα στεγάστηκαν σε εκκλησίες, σχολεία και άλλα δημόσια κτίρια. Αυτές οι συλλογές αποτέλεσαν αργότερα τους πυρήνες για τη δημιουργία τοπικών μουσείων.

Οι πιο αξιόλογες αρχαιολογικές συλλογές δημιουργήθηκαν στην Αθήνα και τοποθετήθηκαν στην Ακρόπολη, στο Θησείο, στη Στοά του Αδριανού, κ.ά. Το πρώτο μουσείο που χτίστηκε στην Ελλάδα ήταν το μουσείο της Ακρόπολης και αποτέλεσε το πρώτο συστηματικά οργανωμένο μουσείο στην Ελλάδα. Απόδειξη αυτού είναι η δημοσίευση οδηγού του μουσείου για πρώτη φορά στη χώρα, τα έτη 1888, 1890 και 1891.

Έπειτα της οργάνωσης των αθηναϊκών μουσείων, ακολούθησε η ανέγερση μουσείων και εκτός Αθηνών. Το πρώτο «επαρχιακό» μουσείο ήταν το Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης, το

Εικόνα 6 Το Μουσείο Ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αρχαιότητας, Ολυμπία. Πηγή: <https://olympiagreece.gr/>

οποίο ακολούθησε και το μουσείο της Ολυμπίας¹¹. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αρχαιολογικά και τοπικά μουσεία συνέχισαν να ιδρύονται σε όλη την Ελλάδα.

Μεγάλη άνθιση γνώρισαν τα αρχαιολογικά μουσεία τον επόμενο αιώνα, ο αριθμός των οποίων ανέρχεται στα δεκαέξι. Μάλιστα, τα δεκατέσσερα από αυτά στεγάστηκαν σε νέα κτίρια και η ανέγερσή τους χρηματοδοτήθηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία. Πολλά από τα κτίρια αυτά χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα.

Κατά τη περίοδο του μεσοπολέμου παρατηρείται κάμψη στην ίδρυση των αρχαιολογικών μουσείων, ξεκινώντας να ιδρύονται και μουσεία άλλων κατηγοριών. Μερικά από αυτά είναι το Βυζαντινό Μουσείο το 1914, το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης¹² το 1918 και το Μουσείο Μπενάκη το 1930. Κατά τη διάρκεια του πολέμου

¹¹ Αρχικά υπήρξε αρνητισμός για την ανέγερση του μουσείου του «ολυμπιακού μουσείου» στη περιοχή της Ολυμπίας, χαρακτηρίζοντας το μέρος απομονωμένο και καταδεικνύοντας την Αθήνα ως καταλληλότερη. Ωστόσο οι αντιρρήσεις δεν έφεραν αποτέλεσμα.

¹² Γνωστό με την ονομασία *Μουσείον Ελληνικών Χειροτεχνημάτων*.

και της κατοχής καταβλήθηκαν μεγάλες προσπάθειες για την απόκρυψη και φύλαξη των αρχαίων τόσο στην Αθήνα όσο και αλλού.

Όμως μία νέα περίοδος ξεκίνησε μετά τον πόλεμο. Πολλά μουσεία επεκτάθηκαν, ενώ από το 1960 και εξής χτίζονταν πολλά νέα κτίρια για να στεγάσουν μουσειακές συλλογές. Παράλληλα ιδρύθηκαν πολλά λαογραφικά μουσεία σε κάθε γωνιά της Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά το έτος 1970.¹³ Την ίδια χρονιά αναπτύσσονται μουσεία ιστορικού ενδιαφέροντος¹⁴, μουσεία ναυτικά σε περιοχές με μεγάλη ναυτική παράδοση, Βυζαντινά μουσεία¹⁵, κ.ά. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα μας μεγάλη άνθιση γνωρίζουν τα μουσεία έργων σύγχρονης τέχνης.

Στον χώρο των μουσείων του 21^{ου} αιώνα στην Ελλάδα παρατηρείται μεγάλη ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Τα ιδιωτικά μουσεία σημείωσαν εντυπωσιακή αύξηση, ενώ πολλά μικρά μουσεία ιδρύονται από τοπικούς συλλόγους και εταιρίες. Παράλληλα σημειώνεται έντονη δραστηριοποίηση ορισμένων τραπεζών στην χώρα μέσω των πολιτιστικών τους τμημάτων.¹⁶

Μέσα σε ένα σύγχρονο, επιστημονικά και τεχνολογικά, περιβάλλον τα σύγχρονα ελληνικά μουσεία σημειώνουν μία προσπάθεια εκσυγχρονισμού τους, στην οποία εντάσσονται η εισαγωγή ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης μουσειακών συλλογών, καθώς και η χρήση νέων τεχνολογιών. Ταυτόχρονα στοχεύουν στη προσέλκυση των επισκεπτών, κάτι που πραγματοποιείται μέσω της ανάπτυξης εκπαιδευτικών προγραμμάτων και της οργάνωσης περιοδικών εκθέσεων που προκαλούν το ενδιαφέρον.

Αδιαμφισβήτητα θα λέγαμε πως τα μουσεία τον 21^ο αιώνα λειτουργούν σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο και ανταγωνιστικό περιβάλλον και καλούνται να υπηρετήσουν πολλαπλούς ρόλους, προσφέροντας εκπαίδευση, ψυχαγωγία, περιφερειακή ανάπτυξη, κοινωνική συνοχή, κ.α. Βρίσκονται αντιμέτωπα με την ανάγκη του επαναπροσδιορισμού της οντότητάς τους και των προσφερόμενων υπηρεσιών τους. Παρόλα αυτά, είναι θεμιτό να κατανοήσουν πως δεν δύναται να διατηρηθεί ο προηγούμενος ρόλος τους, εκείνος του αποθετηρίου ενός ένδοξου παρελθόντος, αλλά οφείλουν να είναι πλέον οργανισμοί που θα κινήσουν τα νήματα για μια οικονομικά και πολιτιστικά νέα εποχή.

¹³ Η ίδρυση των λαογραφικών μουσείων πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο από τοπικούς συλλόγους, δήμους, κοινότητες, πολιτιστικά σωματεία και ιδιώτες.

¹⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα μουσείου με ιστορικό ενδιαφέρον είναι το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο που ιδρύθηκε το 1882.

¹⁵ Σημαντικό Βυζαντινό μουσείο θεωρείται το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, το οποίο εγκαινιάστηκε το 1994.

¹⁶ Μερικά από αυτά τα μουσεία ανήκουν στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, στην Τράπεζα Μακεδονίας Θράκης, κ.ά.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κεφάλαιο 2: Από την Μουσειολογία στη «Νέα» Ανθρωποκεντρική Μουσειολογία και ο Κοινωνικός Ρόλος των Μουσείων.

Φυσικό συνακόλουθο του θεσμού του μουσείου είναι η εμφάνιση της επιστήμης που μελετά και ασχολείται με τα ζητήματα λειτουργίας του· της επιστήμης της Μουσειολογίας. Ωστόσο παρατηρείται σύγχυση τόσο ως προς το γνωστικό αντικείμενο με το οποίο ασχολείται όσο και ως προς τους στόχους της επιστήμης. Ουκ ολίγες φορές το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντος πέφτει στο πρακτικό κομμάτι της μουσειολογίας και όχι τόσο στη θεωρία, κάτι το οποίο θα μπορούσε να δικαιολογηθεί εξαιτίας της ασάφειας που επικρατεί σχετικά με τη θεωρία, τη δομή και την ιδιαίτερη λογική της επιστήμης.

Ασάφεια του αντικειμένου της μουσειολογίας, αλλά και αμφιβολίες σχετικά με τη σημασία των όρων μουσειογραφία, μουσειοπαιδαγωγική και μουσειακές σπουδές επικρατεί και στην Ελλάδα. Άλλωστε, δεν είναι λίγοι εκείνοι που πιστεύουν ότι κύρια απασχόληση των μουσειολόγων είναι τα πρακτικά ζητήματα στησίματος εκθέσεων, ταυτίζοντας τον ρόλο τους περισσότερο με τον ρόλο ενός διακοσμητή βελτιωμένης έκδοσης.

Ένα πιο ξεκάθαρο τοπίο για τους τομείς δραστηριότητας της μουσειολογίας και της μουσειογραφίας δίνει το ICOM¹⁷:

1. Μουσειολογία είναι η επιστήμη των μουσείων. Έχει να κάνει με τη μελέτη της ιστορίας και του υποβάθρου των μουσείων, του ρόλου τους στην κοινωνία, τη μελέτη συγκεκριμένων συστημάτων (για την έρευνα, τη συντήρηση, την εκπαίδευση και την οργάνωση), της σχέσης με το φυσικό περιβάλλον και της ταξινόμησης διαφορετικών ειδών μουσείων. Εν συντομία, η μουσειολογία είναι ο κλάδος της γνώσης που ασχολείται με τη μελέτη των στόχων και την οργάνωση των μουσείων.
2. Μουσειογραφία είναι το σύνολο των τεχνικών που σχετίζονται με τη μουσειολογία. Καλύπτει μεθόδους και πρακτικές λειτουργίες των μουσείων, σε όλους τους διαφορετικούς τομείς τους.¹⁸

Αυτό που πρέπει να διασαφηνιστεί είναι η αλληλένδετη σχέση μεταξύ θεωρίας των μουσείων και πρακτικής. Δεν δύναται θεωρητική μουσειακή μελέτη δίχως τη πρακτική της, αλλά και αντιστρόφως δεν υφίστανται μόνο οι πρακτικές εφαρμογές οι οποίες δεν στηρίζονται σε κάποιο θεωρητικό υπόβαθρο. Έτσι θα λέγαμε πως είναι απαραίτητος ο συνδυασμός της μουσειολογίας, ως επιστήμης των μουσείων, και της μουσειογραφίας, δηλαδή των τεχνικών αυτής. Η σχέση αυτή θεωρητικού και πρακτικού επιπέδου αναφέρεται και από τη Διεθνή Επιτροπή για τη Μουσειολογία, ICOFOM¹⁹ της ICOM. Σύμφωνα με την ίδια: «μουσειολογία είναι η επιστήμη που εξετάζει σε θεωρητικό και

¹⁷ Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (International Council of Museums).

¹⁸ Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 24-25.

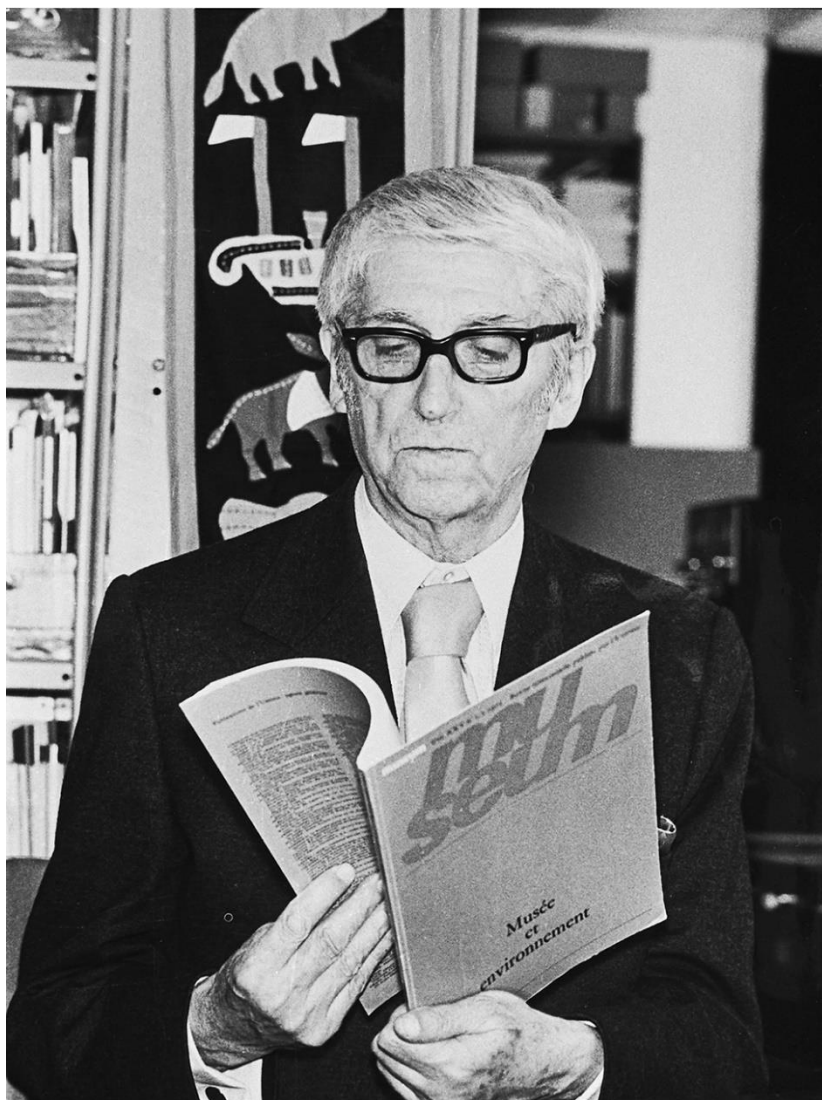
¹⁹ International Committee for Museology (ICOFOM).

πρακτικό επίπεδο ζητήματα προστασίας, ερμηνείας και επικοινωνίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται και πραγματοποιείται η σχέση ανθρώπων και αντικειμένων».

Ο Γάλλος θεωρητικός των μουσείων Georges-Henri Rivière τονίζει ήδη από το 1969 την ανάγκη για έρευνα στη μουσειολογία, υποστηρίζοντας την ως επιστήμη που έχει στόχο να καθορίσει ξεκάθαρα τις σχέσεις μεταξύ των μουσείων, του πολιτισμού και της κοινωνίας.

«Παρόλο που η συζήτηση για τη μουσειολογία συνεχίζεται παγκοσμίως χωρίς να έχει καταλήξει σε ένα γενικά αποδεκτό ορισμό του αντικειμένου και της μεθοδολογίας της, έχουν αρχίσει να εισάγονται και νέοι όροι για διαφορετικούς τομείς που υπάγονται σε αυτή, όπως η 'νέα μουσειολογία'»

(Οικονόμου, 2003).²⁰

Εικόνα 7 Ο Γάλλος Georges Henri Rivière, το έτος 1975. Πηγή:

<https://www.mucem.org/>

Καινοτόμα κείμενα που ανέφεραν την εξέλιξη της μουσειολογίας είχαν ήδη δημοσιευτεί το έτος 1970, μιλώντας για ένα νέο κεφάλαιο για την επιστήμη και τον θεσμό των μουσείων. Η «Νέα Μουσειολογία» αφορά μία σύγχρονη θεωρητική προσέγγιση με πρακτικές εφαρμογές. Πιο συγκεκριμένα, η μουσειολογία αντιπροσωπεύει ό,τι συμβαίνει μέσα στους τέσσερις τοίχους του μουσείου, ενώ η νέα μουσειολογία προχωρά ένα βήμα παραπέρα. Ξεκίνησε ως πρόθεση να εισαχθεί μία νέα φιλοσοφία στη λειτουργία των μουσείων, με σκοπό να αλλάξει η σχέση μεταξύ των μουσείων και της κοινωνίας. Το 1984 έγινε διεθνώς γνωστή και έκτοτε αναφερόμαστε στη σύγχρονη εκδοχή της επιστήμης ως «απλή» μουσειολογία.

²⁰ Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της «νέας» αυτής επιστήμης είναι η υποστήριξη μιας στενής σύνδεσης του μουσείου με την τοπική κοινωνία και το ιδιαίτερο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της, βασιζόμενη κυρίως στα νέα είδη μουσείων²¹. Θεωρεί πως η προσέγγιση και οι ενέργειες του μουσείου θα πρέπει να συνεισφέρουν άμεσα στην ανάπτυξη του ατόμου και της κοινωνίας, στην ενίσχυση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής.

Συγκρίνοντας τη «παλιά» κλασική επιστήμη των μουσείων με τη βελτιωμένη νέα μουσειολογία θα λέγαμε πως η ενασχόληση της πρώτης εστίαζε περισσότερο σε πρακτικά ζητήματα διοίκησης, εκπαίδευσης, συντήρησης και σε μεθόδους των μουσείων, όχι τόσο σε στόχους που θέτει. Είχε δηλαδή κατεύθυνση εγκυκλοπαιδισμού. Αντίθετα, η νέα μουσειολογία έχει πιο θεωρητικό και ανθρωπιστικό χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψιν τα οικονομικά, νομικά και ηθικά ζητήματα, ενώ ασχολείται παράλληλα και με την εκπαίδευση, απασχολώντας πολλά επαγγέλματα, και δείχνει ενδιαφέρον για τις νέες τεχνολογίες.

Το ρεύμα της σκέψης της νέας επιστήμης τονίζει τον κοινωνικό ρόλο των μουσείων, καθώς και τον διεπιστημονικό χαρακτήρα τους. Η καθηγήτρια μουσειολογίας Μαρία Οικονόμου στο βιβλίο της *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός* αναφέρει πως «η συζήτηση για τη νέα μουσειολογία συνδέεται με το μεταλλασσόμενο ρόλο των μουσείων και τον ευρύτερο προβληματισμό για επαναπροσδιορισμό της σχέσης του μουσείου με το κοινωνικό του περιβάλλον».²²

Εικόνα 8 Τροποποίηση ονομασίας της Γενικής Εφορείας Αρχαιοτήτων (Β.Δ. 1888). Πηγή: <https://haas.culture.gr/>

Η Ελλάδα άργησε να γνωρίσει μουσειακές εξελίξεις παρόλο που διαθέτει μακραίωνη πολιτιστική ιστορία και η Αρχαιολογική Υπηρεσία ιδρύθηκε το 1841. Η καθυστέρηση αυτή και οι γρήγορες εξελίξεις που γνωρίζει ο κλάδος στη χώρα καθιστούν τις αιτίες που ο όρος *Νέα Μουσειολογία* δεν χρησιμοποιείται ιδιαίτερα στις μέρες μας. Άλλωστε, ό,τι στο εξωτερικό θεωρείται ως *Νέα Μουσειολογία* στην Ελλάδα είναι μία «απλή» μουσειολογία.

Τα επόμενα χρόνια παρατηρείται εκτεταμένη ενασχόληση με μουσειακές δραστηριότητες στη χώρα. Το 1980 μαρτυρά μια χρονιά με έντονη τάση της μουσειοφιλίας στην Ελλάδα, ως αποτέλεσμα της μουσειολογικής κινητικότητας στο εξωτερικό η οποία είχε ξεκινήσει ήδη από το 1970. Την επόμενη δεκαετία ακολουθούν πολλές

²¹ Τα νέα είδη μουσείων έρχονται σε αντίθεση με το «κλασικό» μοντέλο που φέρει τις συλλογές να αποτελούν επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

²² Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική. Σελ. 26.

διεθνείς συναντήσεις, εκδόσεις, εκθέσεις και σεμινάρια. Το 1990 πρωτοεμφανίστηκε η λέξη *μουσειολογία* στον Ελληνικό Τύπο και έκτοτε ξεκίνησε να χρησιμοποιείται με μεγάλη ευκολία από τους ανθρώπους των μουσείων μέχρι και σήμερα.

Η νέα μουσειολογία σηματοδότησε την αρχή για την αποϊδρυματοποίηση των μουσείων και για ένα πιο φιλικό περιβάλλον για τον πολίτη: τομείς στους οποίους στοχεύει η επιστήμη και η μουσειακή πολιτική του 21^{ου} αιώνα. Επιπλέον, στοχεύει στην επανάκτηση του πολιτιστικού ρόλου των ανθρώπων, στην αξιοποίηση δυνατοτήτων, στον εκμηδενισμό των δυσμενών επιπτώσεων των επιτευγμάτων της τεχνολογίας, στην ύπαρξη αναγκών και προσδοκιών όλων των κοινωνικών ομάδων και στην διασφάλιση της συλλογής συνείδησης. Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως τα μουσεία πλέον αποτελούν ζωτικής σημασίας κοινωνικά ιδρύματα, τα οποία εξυπηρετούν ποικίλες ατομικές, ομαδικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ανάγκες και επιδιώξεις. Επίσης, συνεισφέρουν σημαντικά στη διαμόρφωση της κοινωνίας, τηρώντας μία πολιτική στάση απέναντι στις σύγχρονες καταστάσεις και προωθεί την ουσιαστική εμπλοκή και συνύπαρξη των μελών αυτής της κοινωνίας.

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται πως ένα σύγχρονο μουσείο οφείλει να λειτουργεί πολύπλευρα και όχι πολύπλοκα. Το μουσείο ως οργανισμός καλείται να συμβαδίσει με τη κοινωνική πραγματικότητα, καθώς ο ρόλος του επεκτείνεται πέρα από την απλή συλλογή, συντήρηση, μελέτη και έκθεση σε έναν ευρύτερο διεπιστημονικό κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο. Είναι απαραίτητο ο εκθεσιακός χώρος να λειτουργεί ως πυρήνας, με τους άλλους χώρους²³ να βρίσκονται παράλληλα και γύρω από αυτόν. Το μουσείο του 21^{ου} αιώνα είναι ανάγκη να μετατραπεί σε έναν χώρο ευχαρίστησης, ψυχικής ανάτασης, έμπνευσης και πνευματικής απελευθέρωσης. Παράλληλα, οφείλει να δώσει το παρόν στη «μάχη» με το σήμερα, και, ενώ έχει να ανταγωνιστεί άλλους τομείς της «πολιτιστικής βιομηχανίας»²⁴, βρίσκεται πολύ συχνά στην ανάγκη να πρέπει να αποδείξει την ωφελιμότητα των υπηρεσιών του έτσι ώστε να προσελκύσει όχι μόνο νέες κατηγορίες επισκεπτών, αλλά και νέες πηγές χρηματοδότησης.

Ο καθηγητής μουσειολογίας και διαχείρισης πολιτισμικής κληρονομιάς Graham Black υποστηρίζει στο βιβλίο του *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και επισκέπτες* πως ένα μουσείο πρέπει να βάζει στο κέντρο του ενδιαφέροντος του τον επισκέπτη, αντί να εστιάζει μόνο στην απλή αποθήκευση και έκθεση αντικειμένων. Σύμφωνα με τον σχεδιασμό του, αν οι διευθυντές των μουσείων ή των κέντρων πολιτισμικής κληρονομιάς πιστεύουν πως κάθε πολίτης έχει δικαίωμα πρόσβασης στη κοινή πολιτισμική κληρονομιά και στις αλλαγές των μουσείων, θεωρώντας πως τα μουσεία μπορούν να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στη ζωή των κοινοτήτων και των ιδιωτών, τότε πρέπει να αναζητήσουν τρόπους ώστε να γίνουν αυτά πράξη.²⁵ Υποστηρίζει επίσης πως πρέπει να δοθεί έμφαση τόσο στα διαφορετικά είδη κοινού/ επισκεπτών όσο και στον κοινωνικό ρόλο των μουσείων. Έτσι καταλήγει πως το μουσείο του 21^{ου} αιώνα καλείται να είναι²⁶:

1. Θησαυροφυλάκιο αντικειμένων, σημαντικό για την τοπική κοινωνία.

²³ Τέτοιοι χώροι-αίθουσες μπορούν να θεωρηθούν το πωλητήριο του μουσείου, οι χώροι που φιλοξενούν εκπαιδευτικά προγράμματα, συναντήσεις και περιοδικές εκθέσεις, η ενδεχόμενη, είτε παραδοσιακή, είτε ηλεκτρονική, βιβλιοθήκη, χώροι για εικαστικά και δημιουργικά δρώμενα, κ.ά.

²⁴ Ως «πολιτιστική βιομηχανία» θεωρούνται τα θέατρα, οι κινηματογράφοι, η τηλεόραση, το ίντερνετ, τα φεστιβάλ, τα θεματικά πάρκα, κ.ά.

²⁵ Black, G. (2005). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 21.

²⁶ Σύμφωνα με το «Πλαίσιο 0.1» του G. Black. Βλ. σελ. 22.

2. Παράγοντας υλικής, οικονομικής, πολιτισμικής και κοινωνικής ανάπτυξης.
3. Προσιτό σε όλους, ανεξάρτητα από διανοητικά, σωματικά, κοινωνικά πολιτισμικά, οικονομικά κριτήρια.
4. Σχετικό με όλα τα κοινωνικά στρώματα, με τη κοινότητα να συμμετέχει στην αξιοποίηση του «προϊόντος» και στην εξασφάλιση του επιθυμητού αποτελέσματος.
5. Τόπος και ευκαιρία ανάδειξης της πολιτισμικής διαφορετικότητας.
6. Παράγοντας κοινωνικής συνοχής και παραγωγός κοινωνικού κεφαλαίου.
7. Παράγοντας κοινωνικής ενσωμάτωσης.
8. Υποστηρικτής της ανανέωσης της κοινότητας και της γειτονιάς.
9. Δημιουργός νέων κατηγοριών κοινού.
10. Πρόθυμο να συνεργαστεί σε εγχειρήματα άλλων φορέων.
11. Χρήσιμο στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων.
12. Αναπόσπαστα δεμένο με τη μαθητική κοινότητα.
13. Τόπος συναντήσεων μελών της τοπικής κοινωνίας.
14. Τουριστικό θέλγητρο.
15. Δημιουργός εισοδήματος.
16. Οικονομικά υγιές και υπόδειγμα παροχής υπηρεσιών.

Στον 21^ο αιώνα τα μουσεία έχουν άμεση σχέση με τη δομή και την εξέλιξη της κοινωνίας, την οποία επηρεάζουν με τρόπο άμεσο και καθοριστικό. Ο κοινωνικός τους ρόλος έγκειται στο γεγονός πως το μουσείο συμβάλει στην ευημερία της κοινωνίας στο σύνολό της, ενώ παράλληλα ζει και αναπτύσσεται ως οργανισμός μέσα σε αυτή. Χαρακτηριστικό της σύνδεσης του μουσείου με τη κοινωνία είναι η ξεκάθαρη μετατόπιση του κέντρου βάρους από τον οργανισμό (μουσείο), τα αντικείμενα και τις πληροφορίες που τα συνοδεύουν, στον ίδιο τον αποδέκτη όλων αυτών· τον επισκέπτη. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται έμπρακτα και από την Ένωση Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας με τον ορισμό²⁷ που υιοθέτησε το 1998: «Τα μουσεία δίνουν στους ανθρώπους τη δυνατότητα να ανακαλύπτουν συλλογές και να αντλούν έμπνευση, γνώση και ευχαρίστηση. Είναι ιδρύματα που συλλέγουν, προστατεύουν και κάνουν προσιτά αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου, τα οποία φυλάσσουν προς όφελος της κοινωνίας».

Πράγματι, σε μία εποχή που κυριαρχεί η νέα μουσειολογία, ο άνθρωπος βρίσκεται στον πυρήνα της σύστασης του σύγχρονου μουσείου. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων λαμβάνοντας υπόψιν τον ορισμό που δίνει, ο οποίος φέρει τα μουσεία να είναι ένα «μη κερδοσκοπικό, μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της εξέλιξής της, ανοιχτό στο κοινό, το οποίο αποκτά, διατηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει την απτή και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της για λόγους εκπαίδευσης, μελέτης και διασκέδασης».

Πολλοί θεωρητικοί επιστήμονες του κλάδου της μουσειολογίας αναφέρονται στο μουσείο ως χώρο που οι άνθρωποι μπορούν να αναπτύξουν τις γνώσεις τους, να αλλάξουν ραγδαία τις πεποιθήσεις τους, ακόμη και να λύσουν τα προσωπικά ή κοινωνικά προβλήματα που τους ταλανίζουν. Άλλωστε «ο μουσειακός θεσμός και οι επιστήμες που σχετίζονται με τα μουσεία και τη πολιτιστική κληρονομιά τη σημερινή εποχή των παγκόσμιων και ποικίλων ανακατατάξεων και αναπροσδιορισμών δεν γίνεται να μην ακολουθήσουν και να μην επικεντρωθούν σε έναν πολύ βασικό τους στόχο που κατά το παρελθόν είχε λησμονηθεί σε μεγάλο βαθμό: αυτόν που έχει να

²⁷ Το 1998 δημοσιεύτηκε ο νέος ορισμός της Ένωσης Μουσείων Μεγάλης Βρετανίας, ο οποίος αντικατέστησε τον προηγούμενο του 1991.

κάνει την κοινωνία, τους προβληματισμούς της και την βοήθεια που μπορεί να δώσει το μουσείο ως προς την ανάδειξή τους» (Ρόκας, 2018).

Διασαφηνίζοντας τη κοινωνική διάσταση που έχει ο θεσμός του μουσείου, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, καταλαβαίνουμε πως ο ρόλος του αποτελείται από πολλές και διαφορετικές πτυχές. Από την πρώτη απλοϊκή μορφή που είχε ως χώρος στον οποίο στεγάζονταν οι άνθρωποι του πνεύματος πέρασε σε χώρο συλλογής και φύλαξης αντικειμένων του υλικού πολιτισμού. Σήμερα τείνει να αποτελεί έναν χώρο με έντονο εκπαιδευτικό χαρακτήρα, ο οποίος προσπαθεί με κάθε τρόπο να διαφυλάξει από τη μία τα κατάλοιπα της πολιτισμικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και από την άλλη να εκπαιδεύσει τους ίδιους τους ανθρώπους, δίνοντάς τους ερεθίσματα για να σκέφτονται, να δρουν και να εξελίσσονται.

Η αρχαιολόγος Στέλλα Χρυσουλάκη, στο Διεθνές Συμπόσιο που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997 μίλησε για τη μουσειολογία στον 21^ο αιώνα σε μία σύγχρονη Ελλάδα: «επιπλέον έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τα ελληνικά κρατικά μουσεία, τα ιδιωτικά ή εποπτευόμενα μουσεία και συλλογές, οι οργανωμένοι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία, τα πάρκα και εναπομείναντα δάση, οι πλατείες και οι κρήνες και οι γειτονιές των πόλεων και χωριών, μπορούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην εκπαίδευση του βλέμματος του σημερινού και αυριανού πολίτη» (Καραχάλιου, 2017).

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο θα λέγαμε πως η μουσειολογία αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο που δεν είναι δυνατόν να μείνει μακριά από τους παλμούς της κοινωνίας και των ανησυχιών της. Ζητήματα πολύ σοβαρά όπως ο πόλεμος, η φτώχεια, η κοινωνική ανισότητα, ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι κάθε είδους εθισμοί, κ.ά. είναι μερικά μόνο προβλήματα μέσα από τα οποία το επιστημονικό προσωπικό ενός πολιτιστικού οργανισμού, ενός μουσείου πιο συγκεκριμένα, μπορεί να διατυπώσει τη γνώμη του, να αφήσει το στίγμα του μέσω των εκθέσεών του ή και να περάσει τα κοινωνικά μηνύματα που θέλει. «Η άποψη που θέλει το μουσείο, και κατ' επέκταση τον πολιτισμό, αμέτοχους της πολιτικής και της κοινωνίας δεν μπορεί σήμερα να ευσταθεί, καθώς οι διάφορες πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται έχουν άμεσο αντίκτυπο σε μεγάλα κοινωνικά σύνολα και ένας από αυτούς τους σκοπούς ιδιαίτερα των νεότερων καλλιτεχνών είναι να περάσουν το μήνυμα για έναν πιο δίκαιο και αποκομμένο από παλαιότερες και παθογενείς κοινωνικές συμβάσεις μικρόκοσμο» (Ρόκας, 2018).

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΘΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΤΖΟΓΟ

3.1: Ο Εθισμός στα Τυχερά Παιχνίδια ως Κοινωνικό Πρόβλημα

Παρατηρείται μία ταύτιση ως προς τη χρήση των όρων «κοινωνικά προβλήματα» και «κοινωνική παθολογία» οι οποίες χαρακτηρίζουν καταστάσεις αέναων ανθρώπινων προβληματικών καταστάσεων, παρά τις αλματώδεις βελτιώσεις για μία καλύτερη πραγματικότητα, και για την επιτυχή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του μέσου ευρωπαίου. Σε μία προσπάθεια επιφανειακής εξέτασης των όρων αυτών, αποσαφηνίζοντας τα χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού προβλήματος, εύκολα μπορεί κανείς να βρει στοιχεία που να τον ταυτίζουν με αυτά. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως αντιμετωπίζει στη πραγματικότητα ένα κοινωνικό πρόβλημα.

Σύμφωνα με τον καθηγητή κοινωνιολογίας και ψυχολογίας, Γιώργο Πιπερόπουλο, τα κοινωνικά προβλήματα μπορούν να ταυτιστούν με καταστάσεις που αφορούν σχετικά μεγάλα πληθυσμιακά σύνολα, κατά τρόπους και μορφές που επιδρούν επάνω τους αρνητικά και για τις οποίες κρίνεται ότι πρέπει να ληφθεί κάποια μέριμνα με την εφαρμογή κάποιας συντονισμένης και συλλογικής δράσης, ώστε να βρεθεί μία λύση (Πιπερόπουλος, 2002).

Μία άλλη οπτική των κοινωνικών προβλημάτων φέρει να θεωρούνται, είτε πραγματικές είτε φανταστικές, καταστάσεις οι οποίες κρίνονται ως ανεπιθύμητες από ένα μεγάλο τμήμα μελών της κοινότητας που θεωρεί ότι αποτελούν σοβαρή απειλή για τη ζωή της ίδιας της κοινότητας, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει διαρκής αντιπαράθεση που αφορά στην υιοθέτηση νέων προτύπων συμπεριφοράς.

Λόγω της έλλειψης των απαραίτητων πληροφοριών για τη διαμόρφωση μίας ορθής εικόνας ενός κοινωνικού προβλήματος, ή ακόμη και λόγω της ύπαρξης ανοργάνωτων, εσφαλμένων, σποραδικών ή και αντικρουόμενων συχνά πληροφοριών δημιουργείται εύκολα μία εσφαλμένη αντίληψη. Τέτοιες αντιλήψεις ο Πιπερόπουλος τις χαρακτηρίζει «πλάνες».²⁸

Σύμφωνα με τον καθηγητή κυριαρχούν εννέα πλάνες για τα κοινωνικά προβλήματα:

1. Σύμφωνα με τη πρώτη «υπάρχει διαπιστωμένη συναίνεση στον ορισμό των κοινωνικών προβλημάτων», κάτι το οποίο δεν ισχύει καθώς παρατηρείται διχογνωμία στο αν είναι πράγματι σοβαρό το εκάστοτε κοινωνικό πρόβλημα».
2. «Τα κοινωνικά προβλήματα αποτελούν φυσικές και αναπόφευκτες καταστάσεις». Προκειμένου να αποφύγει κανείς την ατομική και συλλογική υποχρέωσή που έχει απέναντι στην αντιμετώπιση του προβλήματος, χαρακτηρίζει το ίδιο το πρόβλημα ως «φυσικό» υποστηρίζοντας το αίσθημα της προδιάθεσης.
3. «Τα κοινωνικά προβλήματα αποτελούν αποδείξεις διαστροφής ατόμων ή ομάδων». Η παρούσα άποψη υποστηρίχθηκε αρχικά από κοινωνιολόγους,

²⁸ Πιπερόπουλος, Γ. (2002). *Εξαρτήσεις και αποκλίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιπερόπουλος. Σελ. 18-22.

χαρακτηρίζοντας δυσλειτουργίες και διαστροφές της κοινωνικής συμπεριφοράς τέτοιου είδους προβλήματα. Αργότερα έγινε μία μεταστροφή αυτού του ισχυρισμού, αποκλείοντας το γεγονός να αποτελούν αποδείξεις ή ενδείξεις υποχρεωτικά μιας διαστροφής.

4. «Τα κοινωνικά προβλήματα τα προκαλούνται από "κακούς" ανθρώπους». Οι πράξεις παράλειψης ή η αλαζονεία της εξουσίας είναι οι κύριοι λόγοι διαιώνισής τους και όχι οι «κακοί» άνθρωποι.
5. «Δημιουργούνται όταν συζητάμε για αυτά». Κοινωνικά προβλήματα όπως, η ανεργία, τα ναρκωτικά, ο αλκοολισμός, ο τζόγος, κλπ. δεν προκαλούνται με την αναφορά σε αυτά και δεν διεγείρουν τα στρώματα του κοινωνικού συστήματος με αποτέλεσμα τη δημιουργία τους.
6. «Όλοι επιθυμούν τη λύση των κοινωνικών προβλημάτων». Η συγκεκριμένη ουτοπιστική πλάνη αποτελεί θεώρηση κάθε σύγχρονου κοινωνικού συστήματος. Παρόλα αυτά αποδεικνύεται έμπρακτα καθημερινά το άκρως αντίθετο· υπάρχουν άτομα και ομάδες που δεν επιζητούν τη λύση αυτών.
7. «Τα κοινωνικά προβλήματα θα λυθούν μόνο τους με τη προοδευτική εξέλιξη του χρόνου και του συστήματος». Η πλάνη αυτή βασίζεται στη θεωρία πως καθώς το κοινωνικό σύστημα εξελίσσεται προκύπτουν κάποιες δυσλειτουργίες που έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία καταστάσεων (κοινωνικών προβλημάτων). Η άποψη ότι το πρόβλημα θα θεραπευτεί μόνο του δεν υποστηρίζεται πλέον.
8. «Η κατανόηση των δεδομένων ενός κοινωνικού προβλήματος οδηγεί στην επίλυσή του». Είναι τεκμηριωμένο πως η απόκτηση των απαραίτητων στοιχείων και δεδομένων δεν οδηγεί αυτομάτως και στην επίλυση του προβλήματος.
9. «Τα κοινωνικά προβλήματα μπορούν να λυθούν χωρίς να απαιτηθούν θεσμικές αλλαγές». Άποψη η οποία καταρρίπτεται λόγω της αδυναμίας επίλυσης του προβλήματος δίχως την ολοκληρωτική αλλαγή του.

Για να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα είναι ανάγκη να καταρριφθούν όλες οι παραπάνω διαστρεβλωμένες απόψεις για αυτά και να ληφθούν άμεσα μέτρα βελτίωσης των συνθηκών. Ένα από τα βασικά κοινωνικά ζητήματα της σύγχρονης εποχής που χρήζει αντιμετώπισης αποτελεί και ο εθισμός στα τυχερά παιχνίδια.

Από αρχαιολογικές και ιστορικές μελέτες έχει αποδειχθεί πως τα παιχνίδια που αφορούν την επίμονη καταδίωξη της τύχης, είτε σε απλές είτε σε σύνθετες μορφές, προϋπήρχαν των σύγχρονων κοινωνιών. Μάλιστα ήταν διαδεδομένα τόσο ανάμεσα στους ενήλικες ανθρώπους όσο και σε παιδιά και εφήβους. Η πρώτη επίσημη αναφορά της ύπαρξής τους έγινε από τους Κινέζους το 2.300 π.Χ., όμως πιστεύεται ότι τα τυχερά παιχνίδια (ή κάποια μορφή αυτών) είχαν υπάρξει και σε άλλη κοινότητα κάπου στην ιστορία. Άλλωστε, αποτελεί σημαντική η μαρτυρία για το πιο γνωστό αρχαίο ελληνικό παιχνίδι τύχης στην προϊστορική Ελλάδα, το γνωστό «Κόταμπος»²⁹.

²⁹ Επρόκειτο για ένα παιχνίδι ποτού που περιλάμβανε το πέταγμα κατακαθιών κρασιού σε έναν στόχο. Τα αποτελέσματα αυτών των παιχνιδιών θεωρούνταν συχνά οίωνοι ή μηνύματα από τους Θεούς, τονίζοντας την πνευματική σημασία που είχε ο τζόγος στην αρχαία ελληνική κοινωνία.

Ο εθισμός στα παιχνίδια τύχης ταυτίζεται με τον όρο «τζόγο» και αποτελεί το στοίχημα χρημάτων ή αγαθών χρηματικής αξίας για την έκβαση ενός γεγονότος με σκοπό την απόκτηση περισσότερων χρημάτων ή αγαθών ίδιας αξίας.

Το πρώτο γνωστό ευρωπαϊκό «Σπίτι Τζόγου» ήταν το Ridotto, το οποίο βρισκόταν στη Βενετία της Ιταλίας και κατασκευάστηκε το 1638. Παρόλο που δεν είχε την ονομασία, σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα λειτουργούσε ως καζίνο. Κύριο χαρακτηριστικό του ήταν η παροχή ελεγχόμενης χρήσης του τζόγου κατά τη περίοδο του καρναβαλιού.³⁰

Εικόνα 9 Σκίτσο του Winslow Homer (1836-1910) που χρονολογείται το 1881, με τίτλο «The Chinese in New York, scene in a Baxter Street club house». Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

σε γιορτές όπως τα Χριστούγεννα.

Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, και κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρατηρήθηκε μία άνοδος στην επιδίωξη της τύχης, τόσο σε οικονομικά ανεπτυγμένες κοινωνίες όσο σε αυτές που βρίσκονταν υπό αναπτυξιακή πορεία και σε άλλες που υστερούσαν σημαντικά.

Η σύγχρονη εποχή δεν υστερεί από περιπτώσεις έντονου εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, καθώς συχνά ακούγονται τραγικές απώλειες περιουσιών, αξιοπρέπειας, αλλά και απαγόρευσης εισόδου σε καζίνο. Στον αντίθετο άξονα, υπάρχει ο τζόγος ως «παράδοση», ως μία απλή αβλαβή ψυχαγωγία, κυρίως

³⁰ Η πρώτη αυτή επαφή με τα «καζίνο» έληξε άδοξα όταν το 1770 αναγκάστηκε να κλείσει επειδή η τοπική κυβέρνηση το κατηγόρησε ότι ευθυνόταν για τη πτώχευση των ευγενών της περιοχής.

«Σε όλα μάλιστα τα πλάτη και μήκη του πλανήτη μας το κυνηγητό της τύχης έχει καθιερωθεί επίσημα και ανεπίσημα, σε ιεροτελεστία, σε φοβερά επικερδή απασχόληση, τόσο για τα κράτη (λαχεία, υποδρομίες, καζίνο, ΠΡΟ-ΠΟ, Λόττο, Τζόκερ) όσο και για ιδιώτες (βλέπε «ξυστό» και λαχειοφόροι αγορές διάφορων ειδών), καθώς επίσης και για οργανωμένα συμφέροντα που σε καθημερινή βάση -χωρίς την έγκριση των κρατικών αρχών- με τη μορφή στοιχημάτων τα οποία ελέγχουν οι bookmakers, διακινούν μυθώδη ποσά που ρέουν ασταμάτητα, τόσο από το περίσσειμα των εύπορων και μεσαίων οικονομικών στρωμάτων όσο και από το υστέρημα των σχετικά απόρων» (Πιπερόπουλος, 2005)³¹.

Ένας από τους πιο γνωστούς τζογαδόρους στην ιστορία είναι ο Ντοστογιέφσκι. Ο Ρώσος συγγραφέας στο βιβλίο του *The Gambler* του 1867 αναφέρει πως η λογική που επικρατούσε στη τότε εποχή ήταν πως ο τζόγος σε βοηθά να γίνεις πλούσιος γρηγορότερα. Συνεπώς ο Ντοστογιέφσκι δείχνει το μεγάλο φαινόμενο του τζόγου του 19^{ου} αιώνα και τις αντιλήψεις των ανθρώπων της εποχής³².

Σύμφωνα με το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, που εντάσσεται στο Ελληνικό Κράτος, ανάλογα με τον τρόπο διεξαγωγής τους, τα παιχνίδια τύχης κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τα «ψυχαγωγικά τεχνικά παιχνίδια», των οποίων το αποτέλεσμα εξαρτάται από τη τεχνική ή πνευματική ικανότητα του παίκτη και των οποίων η διεξαγωγή γίνεται αποκλειστικά για ψυχαγωγικούς σκοπούς³³. Δεν επιτρέπεται το στοίχημα μεταξύ των παικτών και η επιβράβευση του παιχνιδιού αφορά καθαρά τη συγκέντρωση πόντων και όχι τη χρηματική ανταμοιβή. Η άλλη κατηγορία των «τυχερών παιχνιδιών» προϋποθέτει την καταβολή στοιχήματος για συμμετοχή στη λειτουργία ή στη διεξαγωγή τους. Το αποτέλεσμα των

Εικόνα 10 Ανθρωπόμορφη σκιτσογραφία από «ανόητους» σε καζίνο του Μόντε Κάρλο. Από Γαλλική Σχολή του 20ου αιώνα. Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

³¹ Πιπερόπουλος, Γ. (2002). *Εξαρτήσεις και αποκλίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιπερόπουλος. Σελ. 59.

³² Η σχέση των Ρώσων με τον τζόγο είναι γνωστή. Τρανταχτό παράδειγμα της έντονης σύνδεσής τους με τα τυχερά παιχνίδια είναι η χρήση της ορολογίας «ρώσικη ρουλέτα» για ένα από αυτά.

³³ Στη κατηγορία αυτή εντάσσονται και όσο παιχνίδια χαρακτηρίστηκαν ως «τεχνικά παίγνια» με βάση τις διατάξεις του ΒΔ 29/1971 (Α' 21).

παιχνιδιών αυτών εξαρτάται από τη τύχη και αποδίδει χρηματικό όφελος στον παίκτη. Ως τυχερά παιχνίδια θεωρούνται και τα ψυχαγωγικά τεχνικά, υπό διαφορετικές συνθήκες, που οδηγούν σε στοιχήματα μεταξύ των παικτών και σε οικονομικό όφελος οποιασδήποτε μορφής³⁴. Ανάλογα τον τρόπο που διεξάγονται, τα τυχερά παιχνίδια διακρίνονται σε μηχανικά³⁵, ηλεκτρικά³⁶, ηλεκτρομηχανικά³⁷ και ηλεκτρονικά παιχνίδια³⁸, καθώς και σε εξ αποστάσεως στοιχηματισμό³⁹.

Ο εθισμός στα παιχνίδια, οποιασδήποτε από τις παραπάνω δύο κατηγορίες, αποτελεί από τις δυσκολότερες περιπτώσεις προσωπικής ψυχολογικής παθολογίας, με κοινωνικές προεκτάσεις και οικονομικές διαστάσεις (Πιπερόπουλος, 2005). Ως βάση μίας τέτοιας προβληματικής συμπεριφοράς μπορεί να θεωρηθεί το συναίσθημα της αδρεναλίνης που δημιουργείται από το ρίσκο ή το ενδεχόμενο μιας νίκης, όπως επίσης και η ευχαρίστηση που αισθάνεται ο παίκτης εκείνη τη στιγμή.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως δεν είναι όλοι οι παίκτες τυχερών παιχνιδιών τζογαδόροι. Όπως προαναφέρθηκε άλλοι το θεωρούν παράδοση στις γιορτές, άλλοι παίζουν χαρτιά στο σπίτι στην ελεύθερη ώρα τους, ενώ άλλοι αγοράζουν ένα τυχερό λαχείο δίχως να θεωρούνται εθισμένοι. «... αλλά δε μπορούμε εύκολα να αποκλείσουμε και τη πιθανότητα ότι οι συστηματικοί αγοραστές λαχείων ή οι παίκτες ακριβών συστημάτων στο ΠΡΟ-ΠΟ και το ΛΟΤΤΟ δεν είναι άτομα που διαθέτουν τον απαραίτητο χαρακτήρα, την ψυχροσύνθεση που σε συνδυασμό με άλλους καθοριστικούς ψυχοκοινωνικούς παράγοντες μπορούν να τους μετουσιώσουν σε προβληματικούς παίκτες, σε αληθινούς τζογαδόρους»⁴⁰.

Από τα πάνω συμπεραίνουμε πως ο παθολογικός παίκτης, ο οποίος στον κλάδο της ψυχιατρικής έχει καταχωρηθεί ως περίπτωση «καταναγκαστικής συμπεριφοράς», διαφέρει πλήρως από τον «απλό» παίκτη. Κατά περιόδους πραγματοποιήθηκαν αποτυχημένες προσπάθειες να ελεγχθεί η συμπεριφορά της επιδίωξης της τύχης, η οποία συνοδεύεται από παράλογο δανεισμό χρημάτων, απουσία από την εργασία, ακόμη και εμπλοκή με τον νόμο.

Η ψυχροσύνθεση του εθισμένου παίκτη φανερώνει έναν άνθρωπο με έντονη κοινωνικότητα, πρόσχαρο στη συμπεριφορά και ευχάριστο στις συναναστροφές του με άλλους. Ωστόσο, διεισδύοντας βαθύτερα, ανακαλύπτεται ένα άτομο ψυχικά και συναισθηματικά ανώριμο, έντονα χαρακτηριστικά εχθρότητας και σαφείς τάσεις μαζοχισμού που συνοδεύονται από υπέρμετρη αντικοινωνικότητα και

³⁴ Στη κατηγορία των τυχερών παιχνιδιών εντάσσονται και όλα όσα χαρακτηρίστηκαν ως «μικτά παίγνια» ή «τυχερά παίγνια», με βάση τις διατάξεις του ΒΔ 29/1971.

³⁵ Μηχανικά παιχνίδια: παιχνίδια που για τη διεξαγωγή τους είναι αναγκαία η συμβολή της μυϊκής δύναμης του παίκτη.

³⁶ Ηλεκτρικά παιχνίδια: παιχνίδια που απαιτούνται ηλεκτρονικοί υποστηρικτικοί μηχανισμοί για τη διεξαγωγή τους, αλλά απαιτείται και η συμβολή της μυϊκής δύναμης του παίκτη.

³⁷ Ηλεκτρομηχανικά παιχνίδια: παιχνίδια που για τη διεξαγωγή τους απαιτούνται ηλεκτρομηχανικοί υποστηρικτικοί μηχανισμοί, αλλά και η συμβολή της μυϊκής δύναμης του παίκτη.

³⁸ Ηλεκτρονικά παιχνίδια: παιχνίδια που για τη διεξαγωγή τους, εκτός των υποστηρικτικών ηλεκτρομηχανικών, ηλεκτρονικών άλλων μηχανισμών, απαιτείται η ύπαρξη και η εκτέλεση ηλεκτρονικού λογισμικού.

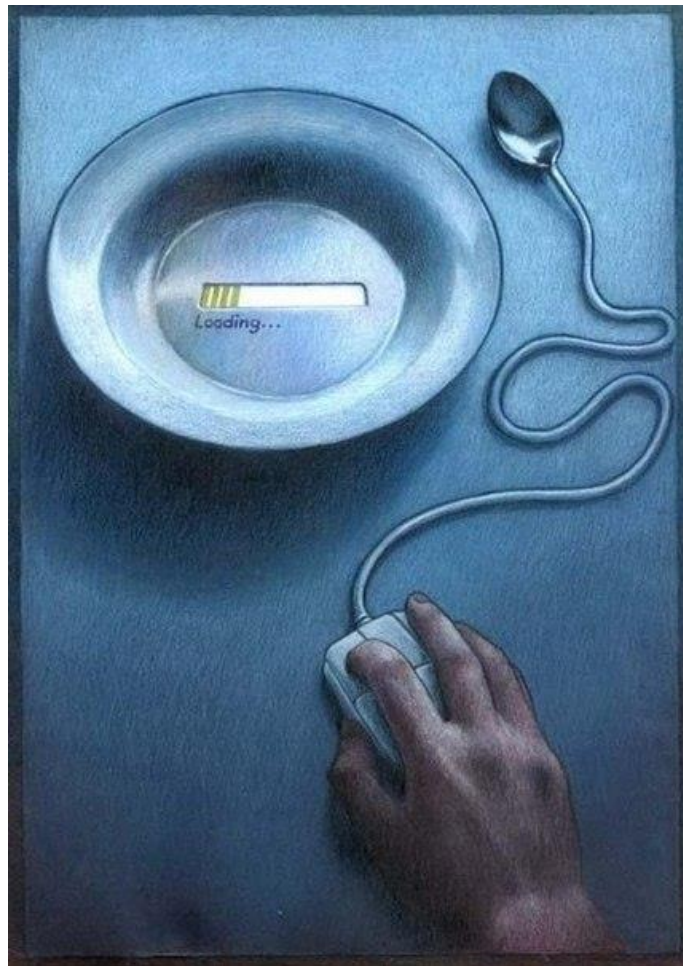
³⁹ Εξ αποστάσεως στοιχηματισμός: ο στοιχηματισμός μέσω του διαδικτύου ή άλλων οπτικοακουστικών και ηλεκτρομαγνητικών μέσων, όπως το κινητό τηλέφωνο.

⁴⁰ Πιπερόπουλος, Γ. (2002). *Εξαρτήσεις και αποκλίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιπερόπουλος. Σελ. 62.

επαναστατικότητα. Η «καταναγκαστική συμπεριφορά» της ψυχιατρικής υποδεικνύει τη ταύτισή της με την αναζήτηση της δράσης και της περιπέτειας και συχνά δημιουργεί πολύπλοκα συστήματα υποκειμενικής αιτιολόγησης της συμπεριφοράς αυτής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αιτιολόγησης είναι το «αν παίζω και χάσω αυτή τη φορά, την επόμενη θα έρθει η νίκη».

Η επίσημη διάγνωση της προβληματικής συμπεριφοράς του τζόγου αφορά τη τάση του εθισμένου παίκτη να δαπανά ποσά μεγαλύτερα από αυτά που είχε προγραμματίσει, να γίνεται ευερέθιστος όταν ματαιώνεται η επιθυμία του να παίξει και να παραμελεί άλλα καθήκοντά του, προτιμώντας να τζογάρει.

Σύμφωνα με το *Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών* της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρίας (DSM-IV) τα κριτήρια του παθολογικού παίκτη είναι η παθολογική ενασχόληση με τον τζόγο σε καθημερινή βάση, η ανοχή⁴¹, το στερητικό σύνδρομο, η φυγή ως αποτέλεσμα της ανάγκης του για να ξεφύγει από τη πραγματικότητα, να καταλαγιάσει το άγχος και τις ενοχές του, το κυνηγητό της νίκης,

το να ψεύδεται, η απώλεια ελέγχου, οι παράνομες πράξεις⁴², το ρίσκο της απώλειας των διαπροσωπικών του σχέσεων, αλλά και η ανάγκη της εγγύησης.

Στη σύγχρονη εποχή οι νέες μορφές εθισμού στα τυχερά παιχνίδια είναι από παντού προσβάσιμες, με τον ηλεκτρονικό τζόγο να σημειώνει έντονη προτίμηση λόγω της ύπαρξης των θελκτικών παιχνιδιών τύπου καζίνο και ηλεκτρονικών κουλοχέρηδων που κυκλοφορούν στο διαδίκτυο.

Πριν από τη δεκαετία του 1990 όταν κάποιος επιθυμούσε να στοιχηματίσει σε αγώνες ή να παίξει παιχνίδια καζίνο, είχε μόνο δύο επιλογές: είτε να πάει σε ένα νόμιμο κατάλυμα με σκοπό να τζογάρει είτε να καταφύγει σε μη νόμιμες μεθόδους, όπως τα πρακτορεία

Εικόνα 11 Σχέδιο του Πολωνού ζωγράφου Paul Kuczynski. Πηγή: <https://markovart.wordpress.com/>

⁴¹ Τα ποσά που παίζει ο παθολογικός τζογαδόρων αυξάνονται με σκοπό να νιώσει την ικανοποίηση της νίκης

⁴² Πολλές φορές προχωρά σε παράνομες πράξεις όπως παραχάραξη, μικροκλοπές, αφαίρεση χρημάτων από ταμεία εταιριών, κ.ά.

στοιχημάτων⁴³ Κατά τη διάρκεια του 1990 εμφανίστηκε το διαδίκτυο και μαζί με αυτό και οι νέες μορφές τζόγου. Το 1994 δημιουργήθηκε το πρώτο ηλεκτρονικό καζίνο από την εταιρία Microgaming η οποία κατάφερε να δημιουργήσει ένα πλήρες λειτουργικό πρόγραμμα τζόγου. Στα τέλη της ίδιας δεκαετίας ο ηλεκτρονικός τζόγος κέρδισε αναγνωσιμότητα. Χαρακτηριστικό αποτελεί η ύπαρξη 15 ιστοσελίδων το 1996, τα οποία αυξήθηκαν σε 200 μόλις ένα χρόνο αργότερα, το 1997. Η νέα αυτή μορφή τζόγου φέρει δύο βασικά προβλήματα. Το ένα αφορά τον έλεγχο των εταιριών που δραστηριοποιούνται στον ηλεκτρονικό τζόγο⁴⁴ και το δεύτερο στη διασφάλιση της προστασίας ανηλίκων στην εύκολη πρόσβαση στα τυχερά παιχνίδια του διαδικτύου.

Με το πέρασμα των χρόνων παρατηρείται και αύξηση του ηλεκτρονικού τζόγου και των ιστοσελίδων και εφαρμογών που υποστηρίζουν τα τυχερά παιχνίδια. Η πρόσβαση είναι εύκολη, μέσω κινητού τηλεφώνου, υπολογιστή ή tablet. Παράλληλα, δημιουργούνται νέοι όροι όπως οι «γεννήτριες τυχαίων αριθμών»⁴⁵ γνωστές ως ντίλερς, οι οποίες χρησιμοποιούνται όπου απαιτείται τυχαία επιλογή χαρτιών ή αριθμών για να υπάρχει νομιμότητα και διαφάνεια. Τα είδη που κυριαρχούν στο χώρο είναι το πόκερ, το διαδικτυακό καζίνο και μπίνγκο, τα διαδικτυακά αθλητικά στοιχήματα και τα στοιχήματα ιπποδρόμου και η διαδικτυακή λοταρία. Συγκεκριμένα:

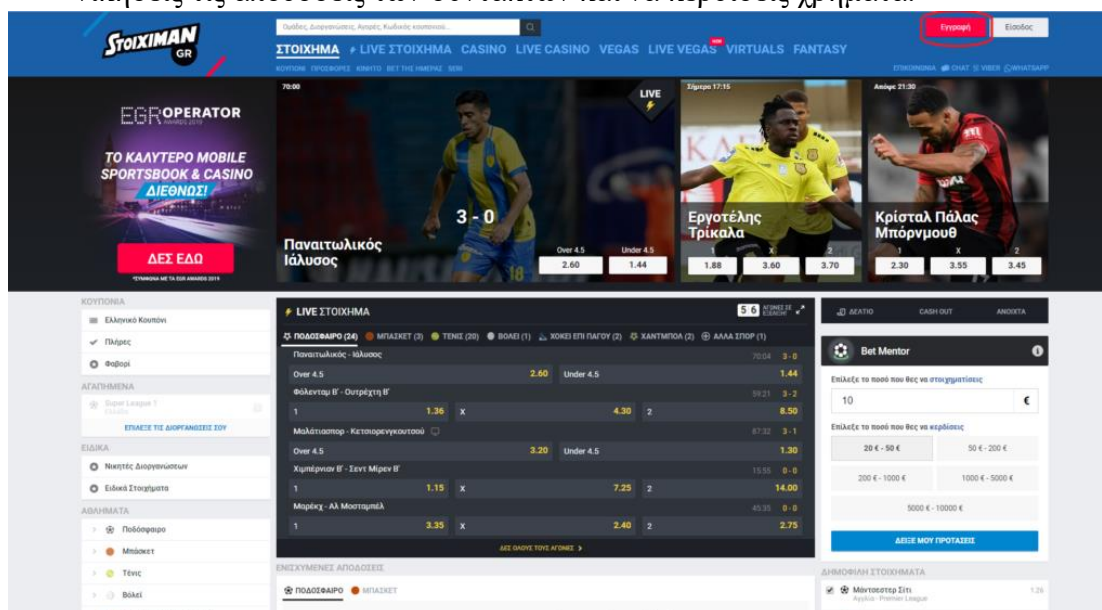
- Διαδικτυακό Καζίνο: Πρόκειται για εικονικά ή διαδικτυακά καζίνο που λειτουργούν ως διαδικτυακές εκδοχές των παραδοσιακών καζίνων, με δυνατότητα πονταρίσματος μέσω ίντερνετ. Τα πιο γνωστά παιχνίδια είναι το blackjack, roulette, slots, baccarat, pachinko, κ.ά., στα οποία απαιτείται η ύπαρξη ντίλερ. Το online casino προσφέρουν ποσοστά πιθανοτήτων και αποπληρωμών που είναι συγκρίσιμα με τα παραδοσιακά καζίνο, αν όχι και μεγαλύτερα.
- Διαδικτυακό Πόκερ: Επρόκειτο για το κλασικό παιχνίδι πόκερ όταν παίζεται στο διαδίκτυο.
- Διαδικτυακά αθλητικά στοιχήματα: Είναι γνωστότερα με την ονομασία *Online Sports Betting* και αφορά τη δραστηριότητα του να προβλέπεις αθλητικά αποτελέσματα και να βάζεις στοίχημα για την έκβαση του αποτελέσματος του αγώνα. Το δημοφιλέστερο άθλημα στο κόσμο, το ποδόσφαιρο, συνδέεται με σημαντικές χρηματικές συναλλαγές και χορηγίες. Τα στοιχήματα αυτά σχετίζονται με τον παθολογικό τζόγο και γίνονται εύκολα διαθέσιμα μέσω του διαδικτύου.
- Διαδικτυακό Μπίνγκο: Αφορά το παιχνίδι μπίνγκο που παίζεται στο διαδίκτυο. Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αίθουσες του παιχνιδιού, τα ιντερνετικά bingos χρησιμοποιούν ντίλερ όπως και τα καζίνο. Χαρακτηριστικό τους είναι η δυνατότητα συνομιλίας η οποία στοχεύει σε μία αυξημένη αίσθηση κοινωνικότητας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των παικτών.

⁴³ Η ορολογία του στα αγγλικά είναι «bookmaker».

⁴⁴ Τα κίνητρα των κρατικών αρχών για τον έλεγχο των εταιριών που δραστηριοποιούνται στον ηλεκτρονικό τζόγο δεν εστιάζουν τόσο στην πρόληψη της οικονομικής καταστροφής των πολιτών της, όσο στην αδυναμία του ίδιου του κράτους να ελέγξουν και να φορολογήσουν της ηλεκτρονικές εταιρίες τυχερών παιχνιδιών.

⁴⁵ RNG: Random Number Generator.

- Διαδικτυακή λοταρία: Οι περισσότερες λοταρίες γίνονται με πρωτοβουλία των κυβερνήσεων και είναι αυστηρά προστατευμένες από τον ανταγωνισμό, εξαιτίας των μεγάλων φορολογητέων ταμειακών ροών που παράγουν. Οι πρώτες ιδιωτικές λοταρίες που λειτουργούσαν με βάση ειδικών αδειών καταργήθηκαν επειδή λόγω των νέων νόμων που επέβαλαν οι κυβερνώντες, σύμφωνα με τους οποίους παρείχαν δικές τους λοταρίες μεγαλύτερης ασφάλειας.
- Στοιχήματα υποδρόμου: Βασικός σκοπός των στοιχημάτων αυτών είναι να νικήσεις τις αποδόσεις των συντακτών και να κερδίσεις χρήματα.

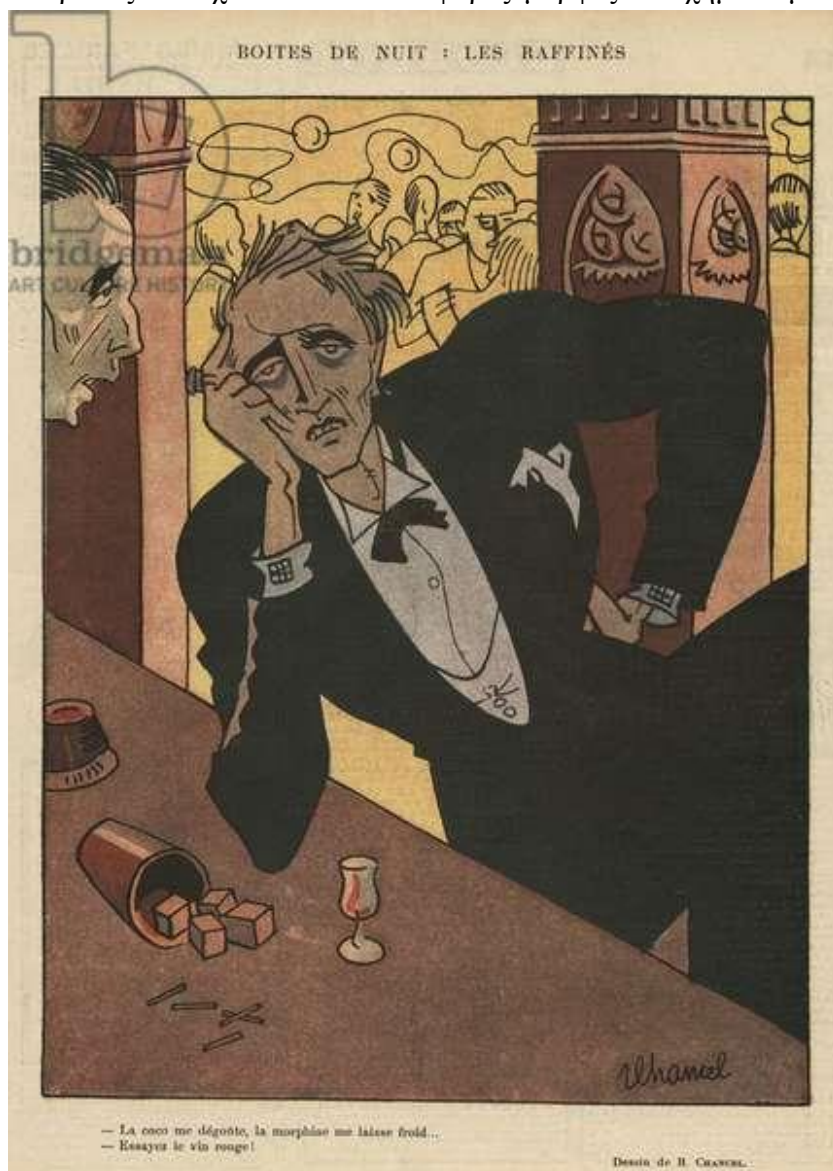
Εικόνα 12 Ιστοσελίδα από την αθλητική στοιχηματική stoiximan.gr

Η πανδημία του κορονοϊού προκάλεσε πολλές επιπτώσεις σε ψυχολογικό, βιοτικό, κοινωνικό αλλά και προσωπικό επίπεδο στον μέσο άνθρωπο. Ο εγκλεισμός εντός της οικίας λόγω των περιοριστικών μέτρων έκανε τους ανθρώπους πιο επιρρεπείς σε κακές συνήθειες, ακόμη και σε εθισμούς όπως αυτός του τζόγου. Σύμφωνα με την έρευνα του Πανεπιστημίου του Μπρίστολ στο Ηνωμένο Βασίλειο οι τακτικοί τζογαδόροι είχαν έως και έξι φορές μεγαλύτερες πιθανότητες να παίξουν τυχερά παιχνίδια μέσω του διαδικτύου σε σύγκριση με πριν από την πανδημία⁴⁶. Τα φυσικά καζίνο παρέμεναν κλειστά το διάστημα αυτό με αποτέλεσμα το διαδίκτυο να αποτελεί τη μοναδική ανταλλακτική για όσους ήθελαν να «δοκιμάσουν» τη τύχη τους.

⁴⁶ Η μελέτη δημοσιεύτηκε στο Journal Gambling Studies.

3.2. Ο Εθισμός στο Τζόγο στην Ελλάδα

Με ρίζες από την αρχαιότητα, ο εθισμός στα τυχερά παιχνίδια αποτελεί εδώ και αιώνες μέρος της ελληνικής κουλτούρας. Στην αρχαία Ελλάδα ο τζόγος αποτελούσε τόσο μορφή ψυχαγωγίας όσο και σημαντικό στοιχείο διάφορων θρησκευτικών και κοινωνικών τελετουργιών. Μερικά από τα πιο διαδεδομένα παιχνίδια, πέραν του «Κόταμπου» που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι τα ζάρια, τα επιτραπέζια παιχνίδια και οι διάφορες μορφές στοιχηματισμού, τα οποία λάμβαναν χώρα σε πανηγύρια και γιορτές.

Εικόνα 13 Σκίτσο του καλλιτέχνη Jean Louis Chancel (1899-1977) με τίτλο «Nightclubs- The Refined». Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

πλαίσιου περιλαμβάνουν το σύστημα αδειοδότησης για τους φορείς εκμετάλλευσης τυχερών παιχνιδιών, έπειτα από εισήγηση της Ελληνικής Κυβέρνησης⁴⁷, καθώς και τη

Στη σύγχρονη Ελλάδα η επιδίωξη της τύχης γίνεται τόσο από ιδιώτες όσο και από το κράτος, από φιλανθρωπικά σωματεία και από κοινωφελή ιδρύματα. Το ρυθμιστικό πλαίσιο της χώρας έχει εξελιχθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, με την Ελληνική Κυβέρνηση να έχει δημιουργήσει ένα δομημένο σύστημα για τη ρύθμιση όλων των μορφών (φυσικών ή διαδικτυακών) τυχερών παιχνιδιών.

Τα βασικά στοιχεία του ισχύοντος ρυθμιστικού

⁴⁷ Το παρόν ισχύει με βάση τον νόμο του Ελληνικού Κράτους περί τυχερών παιχνιδιών του 2011. Αυτή η νομοθεσία είχε στόχο να ρυθμίσει και να ελέγξει όλες τις μορφές τυχερών παιχνιδιών εντός της χώρας, απαιτώντας από τους φορείς εκμετάλλευσης να αποκτήσουν άδειες για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε Έλληνες παίκτες, δημιουργώντας μία πιο δομημένη και ελεγχόμενη αγορά. Πηγή:

φορολογία στην οποία επιβάλλονται οι φορείς αυτοί, συμπεριλαμβανομένου ενός ακαθάριστου φόρου εσόδων από τυχερά παιχνίδια και ενός ειδικού φόρου τυχερών παιχνιδιών, φόροι σημαντικοί για τον οικονομικό τομέα στην Ελλάδα. Επιπλέον, έχουν συνταχθεί ρυθμίσεις για ένα πιο υπεύθυνο παιχνίδι, αλλά και ρυθμιστικές αρχές, όπως η Ελληνική Επιτροπή Παιγνίων (ΕΕΕ), η οποία είναι υπεύθυνη για την επίβλεψη και τη ρύθμιση του κλάδου των τυχερών παιχνιδιών στην Ελλάδα.

«Η Ελλάδα προσφέρει ένα ευρύ φάσμα επιλογών επίγειων τυχερών παιχνιδιών, που απευθύνονται τόσο στους κατοίκους όσο και στους τουρίστες» (Εφημερίδα Δημοκρατία, 2023). Στη χώρα μας παρατηρείται ένας σεβαστός αριθμός από φυσικά καζίνο που προσφέρουν, μεταξύ άλλων, μεγάλη ποικιλία παιχνιδιών, αλλά και διασκέδαση, νυχτερινή ζωή, κλπ. Επιπλέον, στον ίδιο χώρο του ελληνικού τζόγου κυκλοφορεί και η αγορά του λαχείου, την οποία λειτουργεί ο Ελληνικός Οργανισμός Προγνωστικών Ποδοσφαίρου, γνωστός ως ΟΠΑΠ, αποτελώντας εδώ και πολλά χρόνια σημαντικό κομμάτι των τυχερών παιχνιδιών, τα δημοφιλέστερα από αυτά να είναι το ΛΟΤΤΟ, ΤΟ ΚΙΝΟ και τα αθλητικά στοιχήματα. Επιπροσθέτως με τα παραπάνω, στην Ελλάδα λειτουργούν χιλιάδες καταστήματα στοιχημάτων, προσφέροντας τη δυνατότητα αθλητικών και λοιπών πονταρισμάτων.

Η αγορά των τυχερών παιχνιδιών στην Ελλάδα συνεχίζει να παρουσιάζει επίπεδα ανάπτυξης, τόσο δια μέσου της πανδημίας, όσο και στη μετά-covid εποχή. Σύμφωνα με την Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου οι δύο πρώτοι μήνες του 2023 παρουσιάζουν υπέρογκα οικονομικά ποσά. Συγκεκριμένα, για το διάστημα Ιανουαρίου- Φεβρουαρίου 2023 οι Έλληνες πόνταραν το ποσό των 5,835 δισεκατομμυρίων ευρώ σε διαδικτυακό τζόγο, σε πρακτορεία ΟΠΑΠ, καζίνο, ιππόδρομο και λαχεία. Το συγκεκριμένο πόσο παρουσιάζει άνοδο κατά 35% σε σχέση με το αντίστοιχο περσινό διάστημα⁴⁸.

Σήμερα τα φυσικά καζίνο φαίνεται να ανακάμπτουν έπειτα της οικονομικής ζημιάς που τους προκάλεσε η πανδημία, ενώ τα πρακτορεία ΟΠΑΠ και οι διαδικτυακές εταιρείες συνεχίζουν να καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς των τυχερών παιχνιδιών. Παράλληλα, ο διαδικτυακός τζόγος παρουσιάζει ολοένα και μεγαλύτερη άνοδο στη χώρα, δίχως να επηρεάζεται από συνθήκες ή όχι πανδημίας.

Στην Ελλάδα επιτρέπονται τα τυχερά παιχνίδια υπό νόμιμες συνθήκες, όπως σε φυσικά καζίνο, στα πρακτορεία του ΟΠΑΠ, αλλά και στην διαδικτυακή ιστοσελίδα που διατηρεί η εταιρία. Επιπλέον, επιτρέπεται η πρόσβαση σε τυχερά παιχνίδια εταιριών⁴⁹ που έχουν υπαχθεί στη μεταβατική διάταξη του νόμου για τα τυχερά παιχνίδια, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να προσφέρουν διαδικτυακά τις υπηρεσίες τους. Ακόμη, είναι δυνατή η πρόσβαση σε παιχνίδια τζόγου μέσω της ανώνυμης εταιρίας «Οργανισμός Διεξαγωγής Ιπποδρομιών Ελλάδος» (ΟΔΙΕ ΑΕ).

<https://www.dimokratia.gr/ellada/566494/ta-tychera-paichnidia-stin-ellada-mia-leptomeris-episkopisis-viomichanias/>

⁴⁸ Τα ποσά αυτά περιλαμβάνουν και τα χρήματα που προήλθαν από κέρδη και επαναχρησιμοποιήθηκαν σε νέους γύρους παιχνιδιών.

⁴⁹ Διαδικτυακές εταιρίες όπως N1 Casino Live, Betshop, Stoiximan.gr, bwin, Novibet, Pamestoixima.gr, Fonbet, Netbet, κ.ά.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Ο ρόλος του Μουσείου στον Κοινωνικό Αποκλεισμό.

Κεφάλαιο 1.1: Η Έννοια του Κοινωνικού Αποκλεισμού, η Απεξάρτηση από τα Τυχρά παιχνίδια και ο Ρόλος του Μουσείου σε Αυτό.

Η εννοιολογική προσέγγιση του ρήματος «αποκλείω» αφορά την σημασία του να επιτρέπεται η συμμετοχή κάποιου σε κάτι, παρακωλύοντας την πρόσβασή του σε αυτό. Έτσι, στα θεμέλια του κοινωνικού αποκλεισμού συναντάται η «μη προσβασιμότητα», δηλαδή η συστηματική στέρηση της πρόσβασης σε συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες στις κοινωνικές υπηρεσίες και δομές. Κατ' επέκταση αυτής δημιουργείται και η στέρηση των προνομίων που προσφέρουν.

Η πρώτη επαφή με τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός» στον κλάδο της επιστήμης της κοινωνιολογίας συνέβη μέσω κειμένων από Γάλλους επιστήμονες, κατά τη δεκαετία του 1960. Βέβαια εμφανίζεται εντονότερα στο έργο του Pierre Massé, Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Σχεδιασμού της Γαλλίας, με τίτλο *Dividendes du Progress*. Όταν πρωτοεμφανίστηκε ο όρος αποτελούσε περισσότερο μία κοινωνική περιγραφή της μερίδας του πληθυσμού που παρέμενε στο περιθώριο της οικονομικής ανάπτυξης και των απολαβών που τη συνόδευαν. Επιπλέον, με την αναφορά σε «αποκλεισμό», το κέντρο βάρους ευθυνών έπεφτε στο άτομο, στον ίδιο τον πολίτη, ως συνέπεια της αδυναμίας του για κοινωνική προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Σήμερα, η πατρότητα του «αποκλεισμού» αποδίδεται στον Rene Lenoir.

Ο Rene Lenoir, ανώτατο στέλεχος της Γαλλικής Κρατικής Διοίκησης, χρησιμοποιεί τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός» για πρώτη φορά το 1974, προσδιορίζοντας διάφορες κατηγορίες πληθυσμού που δεν καλύπτονταν από την κοινωνική ασφάλιση. Τέτοια μερίδα πληθυσμού αποτελούσαν τα ΑΜΕΑ, οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, κλπ.

Στα χρόνια που ακολούθησαν εξετάστηκε η αιτία που οι αστικές περιοχές εξακολουθούσαν να έχουν προβλήματα συγκέντρωσης μη προνομιούχων κοινωνικών ομάδων, ζητώντας πρακτική αναστροφή αυτής της τάσης και ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών της μέσω της συμμετοχής των κατοίκων. Από το φθινόπωρο του 1992 η καταπολέμηση και αντιμετώπιση της κοινωνικής περιθωριοποίησης έχει γίνει ένα από τα κύρια θέματα πολιτικής στρατηγικής.

Έως το 2000 τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχαν υιοθετήσει κοινούς στόχους για τη διευκόλυνση της απασχόλησης και τη καθολική από όλους πρόσβαση στις πηγές γνώσεις, στα αγαθά και στις υπηρεσίες. Επιπλέον πραγματοποιήθηκε η πρόληψη του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού, παραχωρήθηκε βοήθεια προς τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και εφαρμόστηκε η κινητοποίηση όλων των σχετικών φορέων.

Παρόλο που είναι δύσκολο να αποδοθεί ένας ακριβής ορισμός για τον κοινωνικό αποκλεισμό⁵⁰, ο M. G. Strobel (1994) ανέφερε πως «η επιτυχία του όρου "κοινωνικός αποκλεισμός" πιθανόν να οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι έχει υποστεί μία αλλαγή στη σημασία του και έχει μετατραπεί σε ευφημισμό. Ενώ αρχικά αναφερόταν στην πράξη της απόρριψης κάποιου από μία ομάδα, από ένα θεσμό ή από έναν κοινωνικό χώρο (ή της απαγόρευσης να συμμετέχει σε αυτά) τώρα αναφέρεται στο αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, στην κατάσταση αυτών που αποκλείονται, χωρίς ένδειξη σχετικά με το "από πού αποκλείονται" και "ποιος τους "αποκλείει"»⁵¹.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός σχετίζεται με τη κοινωνική παθολογία φαινομένων, όπως η περιθωριοποίηση, η απομόνωση, η φτώχεια, η αποκλίνουσα συμπεριφορά, η κοινωνική αποβολή και το στίγμα. Επιπλέον, κατά τον Δημήτριο Βενιέρη, υπάρχει το ενδεχόμενο οι άνθρωποι να είναι φτωχοί, αλλά κοινωνικά ενσωματωμένοι, αλλά και εύποροι, όμως κοινωνικά αποκλεισμένοι. Η θεωρία αυτή φανερώνει πως ο αποκλεισμός από τη κοινωνία δεν κάνει ταξικές ή οικονομικές διακρίσεις.

Συμπληρωματικά, αποτελεί ένα φαινόμενο με σύνθετο και συλλογικό χαρακτήρα, το οποίο φανερώνει τόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία υφίσταται, όσο και τις αδυναμίες αυτής. Έτσι στις μέρες μας δεν αφορά την οικονομική επάρκεια ή ανεπάρκεια, αλλά συνεπάγεται την «εξασθένιση» των ευρύτερων κοινωνικών δομών να εκπληρώσουν στόχους που αφορούν διάφορους τομείς ένταξης των πολιτών. Τέτοιοι τομείς είναι η κοινωνική ένταξη, μέσω του δημοκρατικού και νομικού συστήματος, αλλά και του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, η οικονομική ένταξη, μέσω της αγοράς εργασίας και η διαπροσωπική ένταξη, μέσα από το οικογενειακό, κοινοτικό και πολιτιστικό σύστημα μιας κοινωνίας.

Η αποστέρηση των δικαιωμάτων του πολίτη και η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού αποτελούν τα αίτια που εκκινούν τον κοινωνικό αποκλεισμό στη πράξη. Η ιδιότητα του πολίτη συνδέεται στενά με τη κοινωνική συμμετοχή και συνεπώς αποτελεί θεμέλιο της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ως κοινωνική συμμετοχή ορίζεται η διεκδίκηση και η άσκηση των δικαιωμάτων του, τα οποία έχουν άμεση σχέση με την αυτονομία δράσεων και ενεργειών στο εκάστοτε πολιτικοοικονομικό περιβάλλον. Πολλές φορές ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί το αποτέλεσμα της παρεμπόδισης της κοινωνικής συμμετοχής, δηλαδή την αποστέρηση των κοινωνικών δικαιωμάτων που αφορούν την εργασία, την ένταξη στη κοινότητα, κ.α. Από την άλλη, ο κοινωνικός δεσμός αφορά το δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων, το οποίο είναι σταθερό και μόνιμο και συμβάλλει στη συνεκτικότητα της κοινωνίας. Αξίζει να αναφερθεί πως όταν το δίκτυο αυτό διαταράσσεται, φαινόμενα όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πιθανό να αναδυθούν μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο.

Ο εθισμός στα τυχερά παιχνίδια αποτελεί μία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού, η οποία παρατηρείται ολοένα και εντονότερα τα τελευταία χρόνια. Για την ανάλυση, και συνεπώς και την αναζήτηση τρόπων αντιμετώπισης, ου τζόγου ως ζήτημα που ταλανίζει τη κοινωνία, είναι φανερό πως δεν δίνεται η απαιτούμενη σημασία. Η έλλειψη διάγνωσης του προβλήματος έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα με προβλήματα τζόγου να αναφέρονται ως προβληματικοί παίκτες. Ο ψυχίατρος και ψυχολόγος Βασίλης Γεωργαλάκης αναφέρει πως «...εκείνοι με διαταραχή τυχερών παιχνιδιών

⁵⁰ Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού μεταβάλλεται ανάλογα με την ιδιότητα αυτού που τον χρησιμοποιεί ή προσεγγίζει, το αντικείμενο που προσδιορίζει, τις ευρύτερες συνθήκες που επικρατούν, τον χρόνο, αλλά και τον τόπο.

⁵¹ Πηγή: <https://www.crimetimes.gr/>

συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν κοινωνικές, ψυχολογικές και επιπτώσεις στην υγεία...»⁵².

Οι επιπτώσεις του τζόγου στον άνθρωπο, που οδηγούν και στον κοινωνικό του αποκλεισμό, αφορούν τόσο τη σχέση του με τον ίδιο του τον εαυτό, όσο και το οικογενειακό και εργασιακό του περιβάλλον. Ο εθισμός λειτουργεί καταλυτικά στη συμπεριφορά του εθισμένου ατόμου, αλλάζοντας τον τρόπο συμπεριφοράς και σκέψης του. Σε πρώτο στάδιο χάνει τον εαυτό του, αφού πλέον δεν απολαμβάνει τα ίδια πράγματα που έκανε στο παρελθόν· αντιθέτως, καταναλώνει πολύ χρόνο στα καζίνο και στα διαδικτυακά παιχνίδια, χωρίς να τον ενοχλεί αν θα χάσει χρήματα.

Η επανειλημμένη ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια έχει επιπτώσεις στη ψυχική υγεία του ατόμου που εθίζεται. Διαταράσσεται η ψυχική του σταθερότητα, παρουσιάζοντας αλλαγές στον τρόπο διαχείρισης ορισμένων καταστάσεων της καθημερινότητάς του. Η αλλαγή συμπεριφοράς πολλές φορές μπορεί να έχει αρνητικές και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις που αφορούν τόσο τον οικογενειακό του κύκλο, όσο και τον ίδιο. Άλλωστε, από τα πρώτα «εξιλαστήρια θύματα» της κατάστασης αποτελεί ο στενός φιλικός ή οικογενειακός κύκλος του ατόμου, ο οποίος δέχεται τα έντονα ξεσπάσματά του. Επιπλέον, ο άνθρωπος που παλεύει με τον εθισμό στον τζόγο προσπαθεί πολλές φορές να κρύψει τα προβλήματα που τον διαταράσσουν και συχνά τείνει να απομονώνεται από τους άλλους. Οι ενοχές για την απώλεια των χρημάτων και η ντροπή για τη τροπή και κατάληξη που έχουν πάρει τα πράγματα, είναι δύο από τα εντονότερα συναισθήματα που μπορεί να αισθανθεί ο εθισμένος παίκτης, έχοντας σοβαρά αρνητικά αποτελέσματα στο ψυχισμό του, τα οποία οδηγούν και στον αποκλεισμό του από τη κοινωνία.

Εκτός από τις ψυχικές, παρατηρούνται και σωματικές επιπτώσεις του εθισμού στα τυχερά παιχνίδια. Αποδεδειγμένα, ο τζόγος είναι πιθανό να συνδυάζεται με άλλες καταχρηστικές ουσίες, όπως τα ναρκωτικά, το αλκοόλ και το κάπνισμα. Συχνά μάλιστα υπάρχει το ενδεχόμενο ανάπτυξης παραβατικής συμπεριφοράς, διαπράττοντας παράνομες δραστηριότητας επωφελούμενος χρηματικά ποσά για να τζογάρει.

Οι κοντινοί άνθρωποι του εθισμένου παίκτη έρχονται αντιμέτωποι με μη οικείες καταστάσεις και καλούνται να ανταπεξέλθουν σε στρεσογόνα και έντονα επεισόδια. Σε κατάσταση εθισμού, ο «απλός» εθισμένος στο τζόγο παίκτης χάνει την επικοινωνία μαζί τους με αποτέλεσμα να διαταράσσονται οι διαπροσωπικές τους σχέσεις και να κλονίζεται η εμπιστοσύνη και η εκτίμηση προς το πρόσωπό του. Απ' την άλλη, ο «παθολογικός» παίκτης χαρακτηρίζεται από μυστικότητα και έντονες λογομαχίες, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν και σε βίαιη συμπεριφορά από μεριά του εθισμένου.

Τα παιδιά των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα με τον τζόγο διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να βιώσουν τον ίδιο εθισμό αργότερα. Η συναισθηματική παραμέληση οδηγεί σε τεταμένες σχέσεις, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις εγκατάλειψης της οικογενειακής εστίας έπειτα από έντονα επεισόδια εξαιτίας των τυχερών παιχνιδιών. Ίσως ο σημαντικότερος κίνδυνος που καλούνται να αντιμετωπίσουν τόσο τα παιδιά, όσο και τα άλλα μέλη της οικογένειας (στενοί συγγενείς, σύζυγοι, κλπ.) είναι η έντονη συμπεριφορά των στρεσαρισμένων και ευερέθιστων γονέων η οποία οδηγεί σε επιθετική συμπεριφορά, ενώ πολλές φορές μάλιστα και σε ενδοοικογενειακή βία.

⁵² Πηγή: <https://georgalakis.gr/>

Η απώλεια περιουσιακών στοιχείων είναι από τις πιο συνηθισμένες επιπτώσεις στη ζωή του εθισμένου παίκτη. Προκειμένου να υποστηρίξει τον εθισμό του δανείζεται χρηματικά ποσά, τα οποία δεν μπορεί να αποπληρώσει, καταλήγοντας να ζημιώνεται με υπέρογκα χρέη. Παρόλα αυτά, η οικονομική πτώχευση δεν επηρεάζει μόνο τον ίδιο, αλλά και την οικογένειά του η οποία χάνει κι εκείνη με τη σειρά της σημαντικά ποσά από κοινούς λογαριασμούς ή από κοινό οικογενειακό ταμείο.

Η οικονομική καταστροφή είναι αναπόφευκτη και συνέπεια του πονταρίσματος μεγάλων ποσών σε συνδυασμό με την απώλεια εργασίας. Η εμμονική προσήλωση στην «αναζήτηση» της τύχης που χαρακτηρίζει τους εθισμένους παίκτες καταλήγει στη διατάραξη των εργασιακών σχέσεων του ατόμου καθώς και της απόδοσής του στη δουλειά.

Ενώ οι δραστηριότητες τυχερών παιχνιδιών αποδεδειγμένα αυξάνουν τα φορολογικά έσοδα και δημιουργούν ευκαιρίες απασχόλησης σε ορισμένους τομείς, παρατηρούνται παρόλα αυτά αρκετές δυσμενείς επιπτώσεις στις τοπικές επιχειρήσεις. Έχουν υπάρξει περιπτώσεις που ο εθισμός στο τζόγο οδήγησε σε απάτη, κλοπή και υπεξαίρεση. Έτσι, δεν είναι σπάνιο ο εθισμένος παίκτης να καταλήξει σε εγκληματικές ενέργειες προκειμένου να αισθανθεί πλήρης, παίζοντας τυχερά παιχνίδια.

Εύλογα καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως οι άνθρωποι, ως κοινωνικά όντα, αισθάνονται την ανάγκη να ανήκουν σε μία κοινότητα. Όταν η υπόστασή τους εντός μίας κοινωνίας κλονίζεται λόγω εθισμών, όπως αυτός των τυχερών παιχνιδιών, παρουσιάζουν ευκολότερα ψυχολογικά προβλήματα. Η σταδιακή καταστροφή που βιώνει ο εθισμένος παίκτης σε όλους τους τομείς, ακολουθείται από τον κοινωνικό του αποκλεισμό. Ωστόσο, είναι φρόνιμο και λογικό να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα στο συντομότερο δυνατό, ώστε να αποφευχθεί ή να αναστραφεί ο κοινωνικός τους αποκλεισμός και να προχωρήσει στην επανένταξή τους στη κοινότητα.

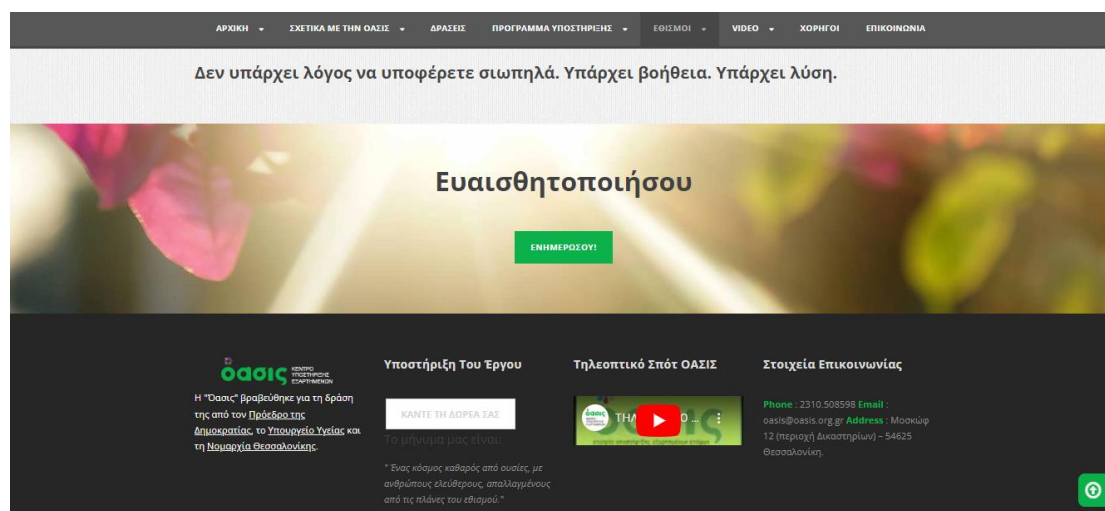
Το πρώτο βήμα για την αντιμετώπιση του εθισμού στο τζόγο είναι η συνειδητοποίηση της ύπαρξής του και η αποδοχή της αναγκαιότητας για αλλαγή του τρόπου ζωής του εθισμένου παίκτη. Η οικογένεια, οι φίλοι, οι συνάδελφοι, και γενικότερα ο στενός περίγυρός του, οφείλει να τον ωθήσει στο να καταλάβει τα λανθασμένα ερεθίσματα τα οποία δέχεται και τα οποία τον οδηγούν στη καταστροφή του. Επίσης, σημαντική είναι η παρακίνηση για μεγαλύτερη ενεργό συμμετοχή σε καθημερινές ευχάριστες δραστηριότητες, οι οποίες τον κρατούν μακριά από τα τυχερά παιχνίδια. Απαραίτητα είναι τα προληπτικά μέτρα για την αποφυγή υποτροπιασμού στην επιδίωξη της «τύχης» τους, δίνοντας μεγάλη προσοχή στις κινήσεις και τις συμπεριφορές του. Επιπλέον ο στενός κύκλος του οφείλει να του μιλά με λογική και κατανόηση, ενώ σε περίπτωση που υποπέσει ξανά στον τζόγο να του δώσουν να καταλάβει πως ακόμη κι αν έχει έρθει στις ίδιες «κακές» συνθήκες, δεν έχει αποτύχει σαν άνθρωπος και οφείλει να συνεχίσει τη προσπάθεια ανεξάρτητης.

Ένα δεύτερο βήμα επίλυσης του προβλήματος αυτού είναι η αναζήτηση βοήθειας από κάποιον ειδικό. Μεταξύ των ψυχολόγων και ψυχιάτρων που προσφέρουν μεγάλη ψυχολογική υποστήριξη στο στάδιο ανεξάρτητης του εθισμένου παίκτη, είναι και δύο σημαντικά κέντρα υποστήριξης εξαρτημένων.

Το πρώτο κέντρο υποστήριξης εξαρτημένων ατόμων που θα αναφερθεί ονομάζεται ΟΑΣΙΣ, εδρεύει στη Θεσσαλονίκη και προσφέρει ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε ανθρώπους που καλούνται να αντιμετωπίσουν προβλήματα με το αλκοόλ, τα ναρκωτικά, τον τζόγο και το διαδίκτυο. Στα χρόνια λειτουργίας του κέντρου έχει προσφέρει πολύ σημαντικό έργο σε όλη την Ελλάδα, αποτελώντας σημείο αναφοράς

στον χώρο της απεξάρτησης⁵³. Ιδρύθηκε το 2002 από τον πρόεδρό του, κ. Δαμιανό Δουϊτση και άλλους πρώην εξαρτημένους, μέλη οικογενειών, καθώς και τον σημερινό δήμαρχο Θεσσαλονίκης, Γιάννη Μπουτάρη. Λειτουργεί κοντά στο κέντρο της Θεσσαλονίκης και δέχεται καθημερινά δεκάδες επισκέπτες και τηλεφωνήματα για πληροφορίες και στήριξη.

Έως σήμερα το ΟΑΣΙΣ έχει προσφέρει βοήθεια σε 1.571 άτομα που αντιμετώπιζαν προβλήματα με τον τζόγο. Μερικές από τις υπηρεσίες που προσφέρει στο πρόγραμμα απεξάρτησης από τον εθισμό στα τυχερά παιχνίδια είναι η ενημέρωση σχετικά με τους κινδύνους εξάρτησης, ο καθορισμός προγράμματος αποθεραπείας, η παρακολούθηση του αποθεραπευόμενου εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί και σκέφτεται, αλλά και στη διαπαιδαγώγηση με σκοπό μία πιο ισορροπημένη και υγιή ζωή.

Εικόνα 14 Ιστοσελίδα του κέντρου απεξάρτησης ΟΑΣΙΣ, <https://oasis.org.gr/>

Το μεγαλύτερο δίκτυο υπηρεσιών απεξάρτησης και κοινωνικής επανένταξης στην Ελλάδα αποτελεί το ΚΕΘΕΑ. Απευθύνεται σε ανθρώπους με εθισμό σε παράνομες ή μόνιμες ουσίες, στο διαδίκτυο, στα τυχερά παιχνίδια, κλπ. και η βοήθεια που τους προσφέρεται πραγματοποιείται μέσω δωρεάν προγραμμάτων τα οποία προσφέρονται δωρεάν, δίχως αναμονή⁵⁴. Με πρόδρομο την ΙΘΑΚΗ, την πρώτη ελληνική θεραπευτική κοινότητα η οποία ιδρύθηκε το 1983, το ΚΕΘΕΑ από το 1987 συγκαταλέγεται στους βασικούς φορείς του εθνικού σχεδιασμού εναντίον των εξαρτήσεων και λειτουργεί ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, δημιουργώντας θεραπευτικά προγράμματα ψυχοκοινωνικής προσέγγισης δωρεάν.

Τα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ στοχεύουν στην αντιμετώπιση των αιτιών που οδηγούν στην εξάρτηση από τα τυχερά παιχνίδια και στην οικοδόμηση ενός νέου τρόπου ζωής. Η θεραπευτική υποστήριξη, κατά την οποία ο αποθεραπευόμενος προσέρχεται στο πρόγραμμα συνήθως 1-2 φορές την εβδομάδα, εστιάζει στην διερεύνηση και κατανόηση της πορείας που έχει οδηγήσει το άτομο στην προβληματική ενασχόληση με τον τζόγο, στις στρατηγικές και μεθόδους για μείωση

⁵³ Για τη δράση της, η ΟΑΣΙΣ βραβεύτηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, το Υπουργείο Υγείας και τη Νομαρχία Θεσσαλονίκης. Ανήκει στο Εθνικό Μητρώο Φορέων Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα (που παρέχουν υπηρεσίες Κοινωνικής Φροντίδας), στο Ειδικό Μητρώο Εθελοντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και κατέχει Διαχειριστική Επάρκεια.

⁵⁴ Η συμμετοχή στα προγράμματα αυτά πραγματοποιείται στους δρόμους, στα σωφρονιστικά καταστήματα και σε μονάδες σε όλη την Ελλάδα.

της ενασχόλησής του σε αυτόν και στην ανάπτυξη κινήτρων για την αποχή. Επιπλέον, παρέχει εκπαίδευση για την αντιμετώπιση καταστάσεων υψηλού ρίσκου και εκμάθηση μεθόδων επίλυσης προβλημάτων και διαχείρισης διαπροσωπικών σχέσεων.

Τα πρόγραμμα απεξάρτησης από τον τζόγο ονομάζονται «ΚΕΘΕΑ ΑΛΦΑ» και αφορά εκτός του εθισμού στα τυχερά παιχνίδια και τα προβλήματα με τον αλκοολισμό, ενώ στη Λάρισα λειτουργεί το «ΚΕΘΕΑ ΕΞΟΔΟΣ». Για Ιωάννινα, Άρτα και Κέρκυρα λειτουργεί το «ΚΕΘΕΑ ΗΠΕΙΡΟΣ», για την Καβάλα λειτουργεί το πρόγραμμα «ΚΕΘΕΑ ΚΙΒΩΤΟΣ» με ευέλικτα προγράμματα εξωτερικής παρακολούθησης, ενώ για Πειραιά, Χίο, Ελευσίνα και Μυτιλήνη λειτουργεί το «ΚΕΘΕΑ ΝΟΣΤΟΣ».

Home > Χρειάζεσαι Βοήθεια; > Τυχερά παιχνίδια

Τυχερά παιχνίδια

Εικόνα 15 Ιστοσελίδα του κέντρου απεξάρτησης από τα τυχερά παιχνίδια ΚΕΘΕΑ, <https://www.kethea.gr/>

Στην πορεία χρόνων που το ΚΕΘΕΑ έχει βοηθήσει εξαρτημένους ανθρώπους να αποβάλουν τους εθισμούς τους και να ενσωματωθούν και πάλι στη κοινωνία, συνεργάστηκε με πολιτιστικούς φορείς προκειμένου να ενισχύσει τη δυναμική του αλλά να προβάλλει ταυτόχρονα και τον κοινωνικό ρόλο των φορέων. Πολιτιστικοί φορείς όπως τα μουσεία, μέσω της συνεργασίας τους με το ΚΕΘΕΑ, έχουν αποδείξει ότι στηρίζουν τη προσπάθεια απεξάρτησης από εθισμούς, όπως ο τζόγος, συμμετέχοντας έμπρακτα στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Μία από τις πολλές συνεργασίες με πολιτιστικούς φορείς που μετρά το ΚΕΘΕΑ, είναι και η *Νύχτα Μουσείων* η οποία πραγματοποιήθηκε το 2013 ανάμεσα στο ΚΕΘΕΑ ΣΤΡΟΦΗ⁵⁵ και στο Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας, αποσκοπώντας στην ευαισθητοποίηση του κοινού, στην οποία και στόχευε η Διεθνής Ημέρα Μουσείων. Βασικός άξονας της συνεργασίας ήταν η προώθηση της δημιουργικότητας σε συνδυασμό με τον κοινωνικό προβληματισμό: «Μουσεία (Μνήμη + Δημιουργικότητα) = Κοινωνική Αλλαγή», όπως επιλέχθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων. Η δράση αυτή περιλάμβανε θεματικές εκθέσεις, εκδηλώσεις, προβολές, ξεναγήσεις, εργαστήρια και ελεύθερη είσοδο σε ιδιωτικά και δημόσια μουσεία της Ελλάδας.

Το 2021 διεξήχθη στο Μουσείο Μπενάκη η έκθεση με τίτλο «Προσωρινά καθημερινά ημερολόγια» προγραμμάτων απεξάρτησης του ΚΕΘΕΑ. Τα καλλιτεχνικά εργαστήρια κεραμικής, γραφιστικής, φωτογραφίας και ταινιών μικρού μήκους από τα οποία προέκυψαν τα έργα της εκδήλωσης πραγματοποιήθηκαν χάρη στη συνεχιζόμενη

⁵⁵ Το ΚΕΘΕΑ ΣΤΡΟΦΗ αποτελεί πρόγραμμα βοήθειας και απεξάρτησης ναρκωτικών ουσιών για εφήβους.

υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού προς το ΚΕΘΕΑ, με στόχο την ενίσχυση της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης των μελών του». Η συμμετοχή του ΚΕΘΕΑ ΝΟΣΤΟΣ συνδυάστηκε με καλλιτέχνες και πολιτιστικούς φορείς, με αποτέλεσμα η *Νύχτα Μουσείων* να αναδειχθεί χώρος πολιτιστικών αγαθών, έμπνευσης και αξιοποίησης μαρτυριών του παρελθόντος, αλλά και χώρος συνάντησης με την κοινωνία.

Εικόνα 16 Φωτογραφία από την εκδήλωση με τίτλο «Η τέχνη στη θεραπεία: Εκπαιδευτική συνεργασία ΕΜΣΤ-ΚΕΘΕΑ».

Μία πρόσφατη συνεργασία του ΚΕΘΕΑ με φορέα του πολιτισμού είναι κι αυτή με το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) που ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2023. Η συνεργασία αυτή περιλάμβανε 3 σεμινάρια στο

ΕΜΣΤ για εργαζόμενους και εργαζόμενες του ΚΕΘΕΑ που δουλεύουν σε προγράμματα και υπηρεσίες πρόληψης, θεραπείας και εκπαίδευσης.

Οι παραπάνω τρεις συνεργασίες αποδεικνύουν πως τα τελευταία χρόνια οι προσπάθειες επανένταξης ανθρώπων που έχουν βρεθεί αποκλεισμένοι από τη κοινωνία δεν απασχολεί μόνο τα κέντρα αποτοξίνωσης, όπως το ΚΕΘΕΑ και το ΟΑΣΙΣ, αλλά και πολιτιστικούς φορείς και μουσεία. Τα τελευταία αποτελούν φορείς πολιτισμού και μέρος του δημόσιου και κοινωνικού πλούτου μιας κοινωνίας, έχοντας κοινωνικό ρόλο. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο θα διαχειριστούν αυτόν τον ρόλο τους καθορίζει και τη στάση τους απέναντι στο φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η αλλαγή της πολιτικής της ημερήσιας διάταξης το 1970 ωθούσε τα μουσεία να αντιμετωπίσουν και κοινωνικά ζητήματα. Παρόλο που η στρατηγική διεύρυνσης του κοινού αποτελεί διαφορετικό ζήτημα από αυτό της πρόθεσης να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, πολλές από τις ομάδες και τις κοινότητες οι οποίες αποτελούν επισκέπτες μουσείων ανήκουν στη κατηγορία αυτών που αποκαλούνται «περιθωριοποιημένα στρώματα».

Ο Graham Black στο βιβλίο του *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες* υποστηρίζει πως ο Richard Sandell, καθηγητής μουσειολογίας, παραμένει υπέρμαχος της επιρροής που μπορούν να έχουν τα μουσεία στη κοινωνική ενσωμάτωση. Άλλωστε «...έρευνες δείχνουν πως τα μουσεία μπορούν να συμβάλουν στην κοινωνική ενσωμάτωση, σε προσωπικό, κοινοτικό και κοινωνικό επίπεδο. Σε προσωπικό επίπεδο, η ενασχόληση με τα μουσεία μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα, όπως αύξηση της

αυτοπεποίθησης, του αυτοσεβασμού και της δημιουργικότητας. Σε κοινοτικό επίπεδο, τα μουσεία μπορούν να παίζουν ρόλο καταλύτη για την κοινωνική ανάπλαση, την ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών ώστε να αναπτύξουν την αυτοπεποίθηση και τις ικανότητές τους. Τέλος, τα μουσεία [...] έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν την ανοχή και τον αμοιβαίο σεβασμό στους κόλπους της κοινότητας, να αμφισβητήσουν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις». ⁵⁶

«...η έρευνα δείχνει πως οι σχετικές πρωτοβουλίες [των μουσείων] ασκούν επιρροή. Αυτό μπορεί να έχει σχέση με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αναπτύσσουν την αίσθηση της αυτογνωσίας. Οι ιθύνοντες των μουσείων και οι διάφοροι παράγοντες της κυβέρνησης μοιάζουν να το υποτιμούν αυτό. Θα μπορούσε το μουσείο να είναι το πρώτο βήμα για την ενσωμάτωση πολλών ανθρώπων» αναφέρει ο Andrew Newman⁵⁷.

Με τη πάροδο του χρόνου τα μουσεία αναγνώρισαν τη δυνατότητα που τους δίνεται να έχουν έναν δικό τους ρόλο σε αυτή τη διαδικασία ενδυνάμωσης μέσω της γνώσης και υιοθέτησαν παιδαγωγικές προσεγγίσεις που άπτονται των παραπάνω θεωριών. Έτσι, στοχεύουν στη συμβολή τους στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων τόσο του μεμονωμένου ατόμου όσο και της ομάδας, και συνεπώς και στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

⁵⁶ Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 77.

⁵⁷ Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 78.

1.2: Το Μουσείο στη Κοινωνική Ένταξη του Απεξαρτημένου από τον Τζόγο

Εικόνα 17 Φωτογραφία με τίτλο «Group of people playing cards in casino». Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

Το αίσθημα της κοινωνικής αναγέννησης για τους ανθρώπους με προβλήματα εθισμού στα τυχερά παιχνίδια μπορεί να επιτευχθεί μέσω του μουσείου, με τη δημιουργία μίας υγιούς κοινότητας, εξαλείφοντας το φαινόμενο του αποκλεισμού και της περιθωριοποίησής τους. Ο Graham Black έχει αναφέρει πως «ενώ οι στρατηγικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού γενικά περιγράφονται ως θολές και ασαφείς, έχει γίνει πολύ πιο συγκεκριμένη δουλειά ως προς τη διεύρυνση του κοινού»⁵⁸. Η επιδίωξη της διεύρυνσης του

κοινού παραμένει ένας από τους στόχους που θέτει το σύγχρονο μουσείο, το οποίο απευθύνεται τόσο σε πραγματικούς επισκέπτες, όσο και σε εν δυνάμει. Μεταξύ άλλων, και μέσω των δράσεων και των συνεργασιών, στοχεύει στην προσέλκυση επισκεπτών και στην αύξηση της επισκεψιμότητας. Επιπλέον η παλιά αδιαφοροποίητη έννοια του «γενικού κοινού» τείνει σήμερα να αντικατασταθεί με αυτή των συγκεκριμένων ομάδων- στόχων⁵⁹, δηλαδή από ομάδες κοινού στις οποίες το μουσείο επιλέγει συνειδητά να απευθυνθεί⁶⁰. Τέτοιου είδους ομάδες δύναται να είναι και οι περιθωριοποιημένοι από τη κοινωνία, εθισμένοι στο τζόγο.

Απώτερος και επιθυμητός σκοπός της διεύρυνσης του κοινού αποτελεί η μετατροπή των επισκεπτών σε τακτικούς επισκέπτες, οι οποίοι θα προσέρχονται στο χώρο του μουσείου το συχνότερο δυνατό. Σε σύγκριση με τους περιστασιακούς και τους

⁵⁸ Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 79.

⁵⁹ Γνωστά ως «target groups».

⁶⁰ Γκαζή, Α. (2004). Μουσεία για τον 21ο αιώνα. *Τετράδια μουσειολογίας*, 1, 3-12. Σελ. 9.

επανερχόμενους, οι τακτικοί επισκέπτες επιζητούν πρόγραμμα εκθέσεων και δράσεων που να αλλάζει συχνά, ελαστικότητα στη τιμή του εισιτηρίου και ευκαιρία να νιώσουν ότι «ανήκουν» σε μία ομάδα. (Black, 2009).

Εστιάζοντας στους εθισμένους ή απεξαρτημένους από τον τζόγο παίκτες θα λέγαμε πως η μετατροπή τους σε «τακτικούς» επισκέπτες είναι απαραίτητη για την ομαλή ενσωμάτωσή τους στη κοινωνία μέσω του μουσείου. Προκειμένου να εμπιστευτούν το μουσείο και να το αισθανθούν ως έναν χώρο ασφαλή και φιλικό, θα μπορούσαν να δημιουργούνται και να καθιερώνονται περιοδικές εκθέσεις ανά διαστήματα, οι οποίες και θα ανανεώνονται. Ένας επιπλέον τρόπος επαφής τους με τον θεσμό του μουσείου είναι η πραγματοποίηση δράσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων που να αφιερώνονται σε αυτούς τους ανθρώπους. Στη περίπτωση αυτή προτείνεται και ενδείκνυται μία μειωμένη τιμή στο εισιτήριό τους, όσο τα προγράμματα και οι εκθέσεις βρίσκονται εν ενεργεία⁶¹.

Για να επιτευχθούν τα παραπάνω είναι ανάγκη να αναφερθεί το σχέδιο που ορίζει τα στάδια εμπλουτισμού των επισκεπτών. Με βάση το σχέδιο διεύρυνσης του κοινού του Graham Black, ο οποίος αναφέρθηκε στον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν σε αυτό οι άνθρωποι του μουσείου⁶², ορίζονται ερωτήσεις στις οποίες καλούνται να απαντήσουν οι εργαζόμενοι. Δίνοντας βαρύτητα στους ανθρώπους με προβλήματα εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, οι εργαζόμενοι του μουσείου είναι ανάγκη να απαντήσουν στις εξής ερωτήσεις:

1. Τι προσπαθούμε, ως οργανισμός πολιτισμικής κληρονομιάς, να πετύχουμε;
2. Πώς η διεύρυνση του ιδιαίτερου αυτού κοινού εντάσσεται στους επιχειρησιακούς μας στόχους;
3. Είμαστε έτοιμοι να εργαστούμε για τη διεύρυνση (των ανθρώπων με εθισμό στο τζόγο);
4. Έχουμε το απαραίτητο υπόβαθρο;
5. Έχουμε τα απαραίτητα προσόντα και τους απαραίτητους πόρους;
6. Ποιο είναι το κοινό μας αυτή τη στιγμή;
7. Ποιο θέλουμε να είναι το κοινό μας στο μέλλον;
8. Πώς το προσεγγίζουμε;
9. Τι θα του προσφέρουμε;

«Το σχέδιο διεύρυνσης του κοινού είναι το πλαίσιο για την απάντηση σε αυτές τις ερωτήσεις και για τον προγραμματισμό των δραστηριοτήτων οι οποίες θα επιτρέψουν στα μουσεία να επιτύχουν το στόχο τους όσον αφορά τους επισκέπτες και να τους προσφέρουν υψηλής ποιότητας εμπειρία» (Black, 2009). Στη πορεία διαμόρφωσης του σχεδίου αυτού παρατηρούνται τέσσερα βήματα τα οποία ακολουθούνται στο πλαίσιο των γενικότερων στόχων κάθε μουσείου ή πολιτιστικού οργανισμού. Εστιάζοντας τη προσοχή μας στα προβλήματα τζόγου, θα λέγαμε αρχικά πως δίνεται βάση στην αποτίμηση της σημερινής κατάστασης, ενώ έπειτα αναλύεται το υπάρχον κοινό και τα εμπόδια για την διεύρυνσή του, και στη πορεία ορίζεται η εκτίμηση της δυνατότητας

⁶¹ Στη παρούσα εργασία, και με βάση το σχέδιο του Graham Black για τη προσέλκυση τακτικών επισκεπτών στα μουσεία, θα μπορούσε να αποτελέσει μία πρόταση η μειωμένη τιμή για ανθρώπους που είτε συμμετέχουν ήδη σε σχετικές δράσεις και θεματικές περιοδικές εκθέσεις στα μουσεία, είτε ανήκουν στις ομάδες απεξάρτησης κέντρων όπως το ΚΕΘΕΑ, που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

⁶² «Πριν γίνει οποιαδήποτε ενέργεια για την προσέλκυση συγκεκριμένων ομάδων κοινού σε πολιτισμικές δραστηριότητες, οι εργαζόμενοι στα μουσεία και στους οργανισμούς πολιτισμικής κληρονομιάς είναι απαραίτητο να έχουν κατανοήσει πλήρως το περιβάλλον και το επίπεδο ετοιμότητας στο οποίο δουλεύουν». Βλ. σελ. 91.

για την διεύρυνση αυτή και την επιλογή των στόχων. Τέλος, προτείνεται το σχέδιο των ενεργειών για το κοινό των ανθρώπων με προβλήματα τζόγου.

Λόγω της κοινωνικής πραγματικότητας, τα μουσεία προσπαθούν να γνωρίσουν καλύτερα τις τοπικές κοινωνίες και να αποκτούν πλήρη ενημέρωση για τις διάφορες πολιτισμικές ανάγκες του κόσμου. Η βασική αρχή και προϋπόθεση για την προσέλευση στο μουσείο ανθρώπων με προβλήματα εθισμού στο τζόγο αποτελεί η γνωριμία με αυτούς· μία γνωριμία τόσο ως προς το πρόσωπο του ατόμου όσο και ως προς την καθημερινότητα, τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις του. Η αμφίδρομη αυτή γνωριμία επιτυγχάνεται μέσω των τακτικών συναντήσεων και συζητήσεων με επαγγελματίες και επιστήμονες από τον χώρο του μουσείου. Έπειτα της θεμελίωσης της σχέσης τους, οι άνθρωποι του μουσείου οφείλουν να επανεξετάζουν ανά διαστήματα τις ανάγκες και τις προσδοκίες των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν τον τζόγο, απαντώντας σε ερωτήματα όπως: «Τι αναζητούν;», «Τι χρειάζονται;», «Τι επιδιώκουν;», «Πώς ανταποκρινόμαστε θετικά σε αυτά τα ερωτήματα;».

Η συμπερίληψη αποτελεί μία μορφή αντιμετώπισης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με προβλήματα τζόγου, μέσω των μουσειακών δράσεων. Αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης απαιτεί αλλαγή πλεύσης στις υφιστάμενες πρακτικές που αποκλείουν αυτά τα άτομα τόσο από τον χώρο του μουσείου όσο και γενικότερα της κοινωνίας.

Προκειμένου να μελετηθεί η συμπερίληψη στο μουσείο χρειάζεται να γίνει ξεκάθαρο αν και πώς το μουσείο «αποκλείει» με το τρόπο του τους ανθρώπους με

Εικόνα 18 Φωτογραφία του 1890 από την Νεβάδα. Με τίτλο «Men playing faro in a saloon in Virginia City». Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

εθισμό στο τζόγο. Αξίζει να αναφερθεί πως τα μουσεία είναι ικανά να επιδεινώσουν μία ενδεχόμενη διαδικασία αποκλεισμού εθισμένων παικτών, μεταδίδοντας άθελά τους μία αποκλειστική εικόνα που ενισχύει τις προκαταλήψεις και τις πρακτικές διάκρισης για αυτούς τόσο ως επισκέπτες ενός μουσείου όσο και ως μελών της κοινωνίας γενικότερα.

Για να αποφευχθεί ο αποκλεισμός μέσω του μουσείου, οι μουσειολόγοι και άλλοι μουσειακοί επιστήμονες καλούνται σε πρώτο πλάνο να κατανοήσουν καλύτερα τις ιδιαιτερότητες της κοινωνικής πολυμορφίας. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται μέσω της διεύρυνσης των δυνατοτήτων χρήσης των μουσείων, παράλληλα με το ευρύτερο φάσμα πρακτικών μοντέλων και πολιτιστικών διακρίσεων που βιώνουν οι εθισμένοι παίκτες.

Τα μουσεία, έχοντας κοινωνική ευθύνη, συμβάλλουν στην αποκατάσταση της ολότητας, ενώ ταυτόχρονα καλούνται να επηρεάσουν και να επιφέρουν μακροπρόθεσμες αλλαγές στη σκέψη και την νοοτροπία των ανθρώπων. Η ουσιαστική συμβολή του μουσείου στη κοινωνική αλλαγή επιτυγχάνεται μέσω του καθορισμού ενός γενικού πλαισίου στρατηγικής και συγκεκριμένων δομημένων στόχων που καλείται να επιτύχει. Επιπλέον, υπάρχουν ασφαλείς ενδείξεις ότι η πολιτισμική δραστηριότητα μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική ενσωμάτωση και στην αναζωογόνηση της τοπικής κοινωνίας (Black, 2009).

Βασικός στόχος του μουσειακού δεσμού αποτελεί ο σεβασμός και η θεμελίωση ισχυρών σχέσεων· αφενός μεταξύ των μελών της κοινωνίας, και αφετέρου μεταξύ του μουσείου με το κοινωνικό σύνολο. Έτσι, το μουσείο επιχειρεί να μετατραπεί σε μία «γκρίζα ζώνη»⁶³, ένα κοινό έδαφος στο οποίο η τέχνη, οι ιστορίες, οι συνήθειες και οι παραδόσεις θα μπορέσουν να ακούγονται και να βιώνονται από όλους ανεξαιρέτως.

Ο προσανατολισμός προς το κοινό έχει πάρει πλέον πολύ πιο συγκεκριμένες και ουσιαστικές μορφές. Έτσι εκτός από τη συμπερίληψη, η οποία αποτελεί σημαντική μορφή επανένταξης και βοήθειας, υπάρχουν και τα προγράμματα προσέγγισης, τα οποία «ξεφεύγουν» από τα ασφαλή πλαίσια του μουσειακού χώρου. Τα προγράμματα αυτά στοχεύουν στη σύνδεση του ίδιου του μουσείου με ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, μέσω εναλλακτικών επικοινωνιακών και κοινωνικών δράσεων. Μέσω αυτών το μουσείο μπορεί να προκαλέσει τους ανθρώπους που έχουν απεξαρτηθεί ή αντιμετωπίζουν ακόμη προβλήματα εθισμού με τα τυχερά παιχνίδια, να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτιστικά δρώμενα.

Τα προγράμματα προσέγγισης επιδιώκουν να προσελκύσουν νέες ομάδες επισκεπτών, όπως οι κοινωνικά αποκλεισμένοι λόγω εθισμού στον τζόγο. Εκτός από τον θετικό αντίκτυπο στους ανθρώπους, υπάρχει συμφέρον και από μεριάς του μουσείου, το οποίο δεν μαθαίνει μόνο για τη διαδικασία της συνεργασίας, αλλά και για τη λειτουργία και τις ανάγκες του ίδιου του οργανισμού. Σύμφωνα με το ηλεκτρονικό περιοδικό *Αρχαιολογία και Τέχνες*⁶⁴, τα προγράμματα προσέγγισης διακρίνονται σε τρεις γενικές κατηγορίες:

1. Προγράμματα γύρω από αντικείμενα ή συλλογές. Στη κατηγορία αυτή εντάσσονται οι παρουσιάσεις αντικειμένων σε περιοδεύουσες εκθέσεις και ο δανεισμός αυθεντικών αντικειμένων.
2. Προγράμματα γύρω από ποικίλες δραστηριότητες που έχουν ως αφετηρία τις συλλογές του μουσείου. Η συγκεκριμένη κατηγορία στοχεύει στην ανάκληση αναμνήσεων που μπορούν να λειτουργήσουν θεραπευτικά για το άτομο και συγχρόνως να εμπλουτίσουν την ερμηνεία των συλλογών ενός μουσείου.
3. Προγράμματα γύρω από πληροφορίες που έχουν στόχο την παροχή πληροφοριών σχετικά με εκθέσεις, υπηρεσίες και άλλες εκδηλώσεις ενός μουσείου, και περιλαμβάνουν κινητές εκθέσεις, τηλεοπτικές εκπομπές με θέματα παρμένα από τις συλλογές του μουσείου, ανάρτηση αφισών και πληροφορίες στο διαδίκτυο.

⁶³ Κοκκίνου, Β. (2021). *Μουσεία και Προσβασιμότητα. Πολιτικές Συμπερίληψης (inclusiveness) Μεταναστών, ΑΜΕΑ και μη Προνομιούχων Κοινωνικά Ομάδων σε Δράσεις Ευρωπαϊκών Μουσείων Σύγχρονης Τέχνης. Οι περιπτώσεις του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης στο Βερολίνο (Berlinische Galerie) και του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) στην Αθήνα*. Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.

⁶⁴ Πηγή: <https://www.archaiologia.gr>

Η φιλοσοφία των προγραμμάτων προσέγγισης βασίζεται στην ανάπτυξη μιας αμφίδρομης σχέσης εμπιστοσύνης και αλληλοκατανόησης με διάφορες κοινότητες, δηλαδή ομάδες ανθρώπων. Η συνεργασία με νυν ή πρώην παίκτες τυχερών παιχνιδιών οδηγεί σε αναθεώρηση της συλλεκτικής και ερμηνευτικής πολιτικής του εκάστοτε μουσείου, μετατρέποντάς το με αυτόν τον τρόπο σε ανθρωπιστικό και πολιτιστικό φορέα.

Οι στόχοι των προγραμμάτων προσέγγισης και ένταξης αποκλεισμένων ατόμων στη κοινωνία είναι κατά βάση δύο: αφενός η προσφορά ουσιαστικών εμπειριών στους συμμετέχοντες και αφετέρου η συμβολή στη μείωση και, εντέλει, εξάλειψη εκείνων των στοιχείων που εμποδίζουν την επίτευξη του πρώτου στόχου. Ο πρώτος στόχος απαιτεί άμεση λήψη αποφάσεων και πρακτικών λύσεων ώστε να δοθούν ισότιμες ευκαιρίες συμμετοχής, ενώ ο δεύτερος απαιτεί αλλαγή αντιλήψεων και προσδοκιών, καθώς και εξεύρεση λύσεων σε βάθος χρόνου. «Η επιτυχημένη ένταξη εμποδιζόμενων ατόμων στις δραστηριότητες των μουσείων είναι πολύ-επίπεδη και συνεχής. Εκτείνεται σε όλες τις πλευρές της μουσειακής λειτουργίας, από το φυσικό περιβάλλον μέχρι και τις εμπορικές δραστηριότητες, τη μάθηση, την πληροφορία, το μάρκετινγκ, τις εκθέσεις τις προσλήψεις και το προσωπικό εν γένει, τις υπηρεσίες επισκεπτών. Επομένως μιλάμε για μία συνολική στάση και διαδικασία και όχι για "διορθωτικές" ή "συμπληρωματικές" κινήσεις» (Μπούνια, 2015)⁶⁵.

Μία ενδιαφέρουσα εξέλιξη των τελευταίων ετών στα κράτη του εξωτερικού, αποτελεί η καθιέρωση του συνηγού του κοινού (audience advocate) ο οποίος δρα ως αντιπρόσωπος των επισκεπτών ή των εν δυνάμει επισκεπτών και ο ρόλος του είναι να φροντίζει ώστε οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους να λαμβάνονται υπόψη από το μουσείο σε όλα τα στάδια ανάπτυξης νέων χώρων, εκθέσεων ή προγραμμάτων προσέγγισης. Θα ήταν λοιπόν μία καινοτόμα λύση για την Ελλάδα η καθιέρωση ενός «συνηγού» που θα υπερασπίζεται τους κοινωνικά αποκλεισμένους, οι οποίοι αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό μη επισκεπτών στα μουσεία. Ο συνήγορος του κοινού θα μπορούσε να προσφέρει υποστήριξη στον άνθρωπο που βρίσκεται στο στάδιο απεξάρτησης από τον τζόγο, δίνοντας βάση στις κοινωνικές ανάγκες αυτού.

Πολλές από τις πρωτοβουλίες των προγραμμάτων προσέγγισης αποτελούν μικρής κλίμακας και διάρκειας, χωρίς να οδηγούν σε μεγάλες και μόνιμες αλλαγές. Έως και σήμερα παρατηρείται η τάση των μουσείων να αναφέρονται σε κοινωνικά προβλήματα δίχως την απαραίτητη επίγνωση της πολυπλοκότητας και των διαφοροποιήσεων που τα χαρακτηρίζουν. Ωστόσο, δεν θα ήταν δίκαιο να αναφερθούμε σε αδράνεια και έλλειψη συμμετοχής από μεριά τους απέναντι σε ζητήματα που βασανίζουν την κοινωνία και οδηγούν σε κοινωνική αποξένωση, αφού κάτι τέτοιο δεν ισχύει.

Στα χρόνια που διανύουμε η συζήτηση επικεντρώνεται όλο και περισσότερο γύρω από τη μάθηση στα μουσεία, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο οι άνθρωποι επικοινωνούν και μαθαίνουν μέσα σε ένα περιβάλλον μη τυπικής εκπαίδευσης και όχι γύρω από εκπαιδευτικά προγράμματα με την κλασική έννοια του όρου. Τα σημερινά δεδομένα είναι επαρκή για να καταλάβει κανείς πως οι επισκέπτες «μαθαίνουν» καλύτερα μέσα σε ένα περιβάλλον μη τυπικής εκπαίδευσης. Οι μουσειολόγοι, ως επαγγελματίες του μουσείου και πρεσβευτές του κοινωνικού ρόλου του θεσμού, καλούνται μέσα από

⁶⁵ Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Στο Νικονάνου Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα. Αναρτήθηκε από το eclclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECD393/ΕκπαιδευτικάΕργαλεία.pdf.

τέτοιου είδους εκθέσεις και ειδικά προγράμματα να «συνεργαστούν» με τα μέλη της κοινωνίας.

Η μουσειοπαιδαγωγική είναι επιστημονικός κλάδος που συνδέεται στενά με την επιστήμη της μουσειολογίας. Αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1960 στα πλαίσια κινήσεων εκδημοκρατισμού της γνώσης, αλλά και ως ανάγκη της επικοινωνιακής

Εικόνα 19 Κарт Ποστάλ του 20ου αιώνα που παρουσιάζει έναν άνδρα σε αγώνες στοιχήματος. Πηγή: <https://www.bridgemanimages.com/>

λειτουργίας και πολιτικής των μουσείων. Ένας ορισμός που προσεγγίζει την έννοια της

μουσειοπαιδαγωγικής τη ταυτίζει με τον συνδυασμό πράξης και θεωρίας στον τομέα της Παιδαγωγικής, ο οποίος αναπτύσσεται και πραγματοποιείται μέσω του μουσείου. Σήμερα αποτελεί έναν από τους βασικότερους και πιο διαδεδομένους τρόπους προσέγγισης των επισκεπτών από το μουσείο, αλλά και ένας τρόπος επανένταξης κοινωνικά αποκλεισμένων ανθρώπων.

Τα σύγχρονα μουσεία να μεν σχετίζονται με τη συλλογή, την έρευνα, τη τεκμηρίωση και τη παρουσίαση των μουσειακών αντικειμένων, αλλά από την άλλη στοχεύουν στο να επεκτείνουν την εκπαιδευτική και κοινωνική διάσταση

της ίδιας τους της ύπαρξης. Έτσι, συνδέοντας τις αναζητήσεις της μουσειολογίας και της παιδαγωγικής, η μουσειοπαιδαγωγική αναπτύχθηκε ως νέος επιστημονικός κλάδος με επίκεντρο του στοχασμού της τη διερεύνηση και κατανόηση των εμπλεκόμενων παραμέτρων με σκοπό την διαμόρφωση της αντίστοιχης θεωρητικής και επιστημονικής βάσης για την καλύτερη αξιοποίηση του παιδευτικού χαρακτήρα των μουσείων (Νάκου, 2001).

Για την αξιοποίηση της μουσειοπαιδαγωγικής στη προσπάθεια ένταξης των αποκλεισμένων ανθρώπων με εθισμό στο τζόγο, η επιστήμη λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ των ανθρώπων αυτών και του ίδιου του μουσείου, και κυρίως των μουσειακών αντικειμένων του. Σκοπός είναι η γνωστική, συναισθηματική και ψυχοκινητική προώθηση του τζογαδόρου, ο οποίος σταδιακά θα ανεξαρτητοποιείται και θα χρειάζεται όλο και λιγότερο την ανάγκη της μουσειοπαιδαγωγικής.

Το μουσείο καλείται να διαδραματίσει βαρύνοντα ρόλο στην αγωγή και την εκπαίδευση, εξαιτίας της φύσης και των χαρακτηριστικών του, καθώς είναι ένας χώρος που επιτρέπει τη καλλιέργεια της αισθητικής αγωγής, δίνει ευκαιρίες διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και επιδιώκει την επίτευξη των συναισθημάτων του εξαρτημένου ή όχι από τον τζόγο ατόμου.

Η μουσειακή εκπαίδευση περιπλέκεται με τις καταστάσεις εθισμού των ανθρώπων στο τζόγο, λειτουργώντας ως ένας δυναμικός φορέας εκπαίδευσης για αυτούς. Μέσω του μουσείου, η μουσειοπαιδαγωγική προσφέρει τη δυνατότητα να προκαλείται το έντονο ενδιαφέρον, η φυσική περιέργεια και η εξερευνητική διάθεση των εθισμένων ή πρώην εθισμένων παικτών, ερχόμενοι σε επαφή και παρατηρώντας τα μουσειακά εκθέματα ή τις μουσειακές δράσεις. Η διαδικασία αυτή της ερμηνείας των αντικειμένων στοχεύει να μετατρέψει τον εθισμένο-επισκέπτη σε συμμετοχο της μουσειολογικής πράξης, δίνοντάς του τη δυνατότητα να φτάσει ο ίδιος στην κατανόηση της πληροφορίας, την οποία είναι σε θέση αργότερα να την αξιολογήσει ο ίδιος. Κατά συνέπεια, το σύγχρονο μουσείο δεν προσφέρει απλά γνώσεις για παθητική κατανάλωση, αλλά δημιουργεί ένα ενεργητικό κοινό, το οποίο θα το έχει κερδίσει επιτυχώς.

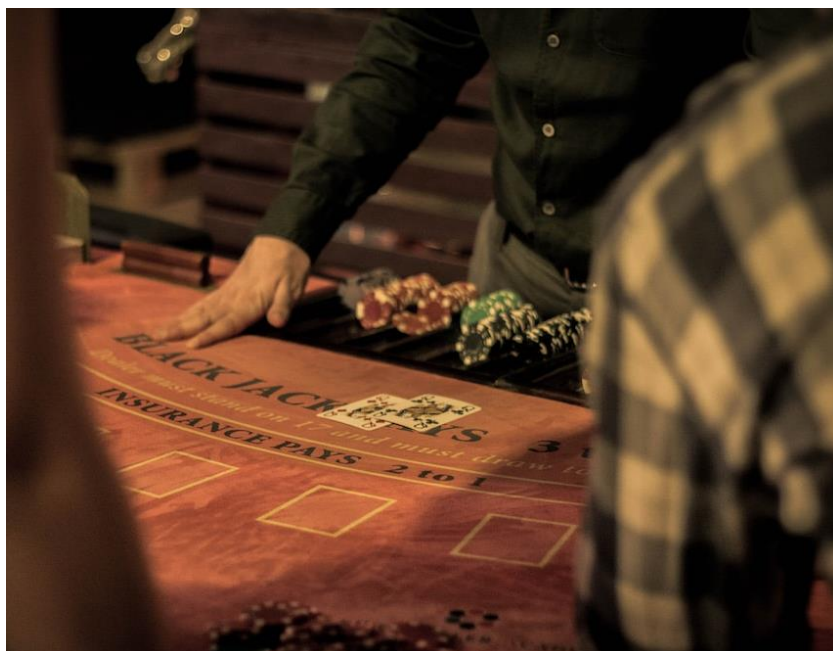
Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως το μουσείο δεν επιχειρεί να πάρει τη θέση της οικογένειας ή του σχολείου στην εκπαίδευση του ανθρώπου, αλλά προσπαθεί να συμβάλει στη καλή κατανόηση των πολιτιστικών και κοινωνικών θεμάτων· θεμάτων που αποτελούν την ιστορία του ίδιου του ανθρώπινου είδους και της εξέλιξής του. Ομοίως, το μουσείο δεν επιβάλλεται ως ψυχολόγος ή κοινωνικός λειτουργός στο ζήτημα του εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, αλλά συμβάλει με τη σειρά του στην εκπαίδευση των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν τέτοια ζητήματα, ωθώντας τους προς την επανένταξή τους στη κοινωνία.

Οι Jocelyn Dodd και Richard Sandell υποστήριξαν ότι μέσω των μουσείων μπορούν να υπάρξουν αποτελέσματα τριών επιπέδων. Με βάση αυτά κυριαρχούν τα εξής αποτελέσματα για τα άτομα με προβλήματα τζόγου:

1. Ατομικό επίπεδο: Τα μουσεία, εκτός από δημιουργικοί χώροι, συχνά αποτελούν ασφαλείς τόπους, μέσα στους οποίους τα άτομα αυτά μπορούν να αναπτυχθούν προσωπικά, να αποκτήσουν νέες δεξιότητες ή να εξελίξουν τις ήδη υπάρχουσες. Τα άτομα αυτά αγκαλιάζουν την ταυτότητά τους και αυξάνουν την αυτοεκτίμησή τους σε διάφορους τομείς της ζωής τους, όπως στη κοινωνία που αισθάνονται περιθωριοποιημένοι.
2. Κοινοτικό επίπεδο: Μέσω της συμμετοχής σε μουσειακά προγράμματα και πρωτοβουλίες, τα άτομα με εθισμό στα τυχερά παιχνίδια αποκτούν πρωτοβουλία στη λήψη αποφάσεων, νιώθοντας αυτοπεποίθηση και σιγουριά για κοινωνική συμμετοχή, με αποτέλεσμα αυτό να οδηγεί στην κοινωνική ενδυνάμωση και συνοχή.
3. Κοινωνικό επίπεδο: Ο ευρύτερος κοινωνικός αντίκτυπος του μουσείου, αφορά στη παρούσα φάση ένα ακαθόριστο κοινό, στο οποίο η επίδρασή του

είναι διευρυμένη, καθώς εγείρει τον αμοιβαίο σεβασμό ανάμεσα στη κοινωνία και στα αποκλεισμένα αυτά άτομα και αμβλύνει τα στερεότυπα, τις διακρίσεις και τις ανισότητες. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των προγραμμάτων προσέγγισης, των εκθέσεων και των συλλογών του μουσείου που αντανakλούν την κοινωνική ποικιλομορφία.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί η ανάγκη αλλαγής της πολιτιστικής πολιτικής και λειτουργίας των μουσείων, η οποία θα πρέπει να τίθεται εξαρχής ως προτεραιότητα (Μπούνια, 2015).

Το να βάλει κανείς στην καρδιά του μουσείου θέματα κοινωνικής ένταξης και ίσων ευκαιριών σημαίνει τη δημιουργία συνεργασιών με εκπροσώπους των αποκλεισμένων ομάδων (όπως τα κέντρα απεξάρτησης και βοήθειας ΟΑΣΙΣ και ΚΕΘΕΑ) και ταυτόχρονα τη διαπραγμάτευση μερικών από τις

Εικόνα 20 Φωτογραφία καζίνο του Dusan Kipic, 2021. Πηγή: <https://unsplash.com/>

παραδοσιακές αξίες και πρακτικές των μουσείων. Επομένως, κατά το στάδιο της κοινωνικής επανένταξης των ανθρώπων με εθισμό στο τζόγο, το μουσείο καλείται να αναθεωρήσει τις αξίες και πρακτικές του και να συνεργαστεί με συγκεκριμένους εκπροσώπους των ανθρώπων αυτών με σκοπό την επιτυχή ένταξή τους στη κοινωνία.

Εν κατακλείδι θα λέγαμε πως τα μουσεία, προκειμένου να ανταποκριθούν σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού και να στοχεύουν στη διεύρυνση των επισκεπτών τους τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, προχώρησαν σε μία σειρά από πρακτικά και ουσιαστικά βήματα. Η διεύρυνση του κοινού αποτελεί τον καλύτερο τρόπο με τον οποίο τα μουσεία μπορούν να αυξήσουν τους επισκέπτες τους και να αποδείξουν τη κοινωνική τους συμμετοχή. Οι άνθρωποι με προβλήματα εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, είτε ενεργοί τζογαδόροι είτε όχι, αποτελούν το κοινό που οφείλουν να προσελκύσουν τα μουσεία με σκοπό την ομαλή επανένταξή τους στη κοινωνία.

Η μουσειακή συμπεριφορά τονίζει τη σημασία της συμπερίληψης των ατόμων αυτών, την πραγματοποίηση προγραμμάτων προσέγγισης και τις δυνατότητες που προσφέρει η μουσειοπαιδαγωγική, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική επανένταξή τους. Τα παραπάνω αποτελούν τα εργαλεία του μουσείου για την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού, προσφέροντας υπηρεσίες και βοήθεια στους. Επίσης, με το πέρας των εκθέσεων και των δράσεων που πραγματοποιούνται στα μουσεία, η πλειοψηφία του ευρύτερου κοινού είναι σε θέση να κατανοεί ότι τα άτομα με εθισμό στο τζόγο χρειάζονται ενθάρρυνση και υποστήριξη, όχι οίκτο, εχθρότητα ή αδιαφορία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Χαρακτηριστικά της Επίσκεψης σε Μουσείο.

Κεφάλαιο 2: Η Εμπειρία Μουσειακής Επίσκεψης για τους Ανθρώπους με Προβλήματα Εθισμού στο Τζόγο.

Εικόνα 21 Μηχανή τυχερών παιχνιδιών τζόγου (κουλοχέρης). Πηγή: <https://unsplash.com/>

Στις μέρες μας διαθέτουμε επαρκή δεδομένα που υποδεικνύουν ότι οι επισκέπτες των μουσείων μαθαίνουν καλύτερα όταν τους παρέχεται η ευκαιρία να συμμετέχουν ενεργά. Η ενεργή συμμετοχή επιτυγχάνεται μέσω των προγραμμάτων προσέγγισης, της δημιουργίας εκθέσεων ή της κοινοποίησης συλλογών. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι τα μουσεία, ιδίως στην Ελλάδα, χρησιμοποιούν τα προαναφερόμενα ως κύριο μέσο για να αλλάξουν την δημόσια εικόνα τους και να προσελκύσουν επισκέπτες. Ωστόσο τα μουσεία οφείλουν να γνωρίζουν από την αρχή το κοινό τους προκειμένου να βελτιώσουν τον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούν με αυτό και να αναπτύξουν στρατηγικές προσέλκυσης και νέων

επισκεπτών, ιδιαίτερα κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων, όπως τα άτομα με εθισμό στα τυχερά παιχνίδια.

Με τα προγράμματα προσέγγισης, κυρίως εκείνων που εμπεριέχουν τις εκθέσεις συλλογών, επιτυγχάνεται η δημιουργία ενός μακροπρόθεσμου κώδικα συμπεριφοράς, ο οποίος θα στηρίζεται στο σεβασμό του θεσμού των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Εστιάζοντας στους ανθρώπους που έχουν αντιμετωπίσει ή αντιμετωπίζουν ακόμη τις επιπτώσεις του εθισμού στο τζόγο, θα λέγαμε πως μέσω των προγραμμάτων αυτών τα

μουσεία φιλοδοξούν να τους γνωστοποιήσουν τις μόνιμες ή περιοδικές συλλογές τους, προβάλλοντας τα αντικείμενα που εκθέτουν. Έτσι, οι κοινωνικά αποκλεισμένοι, νυν ή πρώην, παίκτες τυχερών παιχνιδιών εξοικειώνονται με το μουσείο⁶⁶, έχοντας αποδώσει το ενδιαφέρον τους σε αυτό.

Οι εκθέσεις συλλογών προσθέτουν έναν εκπαιδευτικό χαρακτήρα στα προγράμματα προσέγγισης, προσφέροντας ενημερωτικές πληροφορίες τόσο στους «ιδιαιτέρους» αυτούς επισκέπτες, όσο και στους γενικούς επισκέπτες του μουσείου που δεν ανήκουν σε ομάδα κοινωνικά αποκλεισμένη, όμως ενδιαφέρονται να παρακολουθήσουν τα προγράμματα. Σε αυτά τα πλαίσια, η μάθηση οφείλει να είναι ενεργητική, ώστε, σύμφωνα με το ICOM, να βοηθά τον επισκέπτη (τζογαδόρο ή μη) να πάψει να είναι παθητικός δέκτης πληροφοριών. Μέσω των εκθέσεων, το μουσείο δεν προσφέρει μία απλή παροχή γνώσεων για τον εθισμό στα τυχερά παιχνίδια, αλλά αναπτύσσει τη κριτική παρατήρηση και την καλλιέργεια δεξιοτήτων⁶⁷.

Απώτερος σκοπός του μουσείου είναι αφενός να κερδίσει το ενδιαφέρον του επισκέπτη με προβλήματα εθισμού στον τζόγο, και αφετέρου να καταφέρει να τον επανεντάξει στη κοινωνία, βοηθώντας τον στην ανεξάρτησή του. Βασική προϋπόθεση της επανάληψης της μουσειακής επίσκεψης του επισκέπτη αυτού είναι η μετατροπή της επίσκεψής του σε μία ευχάριστη εμπειρία, δημιουργώντας του ερεθίσματα.

Συμμετέχοντας ή απλά παρακολουθώντας εκθέσεις συλλογών, ο επισκέπτης-τζογαδόρος αισθάνεται, μεταξύ άλλων, το αίσθημα της «απόδρασης» και της απόσπασης προσοχής, καθώς τα μουσεία δύναται να

Εικόνα 22 Ρουλέτα σε καζίνο. Πηγή: <https://unsplash.com/>

προσφέρουν έναν χώρο όπου μπορούν να «αποδράσουν» από τον εθισμό τους, αφιερώνοντας χρόνο στην ανακάλυψη της τέχνης, της ιστορίας, αλλά και του πολιτισμού.

Η εκπαίδευση και η ενημέρωση σχετικά με τις αιτίες, αλλά και τις επιπτώσεις που έχει ο εθισμός στα τυχερά παιχνίδια είναι από τις βασικότερες παραμέτρους του μουσείου που θέλει να έρθει σε επαφή με κοινωνικά αποκλεισμένους ανθρώπους όπως αυτοί που αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους ζητήματα. Οι μουσειακές εκθέσεις μπορούν

⁶⁶ Σκοπός είναι να εξοικειωθεί αυτό το «νέο» είδος επισκεπτών με το μουσείο, κάτι το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσω των προσεγγίσεων που ζωντανεύουν τόσο τα εκθέματα, όσο και το ιστορικοκοινωνικό τους πλαίσιο.

⁶⁷ Μέσω της καλλιέργειας δεξιοτήτων (καλλιτεχνικών ή μη), ο επισκέπτης-τζογαδόρος αποσπά το μυαλό του από τον εθισμό, ανακαλύπτοντας άλλους τρόπους με τους οποίους μπορεί να διαχειριστεί το χρόνο του.

να προσφέρουν εκπαιδευτικές πληροφορίες σχετικά με τον τζόγο, ενισχύοντας την αυτοσυνείδηση κυρίως των ενεργών παικτών. Επιπλέον, προάγουν την κατανόηση, ωθώντας τους «απλούς» επισκέπτες-πολίτες να συνεισφέρουν στην επανένταξη των ανθρώπων αυτών στην κοινωνία, κατανοώντας τη κατάσταση στην οποία τους οδήγησαν τα πάθη τους.

Η μουσειακή εμπειρία προσφέρει τη δυνατότητα κοινωνικής συναναστροφής, αλλά και υποστήριξης. Άτομα κοινωνικά αποκλεισμένα μπορούν να αισθανθούν το μουσείο ως έναν έμπιστο χώρο, στον οποίο καταφέρνουν να κοινωνικοποιηθούν, επικοινωνώντας με ανθρώπους διαφορετικούς⁶⁸ αλλά και όμοιους με αυτούς. Έτσι, μοιραζόμενοι τις εμπειρίες τους, νιώθουν το αίσθημα της σύνδεσης με τη κοινότητα.

Στα πρώιμα στάδια του εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, η επίσκεψη και η συμμετοχή σε προγράμματα προσέγγισης μπορεί να αποτελέσει σημαντικός παράγοντας πρόληψης και αποφυγής του κοινωνικού αποκλεισμού των ανθρώπων αυτών. Μία τέτοια επίσκεψη ή συμμετοχή μπορεί να γίνει η λύση που αναζητά κανείς για να αποφευχθούν οι συνέπειες στις οποίες μπορεί να οδηγηθεί ένας παίκτης λόγω του πάθους του, αλλά και η λύση για να μην αποκλειστεί κοινωνικά για τον ίδιο λόγο.

Η επικοινωνία μουσείου-επισκεπτών με προβλήματα εθισμού στον τζόγο πρέπει αποτελεί μία από τις βασικότερες λειτουργίες του σύγχρονου μουσείου που θέλει να διευρύνει το κοινό του, συμπεριλαμβάνοντας κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Οι γενικότερες εκφράσεις που παίρνει η επικοινωνία με το κοινό είναι πολλαπλές. Μία από αυτές είναι η υποδοχή των επισκεπτών και οι τρόποι που θα χρησιμοποιηθεί αυτή για να τους κάνει να αισθανθούν ευπρόσδεκτοι. Συγκεκριμένα, η υποδοχή των επισκεπτών-τζογαδόρων πρέπει να είναι θερμή από την αρχή, κάνοντάς τους να αισθάνονται ασφάλεια και αντιμετώπιζοντάς τους με σοβαρότητα.

Μία άλλη έκφραση μουσειακής επικοινωνίας είναι η δημιουργία ευκαιριών για συμμετοχή και «εμπλοκή» των επισκεπτών, η παροχή δυνατοτήτων για να πιάσουν, να εξερευνήσουν να κατασκευάσουν, να αναρωτηθούν και να διασκεδάσουν. Σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο είναι εμφανές ότι η εκπαίδευση στο μουσείο είναι μέρος της ευρύτερης λειτουργίας της επικοινωνίας (Οικονόμου, 2003)⁶⁹.

Μία επίσκεψη στο μουσείο δεν είναι απλή· αντιθέτως είναι σύνθετη και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Σύμφωνα με το μοντέλο διαδραστικής επίσκεψης στο μουσείο, των Falk και Dierking «...για την οργάνωση πετυχημένων εκθέσεων και προγραμμάτων, οι επιμελητές των συλλογών και οι σχεδιαστές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κατά το σχεδιασμό εκθέσεων και τα τρία περιβάλλοντα και τον τρόπο που αλληλοσυνδέονται».

Τα τρία περιβάλλοντα αυτής της επίσκεψης έχουν:

1. Προσωπική διάσταση: διάσταση η οποία αφορά έναν μοναδικό συνδυασμό εμπειριών, ενδιαφερόντων και γνώσεων για κάθε επισκέπτη

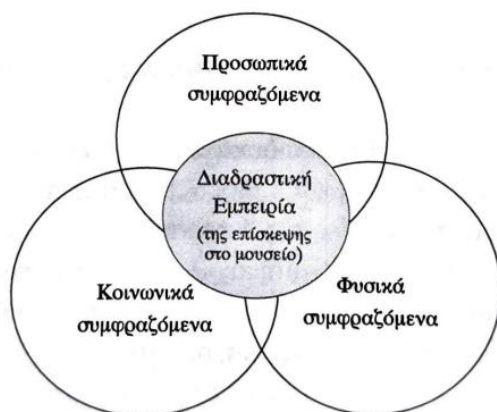
⁶⁸ Οι επισκέπτες-εθισμένοι στο τζόγο μπορούν να έρθουν σε επαφή με εξειδικευμένους επιστήμονες (ψυχολόγους, ψυχιάτρους, κοινωνικούς λειτουργούς, κλπ.) οι οποίοι παίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στη κοινωνική επανένταξή τους, όσο και στην ανεξάρτησή τους από τα τυχερά παιχνίδια,

⁶⁹ Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 80.

2. Κοινωνική διάσταση: η διάσταση αυτή αφορά τη σχέση με τους φίλους, την οικογένεια, τους άλλους επισκέπτες ή το προσωπικό του ίδιου του μουσείου
3. Φυσική διάσταση: αυτή αφορά την αρχιτεκτονική και την ατμόσφαιρα του συγκεκριμένου κτιρίου, τα φυσικά χαρακτηριστικά των συλλογών, την άνεση ή τη σωματική κούραση που αισθάνεται κάθε επισκέπτης.

Η καθηγήτρια μουσειολογίας Μαρία Οικονόμου έχει αναφέρει πως «...οι παρουσιάσεις που δίνουν πληροφορίες για τους ανθρώπους και τη ζωή τους, έχουν προσωπικό

Το μοντέλο της διαδραστικής εμπειρίας κατά τους Falk και Dierking (1992, σ. 5)

χαρακτήρα και δεν παραθέτουν μόνο γεγονότα, είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς. Επίσης, το χιούμορ, όταν χρησιμοποιείται με προσοχή, μπορεί να αποτελέσει ένα ισχυρό και αποτελεσματικό μέσο για την επικοινωνία του μουσείου με το κοινό του»⁷⁰.

Εικόνα 23 Διάγραμμα 3: Το μοντέλο της διαδραστικής εμπειρίας κατά τους Falk και Dierking (1992, σ.5) Πηγή: Οικονόμου, Μ. (2003). Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 84.

Ολοκληρώνοντας,

θα λέγαμε πως τα διαδραστικά μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε εκθέσεις για να ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή των επισκεπτών με προβλήματα εθισμού στο τζόγο. Οι επισκέπτες κάνουν συχνά απροσδόκητες ερωτήσεις, περιμένουν άμεση επαφή με τους ειδικούς και συχνά μπορεί να θέλουν να καταγράψουν και την δική τους άποψη και πολιτισμική ερμηνεία των εκθεμάτων⁷¹.

⁷⁰ Οικονόμου, Μ. (2003). Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 84.

⁷¹ Η Μαρία Οικονόμου έχει αναφέρει στο βιβλίο της Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός πως η άποψή της αυτή βασίστηκε στο συμπέρασμα του ερευνητικού προγράμματος «οπτικές γωνίες». Βλ. σελ. 85 του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: Πρόταση Δράσεων με Σκοπό την Επανένταξη των Κοινωνικά Αποκλεισμένων Ατόμων με Προβλήματα Εθισμού στο Τζόγο: Περιοδική Έκθεση στο Πολιτιστικό Κέντρο «ΚΥΚΛΩΨ» στη Πόλη της Δράμας.

Κεφάλαιο 3.1: Η Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρεία «ΚΥΚΛΩΨ».

Το 2017 ιδρύθηκε στη πόλη της Δράμας η ΑμΚΕ «ΚΥΚΛΩΨ». Η διοίκηση του πολιτιστικού αυτού κέντρου αποτελείται από νέους ανθρώπους, οι οποίοι διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις, αφουγκράζονται τις ανάγκες και εργάζονται απρόσκοπτα για την επίτευξη των στόχων της. Με κοινό γνώμονα την ανάπτυξη και ανάδειξη της ευρύτερης περιοχής της Δράμας, ανά τακτά χρονικά διαστήματα πραγματοποιεί συνεδριάσεις, συζητά, σχεδιάζει και αναθεωρεί τη πορεία των στόχων που ορίζει.

Εικόνα 24 Λογότυπο της ΑμΚΕ «ΚΥΚΛΩΨ».

Το όραμα
της
ΚΥΚΛΩΨ
αποβλέπει
κυρίως την
πολιτιστική
ανάδειξη
της Δράμας,

διασαφηνίζοντας τους μη κερδοσκοπικούς και κοινωφελείς σκοπούς της εταιρίας. Οι σκοποί αυτοί αφορούν τη προστασία, διατήρηση και ανάδειξη της ιστορίας, της τέχνης και της τεχνολογίας που σχετίζεται με τη φωτογραφία και την κινούμενη οπτική εικόνα⁷². Επιπλέον η ΚΥΚΛΩΨ στοχεύει στη προστασία και προβολή της βιοποικιλότητας του νομού Δράμας και την προστασία και ανάδειξη των κτιρίων και των εν γένει χώρων μορφωτικού, πολιτιστικού, ιστορικού και φυσικού ενδιαφέροντος της Δράμας. Από τους βασικότερους στόχους της είναι επίσης και η στήριξη των αθλημάτων της σκοποβολής και της κολύμβησης, καθώς και της διάδοσής τους στη νεολαία. Στα πλαίσια αυτά, η ΚΥΚΛΩΨ στοχεύει και στην χορήγηση οικονομικών ενισχύσεων και βραβείων σχετικών με τους σκοπούς της εταιρίας.

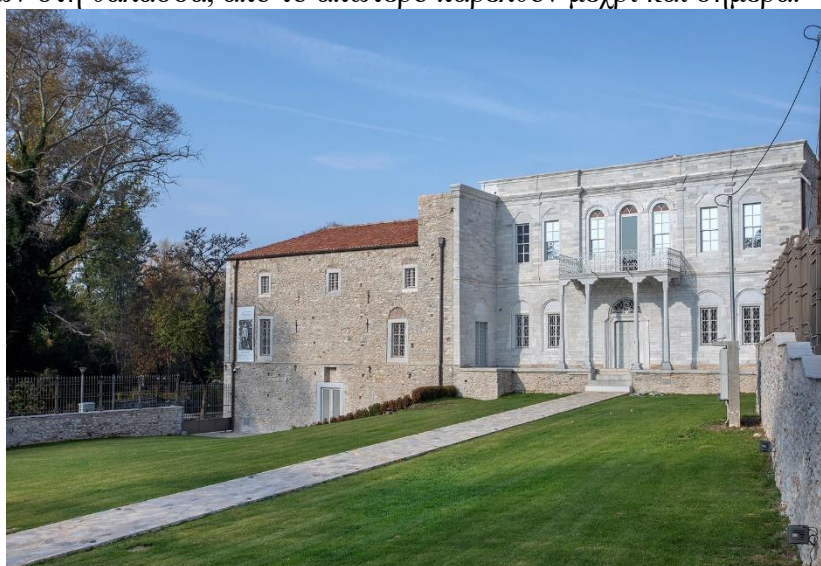
Πρόεδρος και ιδρυτής του πολιτιστικού κέντρου είναι ο Άρης Θεοδωρίδης, ενώ τις επιτροπές της εταιρίας απαρτίζουν άτομα του πνεύματος και φίλοι των τεχνών και της Δράμας. Μερικές από τις επιτροπές που συστάθηκαν με σκοπό την άρτια υλοποίηση των σκοπών της εταιρίας είναι η Επιτροπή Φωτογραφίας και Εικόνας, η Επιτροπή Αγροτικής Ανάπτυξης, η Επιτροπή Αθλήματος Σκοποβολής και η Επιτροπή Κοινωφελών Δράσεων -οικονομικών ενισχύσεων και βραβείων.

Οι φιλόδοξοι στόχοι που έχει θέσει η ΚΥΚΛΩΨ την οδήγησε σε σπουδαίες συνεργασίες, παρόλο που μετρά μόλις έξι χρόνια ζωής. Η εταιρία πολιτισμού σύναψε συνεργασία με την εταιρία Raycar, προκειμένου να χορηγήσουν, ως δωρεά προς τον Δήμο της Δράμας, τις εργασίες Αντικατάστασης Κουφωμάτων για την ενεργειακή αναβάθμιση του Γυμνασίου Αρρένων Δράμας. Τον Ιούλιο του 2018 και του 2019

⁷² Μεταξύ άλλων, η ΚΥΚΛΩΨ στοχεύει και στην ανάδειξη της τέχνης των μικρών μήκους ταινιών, συνεργαζόμενη με το Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας.

πραγματοποιήθηκε στη Δράμα το 8^ο και 9^ο αντίστοιχα «Θερινό πρόγραμμα Ελληνικής γλώσσας, μετάφρασης και πολιτισμού» σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Γρανάδας. Σκοπός της συνεργασίας αυτής ήταν να αναδειχθεί στους συμμετέχοντες (φοιτητές και εκπαιδευτές) το πνεύμα και η αίσθηση της περιοχής της Δράμας και, μέσα από αυθεντικές εμπειρίες, να ανακαλύψουν τον τόπο και να ενταχθούν σε αυτόν. Επίσης, τον Σεπτέμβριο του 2018 η εταιρία ΚΥΚΛΩΨ συνεργάστηκε με το Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας και τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου με το Μουσείο Μπενάκη, παρουσιάζοντας τις «Φωτογραφίες της Δράμας και του υπέροχου κόσμου της», αποτελώντας μία φωτογραφική έκθεση⁷³. Άλλη μία σημαντική συνεργασία αποτέλεσε εκείνη με το Υπουργείο Εθνικής Αμυνας, το 2021, με σκοπό τη δημιουργία χώρου προβολής της διαχρονικής σχέσης των Ελλήνων με τη θάλασσα στη περιοχή του Φλοίσβου⁷⁴. Στόχος αυτής της συνεργασίας είναι να δημιουργηθούν κτηριακές υποδομές που θα φιλοξενήσουν εκθέματα και ψηφιακό περιεχόμενο, ιχνηλατώντας όλη τη πορεία των Ελλήνων στη θάλασσα, από το απώτερο παρελθόν μέχρι και σήμερα.

Ανάμεσα στην εδραίωση Βραβείων «ΚΥΚΛΩΨ»⁷⁵, στον φωτογραφικό διαγωνισμό και στις φωτογραφικές εκθέσεις, στη παρουσίαση ντοκιμαντέρ και στις εκθέσεις συλλογών⁷⁶ το πολιτιστικό κέντρο έχει πραγματοποιήσει έργα αθλητισμού όπως η κατασκευή του νέου

Εικόνα 25 Το σπίτι Αναστασιάδη, ή αλλιώς γνωστό ως «Μαρμάρινο Σπίτι», πλέον πολυχώρος του πολιτιστικού κέντρου «ΚΥΚΛΩΨ».

Σκοπευτηρίου Τοξοβολίας στην περιοχή του Καλλίφυτου Δράμας, στηρίζοντας έτσι τον αθλητισμό και το άθλημα της σκοποβολής, διαδίδοντάς το στη νέα γενιά⁷⁷. Από τα σημαντικότερα έργα πολιτισμού που έχει προσφέρει το πολιτιστικό κέντρο είναι η αποκατάσταση της οικίας του Παύλου Μελά το 2020 και του ειδικά διαμορφωμένου χώρου που χρησιμοποιείται ως «μουσείο» και πολυχώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων· το «Μαρμάρινο Σπίτι», η γνωστή Καπναποθήκη Αναστασιάδη.

⁷³ Η έκθεση κατανεμημένη σε τρεις ενότητες, συνέθεσε την εικόνα της Δράμας των παλαιότερων ετών μέσα από σπάνιο αρχειακό υλικό, ενώ κατέληξε μέχρι την αποτύπωση της σύγχρονης πόλης, καθώς και του φυσικού της τοπίου. Πηγή: <https://cyclops-amke.gr/synergasies/mouseio-mpenaki/>

⁷⁴ Περιοχή Παλαιού Φαλήρου, Αθήνας.

⁷⁵ Το Βραβείο ΚΥΚΛΩΨ απονέμεται κάθε χρόνο ως τιμητική και χρηματική διάκριση σε ανθρώπους που έχουν αναδείξει με τη δράση και το έργο τους τη Δράμα.

⁷⁶ Μία πρόσφατη έκθεση αποτέλεσαν οι «Μέρες Ραδιοφώνου», η οποία διήρκεσε από τον Μάρτιο έως τον Ιούνιο του 2023. Η έκθεση έχει ως στόχο την παρουσίαση της ιστορικής και τεχνολογικής εξέλιξης του ραδιοφώνου ως μέσου επικοινωνίας.

⁷⁷ Το Σκοπευτήριο Τοξοβολίας έχει δέκα μέτρα έκταση και είκοσι στόχους, Ολυμπιακών προδιαγραφών. Σκοπός του έργου αυτού είναι να δημιουργηθεί στη Δράμα Όμιλος Σκοποβολής και Τοξοβολίας για προπονήσεις επιπέδου Ολυμπιακών Αγώνων.

Με όραμα τη συμβολή της στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης και την ενεργή ένταξή της στη σύγχρονη ζωή της κοινωνίας, η εταιρία ΚΥΚΛΩΨ προχώρησε στη μετατροπή του κτηριακού συγκροτήματος της οικίας και της καπναποθήκης Αναστασιάδη, ενός πραγματικά αρχιτεκτονικού κοσμήματος, σε κέντρο πολιτισμού. Οι χώροι έκθεσης, στο μοναδικό αυτό μνημειακό σύνολο⁷⁸ συνεισφέρουν στην ενδυνάμωση της πολιτιστικής ζωής της πόλης και την σύνδεσή της με τις τέχνες, και κυρίως με τη τέχνη της φωτογραφίας. Το «Μαρμάρινο Σπίτι» διατηρεί τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του, ενώ επισκευάστηκαν σημαντικές φθορές του κτιρίου, τονίζοντας την αρχιτεκτονική του λαμπρότητα και ακολουθώντας παράλληλα τις σύγχρονες τάσεις για την νέα χρήση του ιστορικού κτηριακού συγκροτήματος.

Η πολιτιστική δράση της εταιρίας ΚΥΚΛΩΨ σημειώνει ήδη σημαντική πορεία στην πολιτισμική εξέλιξη και την ιστορική ανάδειξη της πόλης της Δράμας. Δίνει ζωή στη πόλη και αποτελεί σημαντικός παράγοντας προώθησης των τεχνών και του αθλητισμού, ενώ έχει καταφέρει να αναστηλώσει κοινοτικά κτίρια και χώρους, μετατρέποντάς τα σε χώρους πολιτισμού.

3.2. Πρόταση Περιοδικής Έκθεσης στο Πολιτιστικό Κέντρο «ΚΥΚΛΩΨ» στη Πόλη της Δράμας.

Από καταβολής του, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, το μουσείο αποτελούσε έναν χώρο «θέασης». Τα πολλά είδη μουσείων υπενθυμίζουν πως οτιδήποτε μας περιβάλλει μπορεί να χρισθεί μουσειακός χώρος, αρκεί να πληροί ορισμένες και ελάχιστες πολιτισμικές απαιτήσεις, όπως η αυθεντικότητα και η πληρότητα⁷⁹. Στη λίστα των χώρων αυτών μπορούν να προστεθούν και τα πολιτιστικά κέντρα που φιλοξενούν μουσειακές εκθέσεις και υιοθετούν τον ρόλο του μουσείου απέναντι σε μία κοινότητα. Η αστική μη κερδοσκοπική εταιρία της Δράμας, ΚΥΚΛΩΨ μπορεί να καταταχθεί στην κατηγορία των κέντρων πολιτισμού, αναδεικνύοντας την ιστορία της πόλης και παρουσιάζοντας στους πολίτες της Δράμας περιοδικές εκθέσεις με εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό περιεχόμενο.

Οι δύο μεγάλες κατηγορίες εκθέσεων συλλογών είναι οι διαρκείς και οι περιοδικές. Σύμφωνα με την αρχιτέκτονα και αρχαιολόγο Τέση Σαλή, οι σημαντικότερες συλλογές βρίσκονται στη διαρκή έκθεση, εκτός από τις περιόδους που συντηρούνται ή που συμπεριλαμβάνονται σε κάποια σημαντική έκθεση εκτός του χώρου έκθεσης, στα πλαίσια ανταλλαγής ή δανεισμού. Από την άλλη μεριά, οι περιοδικές και συναφείς εκθέσεις είναι συνήθως αφιερώματα σε κάποιο ειδικό θέμα, επέτειο, καλλιτέχνη εποχή, τεχνοτροπία και με αντικείμενα δανεισμένα ή αποθηκευμένα. Πηγές αυτών των

⁷⁸ Ο χώρος πολιτισμού της ΚΥΚΛΩΨ περιλαμβάνει το σπίτι Αναστασιάδη, την καπναποθήκη και τον υπαίθριο χώρο της αυλής του.

⁷⁹ Μουσειακοί χώροι μπορούν να αποτελέσουν, έχοντας ιστορική σημασία, πάρκα και αγροκτήματα, ορυχεία ή παλιά εργοστάσια, αεροδρόμια, σιδηροδρομικοί σταθμοί και καράβια, αποθήκες ή παλάτια, κάστρα και παραπήγματα, κ.ά.

αφιερωμάτων μπορεί να αποτελέσουν μουσεΐα ή περιοδεύουσες εκθέσεις, καθώς και ιδιώτες ή οργανισμοί.

Οι περιοδικές εκθέσεις είναι σημαντικότερες διότι πέραν του διδακτικού και ψυχαγωγικού τους χαρακτήρα προσφέρονται και για παντός είδους πειραματικές προσεγγίσεις, καθώς και για νέες μουσειακές εμπειρίες. Επιπλέον ωφελούν και το ίδιο το μουσείο· η οργάνωσή τους οδηγεί σε νέες μουσειογραφικές αναζητήσεις⁸⁰ και σε ένα ανανεωμένο και τονωμένο μουσείο. Σε γενικό πλαίσιο, η διοργάνωση εκθέσεων είναι πολλαπλώς χρήσιμη για ένα μουσείο, στο βαθμό που δεν είναι βλαπτική για τα αντικείμενα. Ομοίως, και σε ένα πολιτιστικό κέντρο χρειάζεται εξίσου προσοχή στην αντιμετώπιση, στο στήσιμο, αλλά και στη μετακίνηση των αντικειμένων.

Δεδομένου ότι εξετάζουμε το μερίδιο της προσφοράς του μουσείου στην απεξάρτηση από τον εθισμό των τυχερών παιχνιδιών, προτείνεται μία ενδεικτική περιοδική έκθεση στο πολιτιστικό κέντρο ΚΥΚΛΩΨ στη Δράμα, απευθυνόμενη στους πολίτες της πόλης. Παρόλο που η παρούσα πρόταση αφορά μία πολιτιστική εταιρία, οι εκθέσεις που στήνονται σε έναν μουσειακό χώρο δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες αλλαγές από εκείνες που μπορούν να στηθούν σε ένα πολιτιστικό κέντρο. Έτσι, η διοργάνωση μίας περιοδικής έκθεσης στον πολυχώρο της ΚΥΚΛΩΨ, απευθυνόμενη στους απεξαρτημένους από τον εθισμό στο τζόγο, αλλά και στους ενεργούς παίκτες και το ευρύτερο κοινό, μπορεί να παρουσιάζει προσωπικά αντικείμενα ανθρώπων με προβλήματα τζόγου, όπως ημερολόγια, φωτογραφίες, επιστολές ή αφιερώσεις σε

αγαπημένα τους
πρόσωπα, εισιτήρια
από αγώνες
στοιχημάτων και
αντικείμενα
συμβολικής
σημασίας (όπως
π.χ. ζάρια).
Επιπλέον, μπορούν
να εκτεθούν
οποιαδήποτε
αντικείμενα τα
οποία υπήρξαν
καταλυτικά στη
πορεία που
χάραξαν ή
υπενθυμίζοντάς
τους το μεταίχμιο
της ζωής τους. Τα
αντικείμενα αυτά
έχουν μουσειακό
χαρακτήρα,
καθιστώντας

Εικόνα 26 Έργο ακουαρέλας από Joseph Parry, 1809. Πηγή:
<https://www.bridgemanimages.com/>

απαραίτητη τη γνώμη (ίσως και την επέμβαση) του συντηρητή, ακριβώς όπως και στις εκθέσεις ενός μουσείου.

⁸⁰ Η μουσειογραφία και οι επιστημονικοί χώροι απαιτούν έρευνα και ανανέωση των μεθόδων και των τεχνικών τους.

Ο ερμηνευτικός σχεδιασμός είναι από τα πρώτα απαραίτητα στάδια οργάνωσης μίας έκθεσης, περιοδικής ή μόνιμης, διασαφηνίζοντας βασικούς άξονες της παρουσίασης των αντικειμένων. Οι βασικότερες ερωτήσεις που πρέπει να απαντήσει κάποιος που αναλαμβάνει το στήσιμο της έκθεσης είναι: «τι;», «ποιος;», «γιατί;», «με ποια;». Συγκεκριμένα: *τι θέλετε να παρουσιάσετε; Ποιος είναι ο στόχος της παρουσίασης; Γιατί επιθυμείτε να βελτιώσετε ή αλλάξετε την παρουσίαση; Με ποια ερμηνευτική στρατηγική σκοπεύετε να παρουσιάσετε το μουσείο; Μία τέτοια περιοδική έκθεση στη ΚΥΚΛΩΨ θα αποσκοπεί στην παρουσίαση προσωπικών αντικειμένων των εθισμένων παικτών ή*

Εικόνα 27 «Gambler». Φωτογραφία του Neil Libbert. Πηγή:
<https://www.bridgemanimages.com/>

απεξαρτημένων από τον τζόγο, υπογραμμίζοντας την ύπαρξη ενός βασικού προβλήματος που οδηγεί στον κοινωνικό τους αποκλεισμό και τονίζοντας τη σημασία της απεξάρτησης. Ο στόχος της παρουσίασης θα είναι να ενημερώσει το ευρύτερο κοινό για τον εθισμό και τις επιπτώσεις του και να βοηθήσει τους ανθρώπους αυτούς στη κοινωνική τους ενσωμάτωση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Μία τέτοια έκθεση θα ωφελούσε τόσο τη κοινότητα, όσο και τον ίδιο τον πολιτιστικό φορέα, λειτουργώντας για ακόμη μία φορά με γνώμονα τον άνθρωπο. Η ερμηνευτική στρατηγική, η οποία ενδείκνυται να ακολουθηθεί, θα εστιάζει στον άνθρωπο-πολίτη της

Δράμας, γύρω από τον οποίο θα εφαρμοστούν οι πρακτικές μέθοδοι στις οποίες θα στοχεύει η ΚΥΚΛΩΨ.

Ως τεχνική και μέθοδος παρουσίασης των αντικειμένων προτείνεται μία «επαφή» του αντικειμένου με τον επισκέπτη. Άλλωστε, θα λέγαμε πως είναι ελκυστικότερο να

βλέπει κανείς ζωντανό ένα έκθεμα (ακόμη και αν πρόκειται για προσωπικά αντικείμενα ανθρώπων του σήμερα) χωρίς την παρεμβολή, υλική ή μεταφορική, ενός διαχωριστικού γυαλιού. Σε πολλές περιπτώσεις, ο απαιτούμενος λόγω φύσεως ή καταστάσεως έλεγχος του περιβάλλοντος ενός αντικειμένου κάνουν απαραίτητη την παρουσία βιτρίνας ή προστατευτικού κελύφους⁸¹ (Black, 2009). Έτσι, προτείνεται σε αντικείμενα που το δέχονται, μία «ανοιχτού τύπου» επαφή του επισκέπτη με το αντικείμενο που αντικρίζει. Με αυτόν τον τρόπο, θα δινόταν η δυνατότητα στη κοινωνία, μέσω της εποπτικής γνώσης της ιστορίας και των αποτελεσμάτων της, να προβεί σε διορθωτικές παρεμβάσεις, όπως στην επανένταξη των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ανθρώπων λόγω του τζόγου στη κοινότητα, συμβάλλοντας στην αποφυγή επανάληψης αυτών των «εσφαλμάτων».

Στα μουσεία η συνεργασία μουσειολόγων, επιμελητών και μουσειογράφων είναι απαραίτητη στη φάση του προγραμματισμού και πρέπει να επαναλαμβάνεται τακτικά σε όλη τη διάρκεια σχεδιασμού και μουσειογραφικής εφαρμογής. Έτσι στη συγκεκριμένη περίπτωση θα ήταν φρόνιμο να προστεθεί ένας μουσειολόγος/μουσειογράφος ως εξωτερικός συνεργάτης, προκειμένου να βγει ένα άρτιο και όμορφο αποτέλεσμα.

Για όλους τους τύπους μουσείων και εκθέσεων τηρούνται ορισμένες προδιαγραφές, θεσπισμένες ή άτυπες, όσον αφορά τον εκθεσιακό χώρο. Ομοίως, και ο χώρος στον οποίο θα πραγματοποιούνταν η περιοδική έκθεση στο πολιτιστικό κέντρο ΚΥΚΛΩΨ θα έπρεπε να ακολουθεί κανόνες που αφορούν είτε τα αντικείμενα⁸², είτε το έμψυχο υλικό⁸³. Κρίνεται απαραίτητο να ληφθεί μέριμνα για το άμεσο περιβάλλον και τις συνθήκες του⁸⁴, τον βιολογικό παράγοντα⁸⁵, τον παράγοντα άνθρωπο⁸⁶, καθώς και την προστασία από πιθανές φυσικές καταστροφές. Θα ήταν συνετό να προλαμβάνονται οι ατυχείς επιλογές των υλικών που έρχονται σε επαφή με τα αντικείμενα, δίνοντας ιδιαίτερη βάση στον κακό φωτισμό, ο οποίος λόγω της διαρρύθμισης της αίθουσας του Μαρμάρινου Σπιτιού θα μπορούσε να «κλέψει» το ενδιαφέρον για το αντικείμενο που θα εκτίθεντο. Επιπλέον η τήρηση των αποστάσεων των αντικειμένων από βλαπτικούς εξωτερικούς παράγοντες⁸⁷ αποτελεί απαραίτητη και βασική προστασία, για την οποία συνηθέστερα χρησιμοποιούνται λύσεις τοπικού χαρακτήρα, κυρίως για τον έλεγχο του περιβάλλοντος σε συνδυασμό με τη χρήση φίλτρων ενεργού άνθρακος για την απαλλοτρίωση της ατμόσφαιρας από ρυπαντές⁸⁸.

Μελετώντας τα στάδια ενός μουσειογραφικού έργου, πρώτο βήμα στην επίτευξη μίας έκθεσης αποτελεί το οργανόγραμμά της. Η συγκρότηση του οργανογράμματος ξεκινά από την αρχή και στόχος του είναι η διάσωση και η διατήρηση των συλλογών,

⁸¹ Το προστατευτικό κέλυφος ή βιτρίνα συναντώνται συνηθέστερα σε ευαίσθητα εκθέματα, τα οποία απαιτούν ρυθμισμένο από άποψη υγρασίας και θερμοκρασίας περιβάλλον, σε σπάνια ή μοναδικά αντικείμενα, καθώς και σε καμωμένα από πολύτιμα υλικά.

⁸² Οι κανόνες αντικειμένων σχετίζονται με τη κτηριοδομία, τον εξοπλισμό του χώρου, τις συνθήκες περιβάλλοντος της συλλογής την σχετική υγρασία και θερμοκρασία, κλπ.

⁸³ Οι κανόνες του έμψυχου υλικού αφορούν τον εξοπλισμό για ΑΜΕΑ, κλπ.

⁸⁴ Είναι ανάγκη να δίνεται προσοχή στις συνθήκες περιβάλλοντος, όπως η μόλυνση της ατμόσφαιρας, το φως, οι συνθήκες υγρασίας και θερμοκρασίας, κ.ά.

⁸⁵ Μικροοργανισμοί, έντομα, κλπ.

⁸⁶ Φθορές κατά τη μετακίνηση, κλπ.

⁸⁷ Σημαντικοί εξωτερικοί παράγοντες που βλάπτουν πολλές φορές το έκθεμα είναι η υγρασία των εξωτερικών τοίχων, οι συστολές και διαστολές λόγω θερμοκρασιακών μεταβολών και το ηλιακό φως.

⁸⁸ Λαμβάνεται σημαντικά υπόψιν οι διατιθέμενοι οικονομικοί πόροι της έκθεσης. Η συχνότερη λύση που συναντάμε σε μουσεία και αίθουσες πολιτιστικών κέντρων είναι η χρήση κλιματιστικών (air conditioners) για τον έλεγχο της ατμόσφαιρας της αίθουσας.

η απόκτηση των σχετικών γνώσεων, καθώς και η μετάδοση των απότοκων πληροφοριών. Στο πρώτο αυτό στάδιο καταρτίζεται το γενικό περίγραμμα του μουσειογραφικού προγράμματος, ορίζοντας παράλληλα τους βασικούς άξονες που θα καθορίσουν τα βασικά χαρακτηριστικά της έκθεσης, όπως είναι οι στόχοι, οι μέθοδοι, η διάρκεια της ίδιας της έκθεσης, καθώς και η προεκτίμηση του κοινού, οι κατανομές των αρμοδιοτήτων και η διάθεση των πόρων.

Για την επιτυχία της περιοδικής έκθεσης στην ΚΥΚΛΩΨ, το πρώτο στάδιο του μουσειογραφικού έργου θα ήταν απαραίτητο. Θα αποτελούσε λοιπόν ανάγκη να οργανώνονταν οι ομάδες εργασίας, στις οποίες θα κατανέμονταν οι αρμοδιότητες και θα καθορίζονταν οι τομείς ευθύνης εκάστης ομάδας. Δεδομένου ότι η πολιτιστική εταιρία ΚΥΚΛΩΨ απασχολεί ανθρώπους με εμπειρία στην Επιτροπή Φωτογραφίας και Εικόνας, οι οποίοι διοργανώνουν τις πολιτιστικές εκδηλώσεις της, προτείνεται μία συνεργασία της Επιτροπής με εξωτερικούς συνεργάτες, όπως νυν ή πρώην παίκτες τυχερών παιχνιδιών, μουσειολόγοι, ψυχίατροι και άνθρωποι του ΚΕΘΕΑ ή της ΟΑΣΙΣ. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να διαμορφωθεί μία μουσειακού τύπου περιοδική έκθεση, προσφέροντας παράλληλα την στήριξη στους συμμετέχοντες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν ακόμη προβλήματα με τον εθισμό τους.

Επόμενο στάδιο του μουσειογραφικού έργου αποτελεί η κατηγοριοποίηση των εκθεμάτων. Στη φάση αυτή το κύριο έργο των ομάδων εργασίας που αναφέραμε παραπάνω είναι η επιλογή, ο έλεγχος και η ομαδοποίηση των εκθεσιακών αντικειμένων. Η κατηγοριοποίηση αντικειμένων σε ομάδες είναι απαραίτητη

Εικόνα 28 Εκδήλωση φωτογραφίας στο «Μαρμάρινο Σπίτι». Πηγή:
<https://www.iefimerida.gr/>

διάφορα προσωπικά αντικείμενα, τα οποία προτείνεται να κατηγοριοποιούνται σε ενότητες⁸⁹.

Η έκθεση αντικειμένων (η οποία μπορεί να παρουσιαστεί με ποικίλους τρόπους) μέσω της ομαδοποίησης σχετικών μεταξύ τους αντικειμένων δημιουργεί συσχετισμούς και αντιθέσεις. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις εκθέσεων, συνίσταται η χρήση συμπληρωματικών αντικειμένων για εμπλουτισμό και η παρουσίαση, άμεσης ή

⁸⁹ Μία πρόταση μουσειακής προσέγγισης αφορά τη κατηγοριοποίηση των αντικειμένων των εθισμένων ή απεξαρτημένων ανθρώπων ανάλογα το είδος. Παραδείγματος χάριν, οι φωτογραφίες θα μπορούσαν να παρουσιάζονται ξεχωριστά από άλλα προσωπικά αντικείμενα.

προκειμένου τα επιμέρους δημιουργούμενα υποσύνολα να αποτελέσουν ευσύνοπτες ερμηνευτικές ενότητες. Λόγω του ότι η έκθεση θα αποτελούσε αφιέρωμα στο θέμα του εθισμού στα τυχερά παιχνίδια, ο κατάλογος των αντικειμένων μπορεί να αφορά, όπως είπαμε,

έμμεσης, του πλαισίου ή του περιβάλλοντος στο οποίο το εκάστοτε αντικείμενο αρχικά κατασκευάστηκε ή χρησιμοποιήθηκε. Επιπλέον, συνίσταται και η παρουσίαση των αντικειμένων πλάι με σχετικό υλικό, συνοδευόμενο από επιδείξεις ζωντανής ιστορίας, ή, πολλές φορές, και η χρήση αντιγράφων ή αυθεντικών αντικειμένων, τα οποία ο επισκέπτης μπορεί να αγγίζει.

Ακολουθεί η μουσειογραφική ανάλυση, στάδιο στο οποίο εξετάζονται όλες οι εναλλακτικές λύσεις μιας όσο το δυνατόν πληρέστερης ερμηνευτικής παρουσίασης. Στόχος αυτής της προσπάθειας είναι τα δεδομένα πλέον υποσύνολα των εκθεσιακών αντικειμένων να συναποτελέσουν ένα συγκεκριμένο, σαφές και σωστά αρχιτεκτονημένο σύνολο, βάσει ενός λογικά δομημένου σεναρίου (Black, 2009).

Σύμφωνα με την L.A. Lakota, σε έναν καλό σχεδιασμό, όσοι επισκέπτες γνωρίζουν το θέμα και τη βασική ιδέα γύρω από την έκθεση αυξάνεται το ενδιαφέρον τους και η προσοχή τους, αποκτώντας έτσι γνώσεις και τονίζοντας τον ρόλο του προσανατολισμού. Ομοίως θα λέγαμε πως οι επισκέπτες μίας τόσο ιδιαίτερης έκθεσης όπως αυτή που προτείνεται θα πρέπει να γνωρίζουν εξ αρχής το όραμα και το αντικείμενο της έκθεσης, με σκοπό να ενημερωθούν σωστά και να μπορέσουν να προσανατολιστούν στο θέμα του εθισμού στο τζόγο.

Ο σχεδιασμός της έκθεσης θα πρέπει να αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο οι επισκέπτες

χρησιμοποιούν τα μουσεία, τις πινακοθήκες και τα εκθέματα. Δεδομένου ότι οι επισκέπτες διακρίνονται από την τάση να κινούνται δεξιά των εκθεμάτων, τα αντικείμενα που τραβούν περισσότερο τη προσοχή του κοινού βρίσκονται κοντά στην είσοδο. Παρόλα

Εικόνα 29 Ο πολυχώρος του ΚΥΚΛΩΨ στο «Μαρμάρινο Σπίτι». Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/>

αυτά, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν θα ήταν εύλογο και λογικό να γίνονταν «διακρίσεις» ανάμεσα στα εκθέματα που θα παρουσιαστούν, αντιμετωπίζοντας τις ιστορίες όλων των συμμετεχόντων με τον ίδιο τρόπο.

Επόμενο στάδιο είναι η μουσειογραφική σύνθεση, η οποία σχετίζεται με την αρχιτεκτονική και μουσειολογική διαχείριση του χώρου και των εκθεσιακών συνόλων, δηλαδή με τη μουσειογραφική σύνθεση των εκθεμάτων σύμφωνα με το μουσειογραφικό σενάριο⁹⁰. Θεμελιώδες αίτημα αποτελεί η προσέλκυση της προσοχής του επισκέπτη και για τον λόγο αυτόν θα έπρεπε να δινόταν ιδιαίτερη βάση στη «δομή»

⁹⁰ Οι μουσειογραφικές συνθέσεις δουλεύονται και παρουσιάζονται δισδιάστατες (σχέδια, προοπτικά) αλλά και τρισδιάστατες (μακέτες εργασίας, μακέτες παρουσίασης).

που θα είχε η περιοδική αυτή έκθεση, αξιοποιώντας όλο τον χώρο του Μαρμάρινου Σπιτιού. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να επισημανθεί πως δεν υπάρχει σωστός τρόπος έκθεσης των αντικειμένων, ούτε και τεράστιες διαφορές μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων σε μία έκθεση. «Η απόφαση για την προσέγγιση ως προς την έκθεση αντικειμένων πρέπει να βασίζεται στο μήνυμα ή στα μηνύματα που θέλετε να περάσετε και στο ποιος συνδυασμός αντικειμένων και ερμηνείας θα συμβάλει σε αυτό»⁹¹.

Έπειτα ακολουθεί η μουσειογραφική εφαρμογή και η μουσειογραφική διερεύνηση και συναγωγή συμπερασμάτων. Ως προς το στάδιο της εφαρμογής, θα λέγαμε πως περιλαμβάνει το πρακτικό σκέλος του προηγούμενου σταδίου, εκείνου της σύνθεσης, με την υλοποίηση του μουσειογραφικού προγράμματος, την (αν κριθεί απαραίτητο) κατασκευή επίπλων ή προθηκών, τον υποτιτλισμό, τον φωτισμό, την τήρηση των περιβαλλοντικών απαιτήσεων, την επίβλεψη συντήρησης, κλπ. Κρίνεται απαραίτητο να ακολουθούνται βασικές αρχές, όπως η ισορροπία χρωμάτων, η έμφαση στα αντικείμενα, η αρμονία και ο ρυθμός στην έκθεση, ενώ σημαντικό ρόλο παίζει και ο φωτισμός, τα χρώματα στους τοίχους και το μέγεθος των αντικειμένων. Επιπλέον απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στις λεζάντες που συνοδεύουν τα αντικείμενα, καθώς αποτελούν σημαντικό ερμηνευτικό εργαλείο. Έτσι, θα ήταν συνετό να γίνεται μία σύντομη αναφορά στην ιστορία του εκάστοτε αντικειμένου στη θέση μιας απλής λεζάντας. Μία σύντομη ιστορία γραμμένη με τέτοιο τρόπο ώστε να προσελκύει το ενδιαφέρον, να απαντά έμμεσα σε ερωτήματα⁹², να χρησιμοποιεί προσέγγιση ανάλογη με εκείνη του επισκέπτη και να είναι γραμμένη σε κατανοητή ζωντανή και σε φιλικό τόνο γλώσσα. Οι εργασίες της μουσειογραφικής εφαρμογής αφορούν την τήρηση, την επαλήθευση και την ενδεχόμενη αναπροσαρμογή των δεδομένων μελέτης, σε συνδυασμό με τις απαιτούμενες επιμελημένες κατασκευές για την έκθεση.

Το στάδιο της μουσειογραφικής διερεύνησης σχετίζεται με τις δημόσιες σχέσεις και πιο συγκεκριμένα, τη σχέση της έκθεσης με τους επισκέπτες. Έτσι, το στάδιο αυτό χωρίζεται σε τρεις φάσεις: στην αρχική προεκτίμηση του κοινού, στη συστηματική διερεύνησή του κατά τη διάρκεια της έκθεσης και στην συναγωγή των τελικών συμπερασμάτων στο τερματικό στάδιο. Επίσης, το επικοινωνιακό έργο της μουσειογραφικής διερεύνησης θα ήταν δυνατό να χωριστεί σε δύο κατευθύνσεις: την επικοινωνία των εκθεσιακών αντικειμένων με τον θεατή και στην ευρύτερη επικοινωνία του πολιτιστικού κέντρου ΚΥΚΛΩΨ με τους επισκέπτες της έκθεσης⁹³.

Είναι απαραίτητο τα αντικείμενα που θα εκτίθενται να βρίσκονταν σε προτεραιότητα, διασαφηνίζοντας το περιεχόμενο και την ιστορία τους και διασφαλίζοντας έτσι ότι ο επισκέπτης θα μπορέσει να εστιάσει τη προσοχή του δίχως να προσπαθεί να καταλάβει τι αντικρίζει, γιατί το αντικρίζει ή από που και πώς προήλθε. «Επομένως, το πρώτο στάδιο στην υποστήριξη της “εμπλοκής” με τα

⁹¹ Βλ. Πλαίσιο 10.2 *Προσεγγίσεις στην έκθεση αντικειμένων*. Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 322.

⁹² Ο επισκέπτης της έκθεσης που προτείνεται μπορεί, διαβάζοντας την ιστορία ενός νυν ή πρώην εθισμένου τζογαδόρου, να αναρωτηθεί ποιο το «τέλος» της ιστορίας του. Είχε θετική κατάληξη η πορεία απεξάρτησής του ή «παλεύει» ακόμα με τους δαίμονές του;

⁹³ Στο στάδιο της μουσειογραφικής διερεύνησης συνίστανται συγκεκριμένα βήματα που δρομολογεί ο τομέας δημοσίων σχέσεων του εκάστοτε μουσείου, και στη προκειμένη περίπτωση, του πολιτιστικού κέντρου ΚΥΚΛΩΨ. Η άποψη αυτή έχει υποστηριχθεί από τον Graham Black, ο οποίος υποστήριξε πως οι δραστηριότητες αυτές προηγούνται αλλά και έπονται απαραίτητως τέτοιων εκδηλώσεων, όπως είναι η περιοδική αυτή έκθεση. Θα λέγαμε πως προηγούνται έμμεσα (μέσω του τύπου, των διαφημίσεων, των εκδηλώσεων, της δημοσιότητας) αλλά και άμεσα (όσον αφορά το κοινό, μέσω συνεντεύξεων, ερωτηματολογίων, κλπ.).

αντικείμενα συμβαδίζει με τον καθορισμό του εννοιολογικού πλαισίου και την προτεραιότητα που δίνεται στα αντικείμενα της έκθεσης. Αφετηρία είναι η ανάπτυξη του εννοιολογικού πλαισίου και η επιλογή της κεντρικής θεματικής και των επιμέρους θεμάτων. Είναι οι συλλογές επίκεντρο αυτής της διαδικασίας ή καλούνται απλώς να υποστηρίξουν και να παρουσιάσουν μια "ιστορία";» (Black, 2009)⁹⁴

Ο επιστήμονας Graham Black έχει αναφερθεί στην ύπαρξη τριών στοιχείων που χαρακτηρίζουν τα εκθεσιακά πρότυπα, πάνω στα οποία θα μπορούσε, και θα ήταν συνετό, να ακολουθήσει η περιοδική έκθεση, στον πολυχώρο της πολιτιστικής εταιρίας ΚΥΚΛΩΨ. Σύμφωνα με το πρώτο στοιχείο, οι εκθέσεις πρέπει να είναι επικεντρωμένες στον επισκέπτη και στην εμπειρία του, στις προσδοκίες του, στη πρόσβασή του και στην περιήγησή του. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι οι επισκέπτες της έκθεσης αυτής θα μπορούσαν να είναι τόσο «απλοί» πολίτες της πόλης όσο και κρυφοί ή φανεροί εθισμένοι παίκτες ή και απεξαρτημένοι από τον τζόγο, θα πρέπει να εστιάσουμε στο τί θα περίμεναν να δουν αυτοί οι άνθρωποι και τί συναισθήματα θα μπορούσε να τους προκαλέσει αντικρίζοντας και διαβάζοντας τις λεζάντες και τις ιστορίες των ατόμων που θα συμμετείχαν στο πρόγραμμα.

Εικόνα 30 Εκδήλωση για τα βραβεία «ΚΥΚΛΩΨ» στην αυλή της οικίας Αναστασιάδη. Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/>

⁹⁴ Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Σελ. 319.

Επίλογος

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας συμπεραίνουμε πως τα μουσεία του 21^{ου} αιώνα διαθέτουν έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα, ο οποίος σχετίζεται με τη πρόσβαση στη γνώση και την παροχή δυνατοτήτων για τη δημιουργία της, όπως επίσης και με την διατήρηση και διάδοση βασικών κοινωνικών αξιών. Βασικός άξονας της λειτουργίας ενός μουσείου αποτελεί πλέον ο επισκέπτης, ο οποίος μέσω αυτού, κοινωνικοποιείται, μαθαίνει, ενημερώνεται, ψυχαγωγείται και λαμβάνει βοήθεια.

Οι αξίες του μουσείου μετασχηματίστηκαν σε τέτοιο βαθμό που οι συλλογές και τα εκθέματα κατέληξαν δευτερευούσης σημασίας ζητήματα με τα οποία ασχολείται ένα μουσείο. Η στενή του σύνδεση και ο προσανατολισμός του προς τον άνθρωπο και τη κοινωνία που τον περιβάλλει είναι τόσο φανερή και αδιαμφισβήτητη ώστε δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία ότι στη σύγχρονη εποχή μιλάμε για τον κοινωνικό ρόλο που έχει το μουσείο.

Σημαντικό επίτευγμα αποτελεί η προσπάθεια ένταξης των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ανθρώπων, μεταξύ των οποίων βρίσκονται και οι εθισμένοι στα τυχερά παιχνίδια. Παρόλο που το μουσείο δεν μπορεί να αποτελέσει βασικό παράγοντα απεξάρτησής τους από τον τζόγο, μέσω της συμπερίληψης, των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των προγραμμάτων προσέγγισης, αλλά και της μουσειοπαιδαγωγικής και των εκθέσεων, το μουσείο καταφέρνει να «κερδίσει» τον αποκλίνοντα εθισμένο παίκτη και να τον βοηθήσει στην απεξάρτησή του. Για την επίτευξη του στόχου αυτού προτάθηκε η δημιουργία μίας περιοδικής έκθεσης.

Η πρόταση της περιοδικής έκθεσης στον πολυχώρο του Μαρμάρινου Σπιτιού της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρίας ΚΥΚΛΩΨ με έδρα τη Δράμα αποτελεί μία πρωτότυπη ιδέα, η πραγματοποίηση της οποίας θα μπορούσε να βοηθήσει τους ντόπιους πολίτες του δήμου που αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους εθισμό.

Η παρούσα εργασία κλείνει με την ελπίδα να πραγματοποιηθεί μία τέτοιου είδους περιοδική έκθεση, στην οποία οι πολίτες της Δράμας θα μπορέσουν να αφηγηθούν την ιστορία και την πορεία της απεξάρτησής τους μέσω των εκθεμάτων, αποτελώντας μία σημαντική βοήθεια τόσο για τους ίδιους τους ανθρώπους, όσο και για τις οικογένειες και τον τόπο γενικά.

Βιβλιογραφία

- Αθηνόραμα (2022). *Νέος ορισμός για τα μουσεία αντανακλά τον ρόλο των χώρων τέχνης στη σημερινή εποχή.* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.athinorama.gr/texnes/3007718/neos-orismos-gia-ta-mouseia-antanakla-ton-rolo-ton-xoron-texnis-sti-simerini-epoxi/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 3 Ιουνίου 2023].
- Ανδριοπούλου, Ε. Π. Φ. Τ. Π., Παπαδόπουλος, Φ., & Τσακλόγλου, Π. (2013). Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα. *Επικάλυψη και διαφοροποιήσεις.*
- Αρχαιολογία και Τέχνες (2011) Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στον διεθνή χώρο [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 20 Ιουλίου 2023].
- Βασιλείου, Χ. (2020). Οι 9 Μούσες στην ελληνική μυθολογία. *MaxMag.gr* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.maxmag.gr/politismos/istoria/moyses/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 1 Ιουνίου 2023].
- Βικιπαίδεια (χ.χ.). *Τυχερά Παιχνίδια.* [online]. Διαθέσιμο στο: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%85%CF%87%CE%B5%CF%81%CE%AC_%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1 [Ημερομηνία πρόσβασης: 7 Αυγούστου 2023].
- Βουτσά, Α. (2013). Ο ρόλος του Μουσείου σήμερα και η πολιτιστική συμβολή του. *Πεμπτούσια.* Διαθέσιμο στο: <https://www.pemptousia.gr/2013/03/o-rolos-tou--simera-i-politis/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 18 Ιουνίου 2023].
- Γεωργακοπούλου, Δ. (2021). Η συμβολή της τέχνης στην αντιμετώπιση των εξαρτήσεων. *OffLinePost* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.offlinepost.gr/2021/09/23/h-symvolh-ths-texnhs-sthn-antimetwpish-twn-eksarthsewn/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 28 Ιουνίου 2023].
- Γεωργαλάκης, Β. (2021) *Τυχερά παιχνίδια και εθισμός* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://georgalakis.gr/2021/08/03/%CF%84%CF%85%CF%87%CE%B5%CF%81%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%B8%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 27 Ιουλίου 2023].
- Γκαζή, Α. (1999). Από τις Μούσες στο Μουσείο. Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 39-46.
- Γκαζή, Α. (2004). Μουσεία για τον 21^ο αιώνα. *Τετράδια μουσειολογίας*, 1, 3-12.
- Γραββάνη, Μ. (2020). Μουσειοπαιδαγωγική- Ένας ανερχόμενος κλάδος στην εκπαίδευση. *FlowMagazine.gr.* Διαθέσιμο στο:

https://www.flowmagazine.gr/mouseiopaideagogiki_enas_anerxomenos_klados_stin_ekpaideusi/ [Ημερομηνία Πρόσβασης: 2 Ιουνίου 2023].

Δελεβέγκος, Δ. (2023) Τυχικά παιχνίδια: Οι Έλληνες τζόγαραν 29 δις. ευρώ το 2022. *Καθημερινή* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/562267675/tychera-paichnidia-oi-ellines-tzogaran-29-dis-eyro-to-2022/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 2 Αυγούστου 2023].

Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων- Ελληνικό Τμήμα. (2023) Απόδοση του νέου ορισμού του μουσείου στα ελληνικά. *ICOM* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://icom-greece.mini.icom.museum/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 10 Σεπτεμβρίου 2023].

Επιτροπή Εποπτείας και ελέγχου Παιγνίων (2023) Πρόληψη και καταπολέμηση του εθισμού. *ΕΕΠ* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.gamingcommission.gov.gr/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 7 Ιουλίου 2023].

Εφημερίδα Δημοκρατία (2023). *Τα τυχερά παιχνίδια στην Ελλάδα: Μία λεπτομερής επισκόπηση της βιομηχανίας.* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.dimokratia.gr/ellada/566494/ta-tychera-paichnidia-stin-ellad-mia-leptomeris-episkopisi-tis-viomichanias/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 13 Αυγούστου 2023].

Ζήση, Μ. (2014). Κοινωνικός αποκλεισμός, εκπαίδευση και κοινωνική επανένταξη, οργάνωση και αποτελέσματα των δράσεων του ΚΕΘΕΑ

Ιωαννίδη, Β. (2005). Μουσεία και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Η περίπτωση ατόμων με ειδικές ανάγκες: προβληματική, δυνατότητες, εφαρμογές. *ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ*, 43-54.

Καραχάλιου, Α. (2017). Νέα Μουσειολογία και μουσειακή πραγματικότητα στην Ελλάδα. Μελέτη περίπτωσης: Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ήλιδας. Μεταπτυχιακή εργασία [online]. Κύπρος: Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Διαθέσιμο στο: <https://kypseli.ouc.ac.cy/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 10 Ιουνίου 2023].

Καψάλη, Β.Π. (2020). *Ο ρόλος των μουσείων στη θεραπευτική λειτουργία της τέχνης.* Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο στο: <https://apothesis.eap.gr/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 29 Ιουνίου 2023]

ΚΕΘΕΑ (χ.χ.). Τυχικά Παιχνίδια. Διαθέσιμο στο: <https://www.kethea.gr/chreiazesai-voitheia/tychaira-paichnidia/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 5 Μαΐου 2023].

ΚΕΘΕΑ (2023) *Η τέχνη στη θεραπεία: εκπαιδευτική συνεργασία ΕΜΣΤ-ΚΕΘΕΑ* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.kethea.gr/nea/techni-sti-therapeia-ekpaideftiki-synergasia-emst-kethea/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 12 Σεπτέμβρη 2023]

Κορέας, Λ. (χ.χ.) Μουσείο. Έννοιες, Λειτουργία, Παιδαγωγική. *Academia* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2023].

ΚΥΚΛΩΨ. (χ.χ.) Ποιοι είμαστε [online]. Διαθέσιμο στο <https://cyclops-amke.gr/about/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 27 Σεπτεμβρίου 2023].

Κώτσης, Β. (2023). Άλμα 35% στον τζόγο στο πεντάμηνο, πάνε για ρεκόρ εσόδων οι πάροχοι. *Business Daily* [online]. Διαθέσιμο στο: https://www.businessdaily.gr/oikonomia/92247_alma-35-ston-tzogo-sto-pentamino-pane-gia-rekor-esodon-oi-parohoi [Ημερομηνία πρόσβασης: 6 Αυγούστου 2023].

Μακρυγιάννης, Χ. Γ. (2018) 'Επανάταξη και κοινωνικός αποκλεισμός: Έννοιες και αντιμετώπιση'. *Crime Times*, τ.7 [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.crimetimes.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%A D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BC/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 29 Αυγούστου 2023].

Ματσαρίδου, Α. (2014). Η ιστορική εξέλιξη των μουσείων από την Αρχαία Ελλάδα έως και τον 20^ο αιώνα. *Πεμπτουσία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.pemptousia.gr/2014/04/i-istoriki-exelixa-ton-mousion-apo-ti/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 17 Ιουνίου 2023].

Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. [online]. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/324312968_Prosengizontas_diaphoretikes_koinotetes_draseis_koinonikes_entaxes_diapolitismikes_agoges_kai_dieureunses_tes_prosbasimotetas_gia_emporizomena_atoma [Ημερομηνία πρόσβασης: 3 Ιουνίου].

ΟΑΣΙΣ (χ.χ.) *Εθισμός στον τζόγο* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://oasis.org.gr/tzogos/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2023].

Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Πιπερόπουλος, Γ. (2002). *Εξαρτήσεις και αποκλίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιπερόπουλος.

- Προδρόμου, Δ. (2020). Μουσείο: από την αρχαιότητα έως τον 21^ο αιώνα. *MaxMag.gr*. Διαθέσιμο στο: <https://www.maxmag.gr/politismos/moyseio-apo-tin-archaiotita-eos-ton-21o-aiona/> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 17 Ιουνίου 2023].
- Ρήγα, Ε. (2018). *Σχεδιασμός- Υλοποίηση Μουσειοεκπαιδευτικού προγράμματος για το μουσείο Βορρέ. Τέχνη και ανακύκλωση. «Τι γίνονται τα υλικά όταν μεταμορφωθούν?»*. Διπλωματική εργασία. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Ρόκας, Ε., Α. (χ.χ.). Οι κοινωνικές διαστάσεις του μουσείου: Μία οπτική. *Independent.gr* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://independent.gr/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 11 Ιουνίου 2023].
- Σκάλτσα, Μ. (2014). Για μια "νέα" μουσειολογία στην Ελλάδα. *Academia.edu*. [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 4 Ιουλίου 2023].
- Σχοινοχωρίτης, Δ. (χ.χ.). Από το Τέμενος των Μουσών στο σημερινό μουσείο. *TheGirlInTheMuseum*. Διαθέσιμο στο: <https://www.thegirlinthemuseum.com/history-of-museums> [Ημερομηνία Πρόσβασης: 25 Ιουνίου 2023].
- Τζιαφέρη, Γ. Σ. (2005). Το σύγχρονο μουσείο στην ελληνική εκπαίδευση μέσα από το παράδειγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Αθήνα: Κυριακίδη ΑΦΟΙ.
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (2010.) *Άρθρο 1-Ορισμοί*. [online]. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/minfin/?p=497> [Ημερομηνία πρόσβασης: 12 Αυγούστου 2023].
- Χαρκοφτάκη, Μ. (2023). Στα 431,2 εκατ. ευρώ τα έσοδα για τον τζόγο το πρώτο δίμηνο του 2023. *Capital* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/oikonomia/3710949/sta-431-2-ekato-euro-ta-esoda-gia-ton-tzogo-to-proto-dimino-tou-2023/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 5 Αυγούστου 2023].
- Χατζηασλάνη, Κ. (2012). Μία μέρα στην Ακρόπολη με τα κείμενα του Πλούταρχου και του Πανσανία- Έντυπο για παιδιά. [online]. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11174/21> [Ημερομηνία πρόσβασης: 23 Ιουνίου 2023].
- Χονδροματίδου, Β. (2014). Ηλεκτρονικός τζόγος: βιβλιογραφική επισκόπηση και εμπειρική μελέτη καταγραφής των απόψεων και της συμπεριφοράς των Ελλήνων χρηστών του διαδικτύου. Διπλωματική εργασία. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονία.
- Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και Επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Matthew, G. (2022) Why is gambling bad for society. *Betandbeat* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://betandbeat.com/gambling/blog/why-is-gambling-bad-for-society/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 3 Ιουλίου 2023].
- Pitman, B. (1999). Muses, Museums, and Memories. *Deadalus*, vol. 129, no. 3, America's Museums (Summer, 1999), p.p. 1-31 [online]. Διαθέσιμο στο:

<https://www.jstor.org/stable/20027565> [Ημερομηνία πρόσβασης: 5 Ιουνίου 2023].

Skywood Recovery (χ.χ.) *Negative Effects of Gambling Addiction* [online]. Διαθέσιμο στο: <https://skywoodrecovery.com/gambling-addiction/negative-effects-of-gambling-addiction/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 17 Ιουλίου 2023].

Vuillaume, D. (2020). Museums have the potential to strengthen the social fabric of society. *Linkedin*. [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.linkedin.com/pulse/museums-have-potential-strengthen-social-fabric-david-vuillaume> [Ημερομηνία πρόσβασης: 1 Σεπτεμβρίου 2023].

Ygeiamou.gr Team (2021). *Αυτός ο εθισμός «φούντωσε» μέσα στο lockdown- Και συνεχίζεται*. [online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.ygeiamou.gr/fitness-wellbeing/%CF%88%CF%85%CF%87%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B1/203042/aftos-o-ethismos-fountose-mesa-sto-lockdown-ke-sinechizete/> [Ημερομηνία πρόσβασης: 14 Αυγούστου 2023].